

T.C.
ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

YAPISAL FONKSİYONALİST KURAM BAĞLAMINDA İSMAİL HAKKI
BALTACIOĞLU’NUN EĞİTİM HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Özge SÜRÜCÜ

Danışman
Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ

ADİYAMAN-2022

T.C.
ADIYAMAN UNIVERSITY
GRADUATE EDUCATION INSTITUTE
DEPARTMENT OF SOCIOLOGY
MASTER’S THESIS

**İSMAİL HAKKI BALTACIOĞLU'S OPINIONS ON EDUCATION IN THE
CONTEXT OF STRUCTURAL FUNCTIONALIST THEORY**

Özge SÜRÜCÜ

SUPERVISOR
ASSOC. PROF.DR. BEKİR KOCADAŞ

ADIYAMAN-2022

BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Yapısal Fonksiyonalist Kuram Bağlamında İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun Eğitim Hakkındaki Görüşleri**” adlı çalışmanın, tarafımdan akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Özge SÜRÜCÜ

İmza

DECLARATION

I hereby declare that this Master's Thesis titled as **“İsmail Hakkı Baltacıoğlu's Opinions On Education In The Context Of Structural Functionalist Theory”** has been written by myself in accordance with the Academic rules and ethical conduct. I also declare that all materials benefited in this thesis consist of the mentioned resources in the reference list. I verify all these with all my honour.

Özge SÜRÜCÜ

SIGNATURE

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Yapısal Fonksiyonalist Kuram Bağlamında İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim

Hakkındaki Görüşleri

Özge SÜRÜCÜ

Adıyaman Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Haziran, 2022

Bu çalışma Türk Sosyoloji Tarihi ve Türk Eğitim Tarihi içerisinde önemli bir yere sahip olan İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitime dair görüşleri ve bu görüşlerinin Yapısal Fonksiyonalist kuram çerçevesinde ele alınıp incelenmesi üzerine yapılan bir çalışmadır. Günümüzde bile hala tartışılan eğitim- öğretim sistemini 1930'lu yıllarda eleştiren ve değişimi zorunlu gören Baltacıoğlu, geleneksel eğitim sistemini bırakıp çağdaş ve işlevselci bir eğitim anlayışına geçilmesi gerektiği görüşünü savunmuştur. Bu görüşlerini başlıca İçtimai Mektep ve Pedagojide İhtilal isimli eserlerinde ve diğer birçok yazısında detaylıca anlatarak değişimin gerekliliğini ortaya koymuştur.

Bu çalışmada, eğitim ve sosyoloji disiplinlerine katkı sağlayan ve alanın önemli isimlerinden olan İsmail Hakkı Baltacıoğlu kimdir ve görüşleri nelerdir? Eğitim hakkındaki düşüncelerini şekillendiren olaylar nelerdir? Yapısal işlevselci kuram ile eğitim arasında nasıl bir ilişki kurmuştur? Yapısal işlevselci kuramın doğuşu ve eğitime dair görüşleri nelerdir? Yapısal işlevselci eğitim anlayışı ile İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim anlayışı arasında nasıl benzerlikler vardır? Soruları hedef alınarak değerlendirmeler yapılmıştır.

Araştırma, Türkiye'de eğitim sisteminin mevcut yapısı, geçmişten günümüze eğitime dair görüşler ve işlevselci anlayışın eğitim modeli konuları üzerinden İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun düşünce dünyası anlamak açısından yol gösterici bir çalışma olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Toplum, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, İşlevselcilik, Yapısal, Fonksiyonalizm

ABSTRACT
Master's Thesis
İsmail Hakkı Baltacıoğlu's Opinions On Education In The Context Of Structural
Functionalist Theory
Özge SÜRÜCÜ
Adıyaman Universty
Graduate Education Sciences
Department of Sociology
June, 2022

This study is a study on the views of İsmail Hakkı Baltacıoğlu, who has an important place in the History of Turkish Sociology and the History of Turkish Education, on education and examining these views within the framework of Structural Functionalist theory. Baltacıoğlu, who criticized the education system, which is still discussed even today, in the 1930s and saw change as necessary, defended the view that we should leave the traditional education system and move to a modern and functionalist education approach. He explained these views in detail in his works titled İçtimai Mektep and Pedagojide Revolution, and revealed the necessity of change.

In this study, who is İsmail Hakkı Baltacıoğlu, who contributes to the disciplines of education and sociology and is one of the important names in the field, and what are his views? What are the events that shape their thoughts about education? How did he establish a relationship between structural functionalist theory and education? What are his views on the emergence of structural functionalist theory and education? What are the similarities between the structural functionalist understanding of education and İsmail Hakkı Baltacıoğlu's understanding of education? Evaluations were made by targeting the questions.

The research will be a guiding study in terms of understanding İsmail Hakkı Baltacıoğlu's world of thought through the current structure of the education system in Turkey, the views on education from the past to the present, and the educational model of the functionalist understanding.

Keywords: Education, Society, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Functionalism, Structural, Functionalism

ÖNSÖZ

Tez çalışmasını oluşturma sürecinde, planlama, araştırma ve yazma aşamalarında yardımlarını esirgemeyen, yaşadığım olumsuz durumlara rağmen bana güvenen, destekleyen, bilgi tecrübe ve yönlendirmelerinden yararlandığım kıymetli hocam sayın Doç. Dr. Bekir Kocadaş'a ve Doç. Dr. M. Çağlar Kurtdaş'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Son olarak teşekkürlerin en büyüğü sevgili Annem Rahime Sürücü, Babam Yasin Sürücü ve Abim Murat Sürücü'ye. Maddi ve manevi desteğiniz, ilginiz ve sonsuz sevginiz olmasaydı buraya kadar gelemezdim. Bana güvendiğiniz ve arkamda olduğunuz için ne kadar şey yazsam az kalır.

Adıyaman, Haziran, 2022

Özge SÜRÜCÜ

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE LİTERATÜRE KATKISI

Türk Eğitim Tarihi ve Türk Sosyoloji Tarihine büyük katkıları olan İsmail Hakkı Baltacıoğlu, gerek yenilikçi eğitim ve toplum anlayışı gerekse toplumsal meselelere olan ilgi ve hassasiyeti ile döneminin önemli bilim insanlarından biri olmuştur. Yeni Adam dergisinde yazmış olduğu köşe yazıları ve yayımlanan onlarca kitabında üzerinde ısrarla durduğu konu olan çağdaş işlevselci eğitim anlayışı ve modern toplum görüşü eğitim ve toplumsal değişim tartışmalarında dikkat çeken yaklaşımlardan biri olmuştur. Durkheimci ve Gökalpçi toplum görüşüne sahip olan Baltacıoğlu, işlevsel bilginin eğitim programlarına uygulanması gerektiği ve böylelikle toplumda uzmanlaşmış, sistemi ayakta tutacak bireylerin var olacağını vurgulamıştır.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nu tez konusu olarak ele alma sebebim, Baltacıoğlu'nun eğitime dair görüşlerinin ele alındığı neredeyse tüm çalışmalarda kendisinin çoğunlukla pedagoğ yönünün vurgulanmasıdır. Baltacıoğlu çağdaş işlevsel eğitim modelini savunurken aynı zamanda meseleye toplumsal bir açıdan da bakmış ve eğitim sosyolojisi çalışmalarının temelini oluşturmuştur. Yapısal- işlevselci teori olarak ele aldığımız yapı, eylem, sistem, iş bölümü kavramlarına yıllar önce değinmiştir. Çağdaş ve bireyci eğitimin toplumsal kalkınmayı ve eğitim kalitesini arttıracaklarını savunan Baltacıoğlu, eğitimde ezberci, teorik zihniyetten kurtulmamız gerektiğini savunmuştur. Bu sebeple çalışmayı yaparken öncelikli hedefim İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun sosyolog yönünü vurgulamak ve eğitime dair ortaya attığı işlevselci, görüşlerin de sosyoloji kuramları açısından önemli bir yeri olan yapısal işlevselci kuram perspektifinden vurgulamaktır. Günümüzde hala tartışılan eğitim sisteminin ezberci ve geleneksel yapısının değişmesi gerektiğini daha 1900'lü yıllarda ön gören ve mesleki eğitimin önemine vurgu yapan, toplumsal birlik ve kalkınmayı ancak bu yönde değişen bir eğitim sisteminin kurtaracağı görüşünü savunan Baltacıoğlu'nun bu açıdan ele alınması araştırmanın öneminin kavranması ve literatürde farklı bir bakış açısına sahip olması açısından faydalı bir çalışma olacağını ümit etmekteyim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	VI
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE LİTERATÜRE KATKISI	VII

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1.İSMAİL HAKKI BALTACIOĞLU'NUN HAYATI

1.1.1.Çocukluk Yılları	3
1.1.2.Eğitim Yılları	6
1.1.3.Çalışma Hayatı	9

1.2.İSMAİL HAKKI BALTACIOĞLU'NUN EĞİTİM İLE İLGİLİ TEMEL ESERLERİ

1.2.1. Talim ve Terbiyede İnkılâp	13
1.2.2.İçtimai Mektep.....	14
1.2.3. Rüyamdaki Okullar.....	14
1.2.4. Pedagojide İhtilal.....	15
1.2.5. Toplu Tedris.....	16
1.3.ESERLERİ	16

1.3.1. Pedagoji Konularındaki Eserleri	17
1.3.1.Felsefe Konularındaki Eserleri	17
1.3.2.Sosyoloji Konularındaki Eserleri	18
1.3.6. Piyesleri	18
1.3.7. Din Konusundaki Eserleri	19
1.3.8. Radyofonik Piyesleri	19
1.3.9. Biyografik ve Otobiyografik Eserleri	19

1.4.İSMAİL HAKKI BALTACIOĞLU'NUN ÇALIŞMALARINDA ÖNE ÇIKAN KONULAR.....

1.4.1. Eğitim	20
1.4.2. Din.....	24
1.4.3. Sosyoloji.....	28
1.4.4. Siyaset.....	32
1.4.5. Sanat	33
1.4.6. Felsefe	36

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. YAPISAL FONKSİYONALİST KURAM

2.1.1. Yapısal İşlevselciliğin Genel Özellikleri.....	42
2.1.2. Emile Durkheim ve Fonksiyonalizm.....	45
2.1.3. Auguste Comte ve Fonsiyonalizm	50
2.1.4. Herbert Spencer ve Fonksiyonalizm.....	54
2.1.5. Talcott Parsons ve Fonksiyonalizm.....	58
2.1.6. Robert King Merton ve Fonksiyonalizm	63
2.1.7. Bronislaw Malinowski ve Fonksiyonalizm	66
2.1.8. A.R. Radcliffe- Brown ve Fonksiyonalizm	68
2.1.9. Yapısal Fonksiyonalist Kuramda Eğitim	69
2.2. EĞİTİMİN TANIMI, EĞİTİMİN TOPLUMSAL VE FELSEFİ TEMELLERİ .	74
2.2.1. Eğitim Nedir?.....	74
2.2.2. Sosyolojik Açıdan Eğitim.....	76
2.2.3 Eğitimin Felsefi Temeller	79
2.2.3.1. Daimicilik (Perennialism)	79
2.2.3.2. Esasicilik (Essentializm).....	80
2.2.3.3. İlerlemecilik (Progresivism).....	81
2.2.3.4. Yeniden Kurmacılık (Reconstructionism).....	82
2.2.3.5. Politeknik Eğitim	83
2.2.4. Eğitimin Toplumsal Temelleri.....	84
2.2.4.1. Sosyalleşme.....	85
2.2.4.2. Sosyalleşme ve Eğitim İlişkisi	86
2.2.4.3. Eğitimin Toplumsal İşlevleri	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. YAPISAL FONKSİYONALİST KURAM BAĞLAMINDA İSMAİL HAKKIBALTACIOĞLU’NUN EĞİTİM HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	90
SONUÇ	97
KAYNAKÇA	100
ÖZGEÇMİŞ	104

GİRİŞ

İsmail Hakkı Baltacıoğlu Türk Düşünce Tarihi içerisinde önemli bir yere sahip, yazıları ve eserleriyle çağının çok ilerisinde görüşleri olan bir sosyolog ve eğitimcidir. Yaşamı boyunca deneyimlemiş olduğu, sorun olarak gördüğü tüm konular üzerine titizlikle çalışmış ve sadece tek bir alanda değil birden fazla alanda çalışmalar yürütmüştür. Yazın hayatında eğitimden, sanata, siyasetten, edebiyata birçok alanda eserler vermiştir. Fakat Baltacıoğlu çoğunlukla eğitim alanında yazmış olduğu yazılarla tanınmaktadır. Eğitim ile ilgili yazmış olduğu eserleri ve devrim niteliğinde yenilikçi eğitim anlayışıyla Baltacıoğlu döneminde oldukça ses getirmiştir.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun düşünce dünyası üzerinde Emile Durkheim, Auguste Comte, Ziya Gökalp ve J.J. Rousseau'nun etkisi oldukça fazladır. Manevi üstadım dediği ve işlevselci görüşün ortaya çıkmasında önemli bir rolü olan Emile Durkheim'in, eğitim anlayışı Baltacıoğlu'nun eğitim ile ilgili görüşlerini de etkilemiştir. Durkheim'in bireylerin yetenek ve ilgileri dikkate alınıp eğitim aracılığı ile topluma uygun şekilde işlenmesi anlayışı Baltacıoğlu'nun da eserlerinde vurguladığı bir konudur. Emile Durkheim ile benzer bir şekilde eğitimi toplumsal bir olgu olarak ele alan Baltacıoğlu, İçtimai Mektep de eğitimde gördüğü tüm eksiklikleri açıklar ve okulun cemiyetleşerek gerçek yaşam ile uyumlu hale gelmesini savunur. Çoğunlukla eğitim hakkında eserler veren Baltacıoğlu, geleneksel eğitime ve geleneksel eğitimin sunduğu ezberci, teorik öğretim yöntemlerine karşıdır. Öğrenci merkezli, öğrenciyi toplumsal yaşama hazırlayan, yaparak- yaşayarak öğrenmeyi temel alan bir eğitim modelini savunur. Böylelikle öğrencileri hayata ve toplumsal işbölümünün gerektirdiği kolektif faaliyetlere hazırlamış olmakla beraber toplumda bir düzen ve dengenin de oluşacağını ifade eder.

Talim ve Terbiyede İnkılap ve İçtimai Mektep isimli eserlerinde eğitime dair görüşlerini detaylı olarak açıklayan İsmail Hakkı Baltacıoğlu, eğitimde kökten bir reforma ihtiyaç olduğu görüşündedir. Bireylerin eğitim aracılığı ile toplumsallaşma ihtiyacının karşılanacağı ve bu toplumsallaşmanın da ancak işlevsel eğitim ile mümkün olacağını savunur. Mevcut eğitim sisteminin amacının uslu, hafızası güçlü bireyler yetiştirmek olduğunu ve öğrencilerin kafasını salt teorik bilgi ile doldurmaktan başka bir işe yaramadığını söylemiştir. İşlevselcilerin din, aile, siyaset gibi eğitim kurumunu da toplumsal bir kurum olarak ele aldığı bu kuramda Baltacıoğlu da eğitim kurumunun,

bireylerin toplumun ihtiyaç duyduğu alanlarda yetiştirilip toplumsal ihtiyaçları karşılamak için yaşama hazırlanması gerektiği görüşünü savunmuştur. Böylelikle birey aynı zamanda norm ve değerlerini de gelecek kuşaklara aktaracaktır.

Sosyoloji de yapısal fonksiyonalist kuramın bir diğer önemli temsilcisi olan Talcott Parsons'a göre okul sınıfı sosyal bir sistemdir ve öğretmen- öğrenci arasında karşılıklı ilişkiler oluşturduğu için eylem sistemi meydana getirmektedir. Birey eğitim kurumu aracılığı ile kendisine bir sosyalleşme ortamı sağlayarak gelecekte toplumsal yaşama hazırlanacağı rolleri de öğrenmiş olacaktır. Parsons ve diğer çağdaş yapısal kuramcıların görüşlerinde okul öncelikli olarak toplumsallaşma sürecinin başladığı bir alan konumunda, daha sonra ise bu toplumsallaşma sonucu bireyler beceri ve yetkinliklerine göre eğitilerek toplumsallaşma sürecinin devamlılığı sağlanmaktadır. Böylelikle sistemin düzeni ve yapısı devamlılığını sürdürmektedir. Baltacıoğlu da eğitim ile ilgili görüşlerinde okulu bir sosyalleşme ve toplumsal yaşama hazırlama süreci olarak ele almıştır. Okul bireyleri içerisinde yaşadıkları içtimai hayata hazırlayan kurumlardır ve bireyler içtimai hayata ilgi, becerilerine göre meslek dersleri alarak hazırlanmalıdır. Böylelikle yaratıcı Türk ortaya çıkmış olacaktır.

Çalışma üç kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun hayatı, kişiliği, öne çıkan eserleri ve çalışmalarında öne çıkan konular üzerinedir. İkinci bölümde Yapısal Fonksiyonalist kuram nedir, kuramın başlıca temsilcileri, Yapısal Fonksiyonalist kuramın eğitim anlayışı, eğitim nedir ve sosyolojik açıdan eğitimin tanımı gibi konular ele alınmıştır. Üçüncü ve son bölümde Yapısal Fonksiyonalist kuramın İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim görüşleri ile ilişkisi ele alınmış ve açıklanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1.İSMAİL HAKKI BALTACIOĞLU'NUN HAYATI

İsmail Hakkı Baltacıoğlu Türk Eğitim Tarihi ve Türk Sosyoloji Tarihi içerisinde önemli bir yere sahip olan, eğitim ve sosyal meseleler ile ilgili döneminden çok daha ileri modern fikirler öne sürmüş bir sosyolog, düşünür, aynı zamanda da pedagoğdur. Yaşadığı dönemde eğitimin bir toplumun gelişmesi ve ilerlemesinde kilit rol oynadığı görüşünü savunmuştur. Döneminde devrim niteliğinde yeni eğitim fikirleri ortaya atmıştır. Teorik eğitime şiddetle karşı çıkması ve öğrenci merkezli bir eğitimin savunucusu olması onu diğer birçok düşünürden farklı kılmıştır. Eğitimin toplum ve aile ile olan ilişkisini önemle vurgulamıştır. Fikirleri ve hayatı arasında da sıkı bir bağlantı vardır. O, yayımladığı anılarında da hayatının fikirleri üzerinde çok fazla etkisinin olduğunu belirtmiştir. Çocukluk ve gençlik yıllarında yaşadığı, gördüğü, tecrübe edindiği tüm hadiseler ve kişiler hayatında önemli derecede etkili olmuştur. Hayatı ile ilgili bölümde daha çok kendisinin Yeni Adam Dergisindeki ‘Hayatım’ başlıklı makalelerinden ve bu yazılarından derlenen “ Hayatım” isim kitabından sıklıkla yararlanılacaktır.

1.1.1. Çocukluk Yılları

İsmail Hakkı Baltacıoğlu 28.02.1886 yılında İstanbul’un Cihangir semtinde doğmuştur. Babası Mucurlu Baltacıoğlu İbrahim Ethem, annesi ise Hamide Hanımdır (Tozlu,1989: 1).Yazılarını yayımladığı Yeni Adam dergisinden derlenen Hayatım isimli kitabında ailesinden şöyle bahsetmiştir;

“ Babam Baltacıoğlu İbrahim Ethem’dir. Annem Seyit kızı, Düzceli Hamdüne’dir. Babam İstanbullu ve Cihangirlidir. Babamın babası olan Baltacıoğlu Abdurrahman 1804’ de Mucur’da doğmuştur. Babası Baltacıoğlu Abdullah, anası Hatice idi. Büyükbabam Ankara medreselerinde eğitim görmüş, imtihan vererek tabur imamı olmuştur. Öncelikle 2. Orduda daha sonra ise Davut paşa kışlasında tabur imamlığı, sonra sanayi 2. Alayı Tabur İmamı olmuş. Büyükbabam birçok savaşlarda onbaşı, çavuş olarak da bulunmuş, birçok yerlerinden yaralanmıştır. Büyükbabam daha sonra İstanbul’a yerleşmiş, Cihangir’de yeni çeşme sokağında bütün çocukluğumu

içinde geçirdiğim büyük ahşap evi yaptırmıştır. Baltacıoğlu Abdurrahman 80 yaşında Cihangirdeki evde ölmüştür”(Baltacıoğlu,1998: 1-2).

Baltacıoğlu hayatı ile ilgili yazdığı yazılarda kişiliğinin oluşmasında ailesinin büyük etkisinin olduğunu özellikle anne ve babasından çokça etkilendiğini söylemiştir. Babası İbrahim Ethem Bey hakkında; “Babam karakterimin oluşmasında belki de en etkili olan kişidir. Bu yüzden kendisi babam olmaktan daha çok eğitimcim, yetiştiricim ve yaratıcımdır ’demiştir (Baltacıoğlu, 1998: 4). Babasının yüksek eğitim seviyesine sahip olmadığı halde maddi değerler dışında daha çok önemsedığı manevi ve milli değerler Baltacıoğlu’nu da etkilemiştir. Memur olan babasının boş zamanlarında bahçıvanlık yapması, mutfak için konserve hazırlaması, hattatlık yapıyor olması Baltacıoğlu’nun hayat görüşünü şekillendirmiştir.

O daha sonra eserlerinde de ısrarla vurguladığı gibi gençlerin de yaşamları boyunca sadece teorik bilgilerle eğitim almamasını; okullarda işlevsel, pratikte birey ve toplum için yarar sağlayacak faydalı yönde eğitimler verilmesi fikrini ortaya atmıştır.

Annesi Hamide Hanım türlü zorluklarla karşılaşmış, çocukken öksüz kalmış ama bilinçli bir hanımefendidir. Baltacıoğlu’nun babası İbrahim Ethem Bey’in de ikinci eşidir. Sürekli hastalıklı olan, eğitimsiz bir kadındır. Annesinin eğitimsiz olmasına rağmen Baltacıoğlu üzerinde en az babası kadar önemli etkileri olmuştur. O annesi ile ilgili;

“Annem bana bir takım mutlak ve soyut değerleri aşılamıştır. Babam beni daha çok somut ve pratik işlere götürürdü. Annem ise daha çok soyut ve zihni güçlü isteğiyle kızıştırırdı. Darülfünun Tabiat Şubesine yazılmamda annemden gelen bu telkinler etkili olmuştur (Kolçak,1968: 40).

“ Annemle babamın üzerimdeki etkilerinden ortak bir nokta var; Fayda için iş ile güzellik için iş. Ben en çok çocukluk yaşlarımda bile, işte böyle iki ayrı yöne çalışan kuvvetlere, kişiliğimin oluşumunu teslim etmiştim. Bir yandan uygulamak ve bu uygulamadan yararlanmak, bir yandan da yaratmak ve seyretmek. Bu iki ana eğilim zaman ve yer de beni bir yandan el işlerine, zanaata, bahçıvanlığa, iş ve uygulamalı hayata, bir yandan da güzel sanatlara, estetiğe, soyut ilimlere, felsefeye götürmeyecek mi? Bir çocuk için karşıt ve bağdaşmaz görünen bu kuvvetler bütün hayatımda birleşmeyecek mi? (Baltacıoğlu, 1998: 11). Baltacıoğlu hayatını anlattığı yazılarında kardeşlerinden ve onlarla olan ilişkisinden de bahsetmiştir. Hatçe, Hidayet ve Kemal

adında 3 kardeşi bulunmaktadır. Kemal aynı anne babadan öz kardeşi, Hatçe ve Hidayet babasını daha önceki evliliğinden olan kardeşleridir. Yine Baltacıoğlu'nun çocukluk anıları ile ilgili olarak vurguladığı en önemli uğraşı Bahçe işleridir. Tabiat ile olan kuvvetli bağının küçüklüğünden itibaren başladığını söyleyebiliriz. Cihangirde babasının özenle baktığı bahçelerinde geçen çocukluğunu özlemle anlatmış ve özellikle bugün ki ağaç ve doğa sevgisinin o yıllardan gelen bir alışkanlık olduğunu açıklamıştır. Nitekim eğitim ile ilgili pedagojik tüm fikirlerinde de çocuklara küçük yaşlardan itibaren doğa sevgisinin aşılmasını, çocukları bahçeden, topraktan uzak tutmanın çocuğun kişiliği ve eğitimi üzerinde sorunlar doğuracağını sıklıkla vurgulamıştır. Çocuklara doğa sevgisinin verilmediği bir eğitimin faydasının da olmayacağı görüşüne sahiptir. O, anılarında bu tutkusu ile alakalı şunları söylemiştir;

“Ben çocukluk anılarımı düşünürken aklıma Cihangir’de yıkılan ve yanan evlerimizin bahçesi olan dikdörtgen bir alan gelir. Bu bahçede hayatımın tam 26 yılı geçmiştir. En canlı anılarımın olduğu kısımlarda ağaçlar ve çiçekler ile alakalıdır. Beni tanıyan insanlar tabiat sevgimin ne kadar çok olduğunu iyi bilirler. Günün birinde susuz, çakıl ve molozlarla doldurulmuş bir meydana, şimdiki İstanbul Üniversitesi bahçesinde iki yüz çam, porsuk, akasya ağacını diktiğimi görenler onları yalnızca sevdiğimi değil, anladığımı da öğrenmişlerdi. Ağaçlar, her hayat, her değer için olduğu gibi anlayanların elinde yaşarlar”(Baltacıoğlu,1998: 21). Bunlarla beraber İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun ailesi dindar bir aileydi. Bu yüzden çocukluğu da bu dini değerlerin etkisi altında geçmiştir. Fakat ailesinin bu dindarlığı kendisine fazlaca tesir etmemişti. Onun dini tecrübeleri daha çok din aleyhine olmuştu.

“Bu konudan bahsetmez de kendimi sadece laik terbiye almış bir insan olarak gösterirsem haksızlık etmiş olacağım. Benim babam dindar, annem dindar, amcam dindardı. Her üçü de bu dindarlıkları ve ibadetleri ile yaşamaktaydılar. Fakat ben yeni bir nesle mensup idim. Ne babamın, ne amcamın, ne de annemin dindar olması benim dindar olmam için yeterli değildi. Birçok tecrübelerim birçok dini ananelerin aleyhinde idi”(Kolçak, 1968; s. 43). Fakat yine de kendisinde dine olan bağlılık bir ihtiyaç olarak önemli olmuştur (Obuz, 2015: 14).

Baltacıoğlu açısından dine tecrübe üç önemli özelliği taşımaktır;

1- Bir an için olsun bütün ferdiyetinden, yani yemek, içmek uyumak, şehvetlenmek gibi arzulardan kurtulmak.

2- Sonsuzluk, zamansızlık, mekânsızlık, mükemmellik, güzellik, iyilik ve doğruluk vasıflarını taşıyan bir kavramla doğrudan doğruya münasebette bulunmak.

3- Gelip geçici olan her şeye değer vermemek, ebediyet ve beka sırrına varanları tanımak, bir kemal, beka ve mutlak kültür (Kolçak, 1968: 43).

Baltacıoğlu vurguladığı bu üç madde ile duyarlılığının sonucunda milli ve insani olan kalıplara girdiğini ve git gide rasyonalize olmuş bir idealciliği benimsemesinde zemin oluşturduğunu anlatmıştır. Görüldüğü üzere din görüşünde oldukça farklı bir yaklaşım ön planda olmuştur. Değişim ve dönüşümlerin gerçekleştiği bir dönemde yaşamış olması din görüşünü de etkilemiştir. Bu yaklaşımı da bizlere ileride ortaya atacağı dini fikirleri hakkında ön bilgi vermiş olmaktadır (Obuz, 2015: 14).

Görüldüğü üzere İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun doğduğu ve büyüdüğü aile ortamı bu şekildedir. O; eğitim-öğretim hayatına aslında çok erken yaşta başlamış, birçok bilgiyi okuldan önce ailesinde öğrenmiştir. Ailesi, İsmail Hakkı Baltacıoğlu için gerçek bir öğrenme çevresi olmuştur. Birçok kişilik özelliklerinin temellerini ailesinden almıştır. Çocuk olduğu için geri plana atılmak yerine ailesi tarafından hep öğrenme sürecine dâhil edilmiştir. Kış aylarında soba kurulurken birçok şeyi öğrenebiliyordu, yine yemek yapılırken mutfak da, mobilya yapımında, bahçede evin her alanında öğrenebileceği bir şeyler muhakkak bulunuyordu. Ev onun için bir okuldan farksızdı (Erdoğan, 2018: .20-21).

1.1.2.Eğitim Yılları

İsmail Hakkı Baltacıoğlu eğitim öğretim yaşamına dört, dört buçuk yaşlarında başlamıştır. Kardeşi Hidayet ile beraber Cihangire de yakın bir mahalle de olan Sirkeci Mescit içindeki Mahalle Mektebine gitmiştir. Anılarında o dönemden şöyle bahseder; “ Henüz daha dört, dört buçuk yaşındayken beni okula gönderdiler! Neden bilmem. Bu okul mescidin üst katındaydı. Mescidin bulunduğu katta çocuklara yemekhane görevi gören dar ve karanlık bir bölme vardı. Bu ilkokula ait bütün anılarım karanlıklara karışıyor, tıpkı gece gibi. O kadar uzak ki” (Baltacıoğlu, 1998: 24). Okulun müdürü olan Hafız İsmail Efendiyi çok severdi. Onun çok uygar, tutucu olmayan, çocuklara nasıl davranılacağını bilen iyi bir adam olduğunu söylerdi. Okullarında o dönemin şartlarına göre hiç dayak olmamasını da müdürün yobaz olmamasına bağlamıştır.

Müdür Hafız İsmail Efendi'nin ani ölümüyle beraber babasının da isteğiyle okulunu değiştirmek zorunda kalmıştır. Kabataş Setüstü'ndeki yatılı ve gündüzlü bir okul olan Şemsülmekatip okuluna başlamıştır. Bu okulunu fazlasıyla sevmiş ve yenilikçi bulmuştur. Okulda jimnastik, resim, müzik, sanat, ses yönetimine dayalı elifba eğitimi gibi birçok alanda eğitimler verilmekteydi. Bu eğitimlerin onun üzerindeki etkileri çok fazla olmuştur. Daha sonra yine babasının bir takım kuruntuları sebebiyle Şemsülmekatip'ten ayrılıp Firuzağa'da Meşrikifüyuzat adında bir özel okula devam etti. Bu yeni okulu hakkında ; “Şemsülmekatip'ten ayrılmak özgürlüğümünden ayrılmak gibi oldu. Bir daha ne öyle okul bulabildim ne de öyle canlı yaşayabildim. Bu okulun ilk kötü özelliği ahşap bir konak da olmasıydı. Bu okuldan olumlu denebilecek hiçbir şey öğrenemedim”(Baltacıoğlu,1998: 29). Buradaki eğitimine devam ederken bir dönem ailesiyle beraber Sarıyer'e hava değişimine gitmişlerdir. Bu dönemde eğitiminden geri kalmaması için ailesi onu orada bir okula kaydetmiştir. Aynı şekilde bu okulun da kendisi üzerinde verimli bir etkisi olmamış, aksine kendisinin deyimiyle karanlık ve korkunç anılar bırakmıştır.

Artık devam ettiği ilkokullardan sonuncusu Tophanedeki Kışla arkası okuludur. Bu okulda Baltacıoğlu'nun takdir edip, kendisi üzerinde etkili olduğunu söylediği hocaları olmuştur. Bunlardan en önemlisi Hacı Mustafa Efendi adında Hat ve Kuran hocasıdır. Hocası hakkında yazısında şunları söylemiştir; “Hacı Mustafa Efendi yazıda güzellik yoluyla sanat zevkini bana veren insandır. Öyle bir yazısı, yazıya dikkat edişi ve öğrencisinin yazılarına öyle bir ilgi gösterirdi ki bu işi sevmemek ve beğenmemek mümkün değildi. Ben işte bu anım ve hocamın sayesinde şunu söyleyebilirim, acemi insanların aldığı ilk değerler olgun insanların belli bir değer kavramına göstermiş oldukları saygıdan gelmektedir. Bir çocuğa sanatı, musikiyi sevdirmek istiyorsanız bunlara karşı duyduğunuz gözle görülür bir duruma getirmeniz gerekmektedir. Göreceksiniz ki sevginiz ona da geçmiş olacaktır yani sevgiyi doğuran saygıdır” (Baltacıoğlu, 1998: 32). Baltacıoğlu şu ana kadar bahsettiğimiz ilkokul yıllarının kendisi üzerinde eğitici hiçbir yönünün olmadığını birkaç kıymetli hocadan öğrendiği önemli bilgiler dışında verimli bir ilkokul dönemi geçirmediği kanaatindedir. İlkokulu bitirdikten sonra Ortaöğrenimi için Salıpazarı'ndaki Fevziye Mektebine başlamıştır. O hayatının en yoğun ızdırabını bu okulda yaşadığını dile getirmiştir. Çünkü gerek okulun fiziki yapısı gerekse de öğretmenlerinin tecrübesiz ve yetersiz

olması sebebiyle bu okul Baltacıoğlu üzerinde isyancı ve yenilikçi bir pedagoji fikrinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hatta kendisi “ Talim ve Terbiyede İnkılâp” adlı eserinin ilham kaynağının bu okulda yaşadığı ve şahit olduğu olaylar üzerine geliştiğini söylemektedir. Fevziye Mektebi ile ilgili olumlu tek şey Türkçe Öğretmeni Türk Mustafa Efendi, Arapça hocası Kenan Efendi ve güzel sanatlara ilgi duymasını sağlayan Hattat Kadri Efendi olmuştur. O her zaman bu hocalarının fikir dünyasının şekillenmesinde önemli etkilerinin olduğunu ifade etmiştir (Tozlu, 1989: 3-4).

Fevziye mektebinde hayatına etki etmiş kıymetli hocaları olmasına rağmen Baltacıoğlu’nun buradaki okul günleri sıkıntılı olmuştur. Okulda çocukların rahatça oynayabileceği bir bahçenin olmaması onun yerine teneffüs saatlerinin okulun karanlık güneşsiz bodrum katında geçiyor olması, okuldaki diğer öğretmenlerin kaba ve şiddet içeren davranışları kendisi üzerinde olumsuz anılar bırakmıştır (Obuz, 2015: 16). Eğitim- öğretim dediğimiz süreç içinde okul, aile, toplum, öğretmen, öğrenci, öğretim metotları, ahlak, etik değerler, eğitim sistemi, idareciler gibi birden fazla etmeni bir arada barındıran ve bunların uyum ve düzen halinde olması gereken bir süreçtir. Bu etmenlerin bir veya birden fazlasının eksik olması veya yanlış uygulanması bireyler üzerinde ciddi olumsuz etkiler yaratacaktır. Baltacıoğlu’nun kendi okulları üzerinden yaptığı eleştiriler ve anlattığı eğitim hayatı aslında dönemin eğitim-öğretim anlayışını da yansıtmaktadır ve bunlara bir eleştiri noktasında da önemlidir. 1899 yılında ilköğretim hayatı sonlanmıştır ve İdadi yılları başlamıştır.

1899 yılında ailesinin ve kendisinin ortak kararıyla Vefa İdadisine yazılmıştır ve 1903 yılında buradan mezun olmuştur. (Baltacıoğlu,1998: 54). Vefa İdadisine yazılmadan önce okulu ilgili yeterli bilgiye sahip değildir ve bu tarz okulların çocukların gelişimi ve sosyal benliklerini bulmada yeterli olmadığı görüşündedir.“ Aynı bıkkınlıkları dinliyor aynı şeyleri ezberliyoruz, şans işi diyerek sınavlara giriyor, sonunda da ya kırık not alıyoruz ya da on numara alıp kısmet işte diyoruz! Abdulhamid’in sarayında olan her şey devrin bütün idadilerinde mevcut” (Baltacıoğlu,1998: 54). Baltacıoğlu bu sözleriyle dönemin eğitim öğretim yapısını saray zihniyetiyle ilişkilendirmiştir. Geleneksel eğitimin öğrenci merkezli olmadığı görüşündedir. Yaşadığı dönemdeki eğitim-öğretim kurumlarının nitelikli ve topluma faydalı insanlar yetiştirmekten ziyade daha çok Saltanata Efendi yetiştirdiğini söyleyerek eğitim sistemini eleştirmiştir.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu henüz Vefa İdadisindeki yıllarının başındayken bir arkadaşı vasıtasıyla okuduğu J.J. Rousseau tarafından yazılan Emile adlı pedagoji kitabından çok fazla etkilenmiştir. Bu kitap adeta onun zihin dünyasında bir devrim yaratmıştır. İsmail Hakkı bu kitabı Fransızca olmasına rağmen defalarca büyük bir heyecanla okumuştur. Pedagojiye yönelmesi de bu kitap sayesinde başlamıştır (Erdoğan, 2018: 28). “Hayatımda ilk defa bir kitabın bir ihtilal etkisi olabileceğine inanmıştım ve bu kitap Emile idi. Çünkü Emile adeta tüm hayatımın gerçeği gibiydi. Her dönemde Emile benim için bitmez tükenmez bir ilham kaynağı olmuştur. Emile’in üzerimde yarattığı benzer bir değişim için Emile Dukheim ve Henri Bergson’u da tanımak gerekecektir” (Baltacıoğlu, 1998: 61).

Vefa İdadisinden mezun olduktan sonra içindeki doğa sevgisi ve bu ilgisi nedeniyle Darülfünun Fen şubesine yazılmıştır (Baltacıoğlu, 1998: 67). Darülfünun adıyla 1863’de açılan bu yükseköğrenim kurumu öğrenci ve hoca yetersizlikleri nedeniyle geçmiş yıllarda üç kere kapanmıştır. Son olarak 2. Abdülhamit’in girişimleriyle 12 Ağustos 1900 de resmi olarak açılmıştır (Dölen, 2008: 1). Dönemin ünlü okullarından biri olan Darülfünundan ve orada geçirdiği yıllarından büyük bir memnuniyet duyduğunu söyleyen Baltacıoğlu buradaki yıllarından şöyle bahseder; “ Darülfünundaki hayatım tamamen hürriyet ve kişilik hayatı olmuştur. Burada ceza ve ödül yoktu. Öğretim üyeleri öğrencileriyle arkadaş gibiydiler. Her yerde bir ilim havası vardı. Mahalle mektebinin amacı bize uslu olmayı öğretmekti, İdadi bizlerden efendi olmayı beklemekteydi, Darülfünun ise bizlere bilimi her türlü sosyal değerden üstün tutmamız gerektiğini aşıliyordu (Baltacıoğlu,1998: 67). Darülfünun yıllarında da diğer okullarında olduğu gibi kendisine etki etmiş hocaları bulunmaktadır. Bunlar; Kimyager Vasil Naum, Morfolojist Doktor Esat Şerafettin, Fizikçi Sait Gelenbevi ve Fevziye Rüştüyesinden beri etkisinde kaldığı Hattat Kadri Hoca ile de bu dönemde ilişkileri devam etmektedir. Bu dersler onun kişiliği üzerinde olumlu etkilere neden olmuştur. Baltacıoğlu 1908’de Darülfünundan mezun olmuştur (Tozlu, 1989: 5-6).

1.1.3.Çalışma Hayatı

İsmail Hakkı Baltacıoğlu Darülfünunda öğrenciyken aynı zamanda da Divan-ı Hümayun Defteri Kaleminde çalışmaktadır. Burada Hat ve kâtiplik işleriyle uğraşmıştır. Memurluğu tercih etmiş olmasında ailesinin, özellikle de memur olan babasının etkisi

büyük olmuştur. Daha sonra 20 kuruş maaşla Divan-ı Hümayun Beylikçisinin yönetimi altında olan Mühimme Kalemünde çalışmaya başlamıştır. Burada yaşadığı olumsuz bazı olaylardan sonra Maarif Nezaretine girmiştir. Bir süre burada çalıştıktan sonra Tophane-i Amire Müşiriyeti Meclis-i Harbiye başkâtibinin tavsiyesiyle Tophanede bu kurum için yapılan yarışmaya girerek birinci olmuştur. Aylık 300 kuruş maaş ile burada çalışmaya başlamıştır (Baltacıoğlu 1998: 79-80). Fakat bu bürokratik işler ve memurluk kendisini mutlu etmemiş, aksine bürokrasinin kötü ve düzensiz yönlerinin bireylerin yaratıcılığını öldürdüğünü gözlemlemiştir. Meşrutiyetin ilanından bir süre sonra Darülfünundan mezun olan Baltacıoğlu, Harbiye Kalemindeki işinden istifa edip 1 Şubat 1909'da Darülmuallimin-i İptidaiye de Hat öğretmenliğine başlamıştır. Mart ve Nisan 1910 yılında Maarif Nezareti tarafından “ Elişleri ve İlm-i Terbiye” öğrenimi konusunda çalışmalar yapmak üzere bir yıllığına Avrupa'ya gönderilmiştir (Türkkan, 2008: 15). Fransa, İngiltere, Almanya, Belçika ve İsviçre'ye giderek oradaki okulları ve ülkelerin pedagoji anlayışlarını incelemiştir. Baltacıoğlu'nun bu seyahatlerine baktığımızda Avrupa da edinmiş olduğu tecrübelerin kendisi ve eğitim düşüncesi üzerinde yenilikçi bir perspektif yarattığını görmekteyiz. Gezisi sırasında gittiği müzeler, tiyatrolar ve birçok kültür sanat faaliyetlerinden de oldukça etkilenmiştir. Ayrıca yapmış olduğu bu geziler Avrupa eğitim sisteminin hatalı yönlerini görmesi açısından da faydalı olmuştur. Ülkeye döndükten sonra eğitim alanında gerçekleştirdiği yenilikçi hamleler bu gözlemlerinin sonucunda gerçekleşmiştir (Obuz, 2015: 24).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu 1912 yılında Türkiye'ye dönmüştür. Darülmuallimde verdiği hat dersleri ile beraber, el işi dersleri ve Tatbikat Mektebinde tatbikat derslerini de vermeye başlamıştır. Okul müdürü Mustafa Satı Bey'in de desteğiyle okulda pedagojik alanda birçok yenilik uygulamıştır. Bu yenilikler sayesinde memlekette birçok konferans vermiş, sergi açmış ve kitaplar yazmıştır (Aytaç, 1984: 238). Bu alanda önemli sayılan Elişinin Usul-i Tedrisi isimli kitabını da bu dönemde yazar. Darülmuallimde müdür olan Mustafa Satı Bey'in istifa etmesi üzerine yerine atanan E. Kemal Bey, Baltacıoğlu'nu da müdür muavini yapmak istemiştir. Böylelikle onun geniş pedagoji bilgilerinden de yararlanmış olacaktır. Baltacıoğlu bu teklifi görevi sadece yönetici olarak değiştirilirse kabul edeceğini söyler ve nitekim görevi istediği gibi olur. O bu yıllarda okulda birçok yeniliğe imza atar. Öğretmen kadrosuyla bizzat ilgilenir, öğretme tekniğine sahip gerekli bilgi ve donanıma sahip hocaları okulda tutar.

Bu özelliklerden uzak aynı zamanda başka işlerle de meşgul olan öğretmenleri okuldan uzaklaştırır. Ona göre bir öğretmenin asli görevi sadece eğitim vermek olmalıdır. Yine öğrencilere verilen eğitimlerin de onları gerçek yaşama hazırlama üzerine temellendirilmesi görüşünü savunarak ileride yazacağı İçtimai Mektep kitabının fikirlerini de bu yıllarda oluşturur. Fakat Baltacıoğlu'nun bu reform niteliğindeki uygulamaları bazı kesimler üzerinde olumsuz etki yaratmıştır ve şikâyetler üzerine görevinden istifa etmiştir. Dönemin Nazırı durumdan haberdar olunca kendisinin maaşına zam yaparak onu Darülfunun'a tayin etmiştir (Tozlu, 1989: 13-14).

Düşünürümüz bu dönemden sonra bir süre 1914'de Darülmuallimat da (dönemin kız öğretmen okulu) görev yapmaya başlamıştır. Fakat bu dönemde kız okullarında erkek idareciler görev yapmamaktadır. Erkek idarecilerinde kızların bulunduğu katlara girmesi bile yasaklanmıştır. “Bu zamana kadar hiçbir kız okulunda öğretmenlik yapmamıştım. Ve bu zamana kadar hiçbir kız öğretmen okulunda benim yaşlarımda hangi sıfatla olursa olsun bir erkek görev almamış ve içerisine girmemişti. İşte Darülmuallimat'a böyle bir zamanda girmiştım” Baltacıoğlu bu okulda da oldukça zor dönemler geçirmiştir. Okulun yöneticileri ne tamamen eskiden kopuk ne de yeniliklere açıktı. Okuldaki sarıklı hocalar birer şeyhülislam gibi her konuya müdahale etmekte ve tutucu bir tavır sergilemektedirler. Fakat düşünürümüz bununla da mücadele etmiş ve orada süren birkaç yıllık öğretmenlik görevinde uygulamak istediği yenilikçi eğitim anlayışını Din, Ahlak, Hukuk, Sanat, Eğitim gibi birçok alanda uygulamıştır (Baltacıoğlu, 1998: 178-179).

Baltacıoğlu Darülmuallimat da çalışırken bir zamanlar kendisinin de öğrencisi olduğu Şemsülmekatip okulunda ders nazırlığı teklif edilir. Okulun bilimsel ve yönetsel tüm yetkilerini devralmak ve yönetmek şartıyla bu teklifi kabul eder. Okulun ders programında birçok değişiklikler yapar, öğretmenlerin ihtiyacı olan materyalleri alır, olumlu anlamda okula birçok katkılar sunar, değişimler yaratır, eksikleri tamalar ve adeta bu okulu öğrenci ve öğretmenlerin eğitim öğretim sürecini daha verimli geçirebilmesi için yeni baştan kurar (Uz, 2019: 27). Oradaki günleriyle ilgili şunları söylemiştir; “ Şemsülmekatibin ders nazırlığını bizim semtte olduğu için ya da bir yardımda bulunmak maksadıyla kabul etmiş değildim, bu okul Talim ve Terbiyede İnkılâp adlı kitabımın adeta bir uygulaması olacaktı. J.J. Rousseau'ya

inanıyordum. Rousseau'daki doğa kültünün ne derece insanı ve toplumsal olduğunu biliyordum ve elimde her emrime uyan bir okul vardı (Baltacıoğlu, 1998: 196).

1916' da Darülmualimin ile Darülmualimat'taki görevlerinden ayrılmıştır. 1916 yılında Darülfünunda Usul-ü Tedris ve Tatbikat dersi ve İnas Darülfünü'nda Fenni Terbiye derslerini vermiştir. 1917 yılında bu derslere Ziya Gökalp'in isteği ile İlm-i Terbiye ve Terbiyevi İçtimaiyat dersleri eklenmiştir. 1917 yılında Milli Tali ve Terbiye Cemiyetinde Genel Sekreter olmuştur. 1918'de Tedrisatı Taliye Müdürü Umumiliği, 1919'da Tedrisatı Aliye Müdürü Umumiliği ve Maarif Nezareti Heyeti Teftişiyeye Müdürü Umumiliğine getirilmiştir. 1920-1924 yılları arasında Edebiyat fakültesine üst üste dört defa dekan seçilmiştir. Daha sonra sırasıyla; 1923'te Sanayii Nefise Mektebi Âlisi Bedayi Muallimliği, 1923 yılında Maarif Vekâleti Müsteşarlığı, 1923 yılında Darülfünün Eminliği, 1924 yılında Sanayi Nefise Mektebi Âlisinde Resmin Usul-ü Tedrisi Muallimliği, 1924 yılında ilahiyat Fakültesinde İçtimai ve Dini Ruhiyat Müderrisliği, 1925'te İlahiyat Fakültesi'nde İslam Bediiyatı, 1925 yılında ise Edebiyat Fakültesinde İçtimaiyat, Ahlak Müderrislikleri gibi birçok konuda dersler vermiş ve çalışmıştır (Aytaç, 1984: 239).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, 1 Ocak 1934 yılında haftalık kültür sanat ve düşünce dergisi olan ve önemli düşüncelerini kaleme alıp yazılar yazdığı "Yeni Adam" dergisini yayımlamıştır. 1942 yılının Temmuz ayında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi'nde ilk defa kurulmuş olan Pedagoji Kürsüsünde Profesörlüğe başlamıştır. 1942-1946 yılları arasına Afyon milletvekilliği, 1946-1950 yılları arasında ise Kırşehir CHP milletvekilliği görevinde bulunmuştur. 1950 yılında emekli olmuştur fakat bu süreçte de Yeni Adam dergisindeki yazılarına ve yayımlarına devam etmiştir. 1 Nisan 1978 yılında Ankara'da vefat etmiştir (Türkkan, 2008: 16).

1.2.İSMAİL HAKKI BALTACIOĞLU'NUN EĞİTİM İLE İLGİLİ TEMEL ESERLERİ

İsmail Hakkı Baltacıoğlu tüm yaşamı boyunca deneyimlediği, gördüğü, sorun olarak tespit ettiği bütün meseleler üzerine hassasiyetle çalışmış ve bu çalışmaların sonucunda felsefe, sosyoloji, din, estetik, sanat ve edebi birçok alanda eserler ortaya koymuştur. Ancak kendisi en çok eğitim ve pedagoji ile ilgili alanlarda yazdığı reform niteliğindeki eserleriyle tanınmıştır. Bu eserler yazıldığı dönemde oldukça ses

getirmiştir. Baltacıoğlu; çoğunlukla eserlerinde geleneksel eğitim öğretim anlayışına tamamen karşı duran görüşler ortaya koymuştur. Eğitim ile ilgili yazdığı yazılarında özellikle amacının geleneksel eğitim anlayışını yıkarak öğrenci merkezli, öğrenciyi toplumsal yaşama ve toplumsal işbölümünün gerektirdiği kolektif faaliyetlere hazırlamak olduğunu vurgulamıştır. Bu bölümde Baltacıoğlu'nun eğitim hakkında yazmış olduğu önemli eserleri açıklanacaktır.

1.2.1. Talim ve Terbiyede İnkılâp

İsmail Hakkı Baltacıoğlu Talim ve Terbiyede İnkılâp adlı eserinin ön sözünde “ Bu kitap bundan 5 sene önce, Bulgar toplumlarının Çatalca istihkâmlarını dövdüğü bir sırada yazılmıştır. Talim ve Terbiye belli bir devrin eseridir ve o devir için yazılmıştır. Hücumlar hiçbir kişiye yönelik değildir. Hücumları da, küçük düşürmeleri de o zamanki eğitim zihniyetinedir. Varlığının hikmeti o zihniyeti yıkmaktır”(Baltacıoğlu, 1995: 11) diyerek kitabın yazılış amacını ve hedef kitlesini belirtmiştir.

Eser ilk olarak Osmanlıca harflerle iki kez basılmıştır. Daha sonra ikinci baskısı 1927’de İkdâm Maatbaası tarafından yeniden yapılmıştır. Eser kendi içerisinde birbirini ile bağlantılı üç kitap ve on bir bölüm içermektedir. Baltacıoğlu bu eserinde bütün yönleriyle eski eğitim sistemini eleştirmiş ve felaketlerimizin çoğuna sebep olarak bu eski eğitim anlayışını göstermiştir (Tozlu, 1989: 125-126). Yeni bir eğitim sistemi yaratmak isteyen düşünürümüz dönemin ezberci, geleneksel eğitim anlayışının öğrenciye hiçbir şey öğretmeyeceğini söylemiştir. Ezber bilginin sadece öğrencinin kafasını doldurmaktan öteye gitmeyeceğini, pratikte toplum ve öğrenci için fayda sağlamasının zor olduğunu vurgulamıştır. Baltacıoğlu eserinde eğitim sistemi ile beraber öğretmenleri de eleştirmiştir. Öğretmenlerin öğrencilere sadece ezbere dayalı bilgiler öğrettiğini, anlatılan bilgilerin pratikte nasıl kullanılacağını, öğrencinin ilgi, beceri ve yeteneklerine göre nasıl şekilleneceği konusunda bir çabalarının olmadığını söylemiştir.

“ Eğitim- öğretimde temel amaç nedir? Eğer bu sorunun cevabını bazı cahil öğretmenlerimize sorarsak; bu sorumuza alacağımız cevap şöyle olacaktır – çocuklarımızın kafasını bir takım bilgilerle doldurmak! – Onlar açısından akıllı ve çalışkan öğrenci tanımı “ dersi ezberleyip akıllı duran çocuk” tanımıdır. Uslu ve

hafızası güçlü çocuklar yetiştirmek bizim eğitim-öğretim sistemimizin en önemli amacıdır. En basit mahalle okulundan başlayın da en yüksek seviyedeki eğitim kurumuna kadar bütün okullar bu akıllı ve hafızası güçlü adam peşinde koşmaktır (Baltacıoğlu, 1995: 15).

1.2.2. İçtimai Mektep

İçtimai Mektep şimdiye kadar iki defa basılmıştır. Birinci baskısı 1933’de, ikinci baskısı ise 1942 yılında basılmıştır. Eser İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun tüm pedagojik sorunlara karşı olan düşüncelerini ve bunların çözümü ile ilgili fikirlerini yazdığı önemli eserlerinin başında gelir. Kitaba başlarken Baltacıoğlu eserin amacı ve tartıştığı problemler hakkında şunları söylemiştir; “ Bu kitabın planı şudur; öncelikle terbiyeyi bir nazariye olarak değil, bir olgu olarak ele alıyorum. Bu olguların içtimai ve ruhi yönlerini özenle irdeliyorum. Bu incelemede hem ruhi hem de içtimai konulara değiniyorum. Mevcut olan terbiye ve tedris kurallarını inceliyorum. Kitapta tedris sistemlerini ayrı ayrı inceledikten sonra nihayet asıl gerçek bir tedrisin esaslarını bulduğumda ona ‘içtimai mektep’ diyorum” (Baltacıoğlu,1942: 12-13).

Talim ve Terbiyede İnkılâp adlı eserinde Baltacıoğlu eğitimde gördüğü tüm sahtelikleri ve yanlışlıkları anlatırken bu hataların ilmi bir perspektiften geçirilmediğini söyler. İçtimai Mektep de tam olarak bunu yapar. Eserinde birey ve toplum arasında bir denge kurmaya çalışır ve böylelikle verimli bir sosyal organizasyon sistemi geliştirmiş olur. Baltacıoğlu bu eserinde okulun cemiyetleşerek gerçek yaşamla uyumlu olmasını ister. O, çocukların böyle bir okulda kendi şahsiyetlerini daha kolay yetiştirebileceklerine inanır. Çocukların gerçek işlerle, gerçek çevrelerde gerçek sonuçlara varacaklarına inanır (Tozlu, 1989: 130-131).

1.2.3. Rüyamdaki Okullar

İsmail Hakkı Baltacıoğlu eserinde İçtimai Mektep prensiplerini ve bu prensiplerin nasıl olması gerektiği ile ilgili fikirlerini rüyasında görüyormuş gibi anlatır. Düşünürümüz eserinin önsözünde kitabının yazılış amacını şöyle açıklar; “ Burada okuyacağınız rüyalar görülmüş rüyalar değildir, düşünülmüştür. Amacım fikirlerimi sonuna kadar açığa çıkarmak ve aydınlatmaktır. Bu rüyalarımı dikkatlice okursanız

İçtimai Mektep ve Toplu Tedris adlı eserlerimde savunmuş olduğum terbiye anlayışımın en şahsileşmiş halini anlatacağım” (Baltacıoğlu, 1944a: .6).

Baltacıoğlu yazılarında düşünmüş olduğu eğitim ve okul sistemini ve bunların hayat içerisinde alması gereken şeklini kişileştirerek anlatmaktadır. Eser tam olarak bir hayat okulunun yansıması şeklindedir. Kitap 7 rüyadan oluşmaktadır. Her şey öğrenciye işe yaramayan fikirler dışında hayat şartları üzerinden verilir. Öğretmen öğrencisi ile arkadaş gibidir beraber çalışıp, üretip, bilgiyi faydalı işler için kullanırlar (Tozlu, 1989: 132).

İçtimai Mektebin uygulama sahası olan Rüyamdaki Okullar öğrenciyi toplum ve meslek hayatına sokmayı amaçlayan bir eğitim modelinin yansımasıdır. Adeta bu sistemin bir uygulama alanı şeklindedir. Böylelikle İsmail Hakkı Baltacıoğlu eğitimcilerden sadece torik olarak ezberleyen değil yazan, söyleyen değil tartışan ve uygulayan olmalarını beklemektedir. Bu düşünceler kendisinin sadece olaylara bireysel değil aynı zamanda da toplumsal olarak da baktığını gösterir. Eğitimin getireceği meslekli ve sosyal kişiliklerin toplumsal kalkınma açısından da faydalı olacağı görüşündedir. Böylelikle bu tür şahsiyetler sayesinde kalkınmanın önünde engel olan problemlerde ortadan kalkmış olacaktır. Onun bu eğitim sistemi anlayışı birer toplumsal kalkınma modeli olarak da görülebilir (Bavagra, 2016: 66).

1.2.4. Pedagojide İhtilal

Eser 1964 yılında İstanbul’da basılmıştır ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu tarafından Maarif Kütüphanesi sahibi merhum Naci Kasım Bey’e ithaf edilmiştir. Baltacıoğlu eserde yepyeni bir toplum yapısının meydana geldiğini ve bireylere artık bu toplum yapısına uygun eğitim verilmesi gerektiği fikrini savunur. Tanzimat ve Meşrutiyetle beraber hayatımıza giren Avrupa pedagojisinin ezberci, teorik yönlerinin bir tarafa bırakılarak yeni eğitim-öğretim metotları geliştirilmesi gerektiği fikrini savunur. Avrupa pedagojisinin eksik yönlerini ortaya koyar. Değişen ve gelişen toplumumuzun sadece bir Cumhuriyet pedagojisi ile de yetinemeyeceğini ifade eder (Tozlu, 1989: 135). Eserinde bu durumu şöyle ifade eder; “Tanzimat’tan beri okullarımıza, programlarımıza, kitaplarımıza, kullanmış olduğumuz yöntemlere bakın. Bizim anladığımız pedagoji okullarda bilgileri ezberleten, salt kitap okutan, öğrencileri sadece sınava hazırlayan ve bir memuriyet yaşamına imrendiren bir anlayış olmuştur. Benim ulaşmak istediğim pedagoji anlayışı ne Tanzimat ne Meşrutiyet ne de

Cumhuriyet pedagojisi anlayışıdır. Benim aradığım pedagoji yaratıcı Türk'ü ortaya çıkaran, atom çağına yakışan bir pedagojidir. Pedagojide İhtilal bu tezimin nasıl uygulanacağını gösteriyor ve diğerlerinin devamıdır'' (Baltacıoğlu, 1964: 6).

Aynı zamanda bu eser Baltacıoğlu'nun İçtimai Mektep prensiplerini de yeniden gözden geçirip tartıştığı bir eserdir. Görüşlerini eserinde açıkça dile getirmiştir. Türk'e Doğru eseriyle geliştirmiş olduğu Milliyet ve Kültür tezini pedagoji anlayışı ile sentezlemiştir (Aytaç, 1984: 247).

1.2.5. Toplu Tedris

İsmail Hakkı Baltacıoğlu bu eserde İçtimai Mektep prensiplerini ilkökul programlarına uygulamayı amaçlar. Böylece açıklamış olduğu bu ilkeleri uygulama konusunda bir açıklığa kavuşturmuş olur. Bu açıdan kitap İçtimai Mektebin beşinci önemli ana ilkesi olan "Başlatma İlkesi" nin burada ilk defa bir ana ilke şeklinde ele alınmış olması dolayısıyla da önemlidir (Aytaç, 1984: 246-247). Kendisi eserinde kitabı şöyle açıklamıştır; " Kitabı yazmaktaki maksadım İçtimai Mektep prensiplerine göre Toplu Tedrisin ne olabileceğini göstermektir. Kitabı okuyanlar benim pedagojik fikirlerimi daha iyi anlayacaklar ve İlkokul Programını da daha iyi incelemiş olacaklardır. Çünkü Toplu Tedris fikri İçtimai Mektep fikrine yabancı değil, yakın bir fikirdir"(Baltacıoğlu, 1938: 6-7).

Toplu Tedris'te eğitimde kullanılması gereken prensip ve yöntemlerin hangileri olduğu gösterilmiş ve açıklanmıştır. Hangi derslerin öğrencilere nasıl sevdirebileceği, okulda yapılması gereken faaliyetleri, toplumsal çalışmaları, bunların neler olması gerektiği üzerine vurgu yapılmıştır (Uz, 2019: 78).

1.3.ESERLERİ

İsmail Hakkı Baltacıoğlu tüm yaşamı boyunca felsefe, eğitim, din, sanat, edebiyat, halk eğitimi, gençlik gibi birçok farklı alanda çalışmalar yapmış ve yenilikçi fikirler ortaya koymuştur. Bu çalışmaları onun sayısız eserler ortaya koymasına sebep olmuştur. Bu eserler kendisinin düşünce dünyasını ve toplumsal analizlerinin anlaşılması bakımından oldukça önemlidir. Baltacıoğlu'nun eserlerini daha iyi tahlil edebilmek, düşünce dünyasını anlayabilmek ve inceleyebilmek için bu bölümde İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eserleri konu başlıkları altında toplanacaktır.

1.3.1. Pedagoji Konularındaki Eserleri

- Talim ve Terbiyede İnkılâp (1910)
- Terbiye-i Avam (Halk Eğitimi) (1914)
- Elişlerinin Usulü Tedrisi (1914)
- Terbiye ve İman (1914)
- İlm-i Terbiye Konferansları (1915)
- İzmir Konferansları (1915)
- Terbiye İlmi (1916)
- Türkiye’de Sanayi-i Nefise Tedrisatının Islah ve İnkişafına Dair Layiha (1926)
- Umumi Pedagoji (1930)
- Hususi Tedris Usulleri (1932)
- Terbiye (Gazi Eğitim Enstitüsü Projesini de Kapsar) (1932)
- Resim ve Terbiye (1932)
- İçtimai Mektep Nazariyeleri ve Prensipleri (1932)
- Mürebbilere (1933)
- Toplu Tedris (1938)
- Öğretmen (1944)
- Rüyamdaki Okullar (1944)
- Pedagojide İhtilal (1964)
- Usulü Terbiye ve Tedris (1920)
- Hendesenin Usulü Tedrisi (1920)
- Eşya Derslerinin Usulü Tedrisi (1920)
- Coğrafyanın Usulü Tedrisi (1920)
- Resmin Usulü Tedrisi (1920)
- Elişlerinin Usulü Tedrisi (1920)
- Mektep Temsillerinin Usulü Tedrisi (1920)
- Yazının Usulü Tedrisi (1920)

1.3.1. Felsefe Konularındaki Eserleri

- Kalbin Gözü (1992)
- Jean Jeacques Roussau’nun Terbiye Felsefesi (1925)

- Felsefe (Halk Kitapları Serisinden) (1938)
- Büyük Tefsir (Allah Nedir?) (1961)

1.3.2. Sosyoloji Konularındaki Eserleri

- Avrupa Bizi Nasıl Tanıyor (1913)
- Din ve Hayat (1918)
- Ahlaksızlık (1918)
- Maarifte Bir Siyaset (1918)
- İhtimaiyat Nokta-ı Nazarından Terbiye (1924)
- Tarih ve Terbiye (1933)
- Sosyoloji (1939)
- Türke Doğru (iki cilt 1942-1943)
- Batıya Doğru (1943)
- Ziya Gökalp (1966)

(Kolçak, 1978: 71-72).

1.3.4. Estetik Konularındaki Eserleri

- Demokrasi ve Sanat (1931)
- Sanat (1934)
- Tiyatro (1941)
- Karagöz Tekniği ve Estetiği (1942)
- Türklerde Yazı Sanatı (1958)
- Türk Plastik Sanatları (1971)

1.3.5. Edebi Konulardaki Eserleri

- Batak (Roman) (1942)
- Yalnızlar (Hikâyeler) (1946)
- Sapıklar (Portreler) (1938)

1.3.6. Piyesleri

- Kütük (1934)
- Andaval Palas (1934)
- Ölüler (1939)

- İnanmak (1939)
 - Kafa Tamircisi (1940)
 - Dolap Beygiri (1940)
 - Karagöz Ankara’da (1940)
- (Kolçak, 1978; s. 72-73).

1.3.7. Din Konusundaki Eserleri

- Din ve Hayat (1918)
- Kuraan (1957)
- Büyük Tefsir 1. Kitap Allah Nedir? (1961)

1.3.8. Radyofonik Piyesleri

- Âlinin İçi
- Susamış Gönüller
- Damdaki Elmas
- Gökten İnen Tanrılar
- Huy Canın Altındadır
- Tevekkül
- Gaval (Kastamonu Lehçesiyle)
- Yolcu (Adana Lehçesiyle)
- Yaşamak mı İstersiniz Ölmek mi?
- Kader
- Can Pazarı
- İnsanoğlu
- Hayvancuh (Kastamonu Lehçesiyle)
- Gama (Kastamonu Lehçesiyle)
- Beyinsiz
- Zehir Fişeği

(Tozlu; 1989, s.213).

1.3.9. Biyografik ve Otobiyografik Eserleri

- Atatürk, Yetişmesi, Kişiliği, Devrimleri (1973)

- Hayatım , ‘‘ Yeni Adam’’ (1938-1941) (Tozlu; 1989: 215).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Yeni Adam Dergisinde yazdığı makaleleri ve diğer eserlerinin isimlerine ulaşmak isteyen araştırmacılar Ankara Üniversitesi Dil-Tarih, Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü 1975 yılı basımlı ‘‘İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Yeni Adam'daki Makaleleri ve Eserleri’’ isimli Lisans Tezine de bakabilirler.

1.4. İSMAİL HAKKI BALTACIOĞLU'NUN ÇALIŞMALARINDA ÖNE ÇIKAN KONULAR

İsmail Hakkı Baltacıoğlu tüm yaşamı boyunca sadece tek bir konu üzerinden çalışmalar yürütmemiş birden çok alana ilgi duymuş ve bu alanlarda önemli eserler ortaya koymuştur. Türkiye'nin içinden geçtiği birçok sorunlu meseleler ve yenileşme hareketleri, şahit olduğu olaylar onun fikir dünyası üzerinde oldukça etkili olmuştur. Sanattan siyasete, eğitimden edebiyata, din konularından tiyatroya, sosyolojiden hat sanatına kadar birçok alanda aktif şekilde çalışmalar yapmış ve eserler ortaya koymuştur. Bu çok yönlülüğü kendisi ile ilgili yapılan çalışmalarda da karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında doğmuş olması ve Cumhuriyet ile beraber gelen değişim ve dönüşümleri de yakından takip etmiş olması, 2. Abdülhamit döneminde hızlı bir şekilde artan batı tipi okullarda eğitim görüp bu okulların birçok avantajlarından da yararlanmış olması eserlerinin içeriklerini de doğrudan etkilemiştir. O yaşadığı dönemde halkın arasından gelmiş olmasına rağmen ısrarla savunmuş olduğu çağdaşlaşma fikrini toplumsal temellerle birleştirerek eserlerinde ön plana çıkarmıştır. Toplumcu ve ezbere dayalı olmayan, uygulamalı bir eğitim modelini savunmuştur. Savunduğu bu çağdaşlaşma fikrini neredeyse tüm konularda yazmış olduğu eserlerinde görmek mümkündür. Bu bölümde İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun çok yönlü kişiliği ve fikir hayatını yansıttığı alanlar üzerinde durulacaktır. Düşünürümüzün eserleri ve geniş bir yelpaze içeren düşünce dünyasını da daha iyi anlamak adına yararlı olacaktır.

1.4.1. Eğitim

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ülkemizde önemli eğitimciler arasında yer almaktadır ve özellikle bu alanda tanınmaktadır. Osmanlı'nın benimsediği birey merkezli ve kozmopolit eğitim anlayışına şiddetle karşı çıkmıştır. Toplumcu ve yerinde eğitimi

savunmuştur. Ezberci eğitim anlayışı yerine uygulamalı ve toplumsal yaşamda da uygulanabilir eğitim metotlarından yana olmuştur. Bu yüzden eserlerinin çoğunluğu eğitim konuları ile ilgilidir (Kaçmazoğlu; 2001: 201). Hilmi Ziya Ülken Baltacıoğlu'nu şöyle tarif eder; Baltacıoğlu Kalbin Gözü'nde Bergson'cudur. Tarih ve Terbiye'de İnkılâp adlı eserinde Bergson ve Durkheim'ı uzlaştırmak istemiştir. 1931 yılında benim çıkarmış olduğum Felsefe Yıllığı 1 deki Şahsiyet ve Terbiye adlı makalesinde bu tezini derinleştirdi ve İçtimai Mektep isimli eseri ortaya çıktı. Bu kitap tüm çalışmaları arasında en orijinal olan eseridir (Ülken, 1992: 452). İçtimai Mektep de Baltacıoğlu eğitimin en doğru tanımını yapabilmek için bazı ünlü düşünürlerin eğitim tanımlamaları üzerinde durur ve bu tanımları karşılaştırarak terbiye'nin en doğru tanımını bulmayı amaçlar. Eflatun'un “İyi terbiye, vücuda ve ruha kabiliyetli olduğu mükemmelliği veren şeydir” tanımından, Alman siyasisi Stein'nın “Terbiye, melekeleri hep birden ve ahenkli şekilde olgunlaştırmaktır”, James Mill'in “Terbiye bireyi önce kendisi, daha sonra hemcinsi için mümkün olduğu kadar saadet aleti yapmaktır”, Herpert Spencer'in “Terbiyenin gayesi bizi mükemmel bir hayat yaşamaya hazırlamaktadır.” gibi eğitim tanımlarını inceler ve terbiyenin tanımını şöyle açıklar; Terbiyenin gayesinde ne mükemmellik vardır ne de saadet, bu tanımlamaların tarihi ve olumlu hiçbir dayanağı yoktur. Bunlar öznel olan tanımlamalardır. Terbiyenin amacı sadece toplumsal, görelî, zorunlu bir çevreye uymasıdır. Bu açıklamalardan yola çıkarak Baltacıoğlu'na göre eğitimin tanımı şöyledir; toplumsal hayata alışmamış olan acemi bireylerin toplumsal bireyler tarafından kurallar çerçevesinde bu hayata hazırlanmasıdır (Baltacıoğlu, 1942: 20). Eğitimin tanımını yaptıktan düşünürümüz eğitimin bir bilim olarak dayanmış olduğu psikolojik ve sosyal temel üzerine beş tane ilke oluşturmuştur. Bunlar;

1.) Şahsiyet (Kişilik) Prensibi İlkesi: Gerçek şahsiyetler olarak nitelendirdiği sosyal kişiliği eğitimin oluşturduğunu söyler. Ona göre eğitimin temel amacı bireyi “müesseseseleştirmek” yani fonksiyonel hale getirmektir. Şahsiyet hayatını serseri, otomatik, dağınık olarak yaşamamamız gerektiğini, aksine ilmi, iktisadi, bedeni tüm faaliyet alanlarında üretken ve topluma yararlı bir reaksiyon göstermemiz gerektiğini vurgulamıştır (Baltacıoğlu, 1942: 23-24).

2.) Muhit (Çevre) Prensibi İlkesi: Eğitim-Çevre ilişkisi üzerinde durmaktadır. Âlim diye nitelendirdiği toplumda mesleki, ahlaki ve vicdani yeri olan bireylerin üretirken toplumdan bağımsız olamadıklarını ve içinde yaşadıkları toplumdan

etkilendiklerini söylemiştir. Ona göre Âlim'in psikolojisine bakıp âlimi yorumlarken aynı zamanda sosyolojisine de bakmak gerekir (Baltacıoğlu, 1942: 29-30).

3.) Travay (Çalışma) Prensibi İlkesi: Toplumsal yaşamda var olan bireyin kişiliği kendi çabalarıyla var olmuştur. Her bireyin ruh, düşünce, fikir dünyası farklıdır. Her sanatçı ve Fen adamının kendi zekâsı, ilmi bilgileri, kuralları ve becerileri vardır. Hiçbir tecrübe ve kurallar o kişilerin eserlerine etki edemez. Bunlar orijinal eserler ortaya koyan tüm sanatkârların ortak özellikleridir. Ve bu sanatkârlar üretimlerini kendi birikimlerini ve tecrübelerini kullanarak yaparlar (Baltacıoğlu, 1942: 34).

4.) Randıman (Verim) Prensibi İlkesi: Ezberci ve sadece öğrencinin kafasını doldurmaya yönelik olan teorik bilgilerin yararlı olmadığı görüşünü savunmuştur. Çocuk öğrendiklerini sosyal yaşamda uygulamazsa öğrendiklerinin hiçbirisi verimli değildir (Baltacıoğlu, 1942: 38).

5.) İnsiyasyon (Başlatma) Prensibi: Çocuklara okul çevresi içinde yaptırılması mümkün olan tüm hayat tecrübelerine insiyasyon demiştir. Eğitim amacı da çocuğa bu insiyasyon alanını sağlamaktır. Öğrencilerin faaliyete geçmesi için tüm imkânların ve ortamın bu sürece hazırlanması gerekir (Baltacıoğlu, 1942: 40-41).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu Adam Nasıl Yetişir, Yetiştirilir adlı eserinde çocuk eğitiminin önce sosyete yani toplumda sonrada ailede gerçekleştiği görüşünü savunur ve bu konuyu ele alır. Ona göre çocuk içinde yaşadığı çevreden ve toplumdan etkilenir ve kişiliğini buna göre şekillendirir. “İnsanın yaradılıştan akla, mantığa, ya da gönüle, sezgiye, hayale daha çok eğgin olması olağandır. Ancak aynı tahayyül verasetiyle doğan bir çocuğun, muhitin şartlarına göre, inkılâpçı ihtilalcı ya da serseri olması mümkündür”. (Baltacıoğlu, 1964: 3). İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na göre adam yetiştirmek sosyal hayata henüz hazır olmayan toy diye nitelendirebileceğimiz erginlerin hayata hazırlanma sürecinde en önemli süreçtir. Eğitimin amacı da çocuğu bu sosyal ve kültürel hayata hazırlamaktır. Yetiyecek çocuğun hangi toplumun içinde yetiştiğini kültürünü ve değerlerini bilmesi gerekir. Bütün milletler sosyal insanlar yetiştirir fakat her insan birbiri ile aynı değildir. Gerçek bir tanımla sosyal insan yoktur, milletlerin kendi kültür ve değer yargıları ile yetiştirdiği teknik insanlar vardır. Doğru eğitimi almış içinde yaşadığı toplumun değer yargılarını ve kültürünü öğrenmiş insanlarda hem kültür kişiliğini hem de teknik kişiliğini geliştirmiştir. Bu durum da toy gençlerin bir yandan milli kişiliklerini geliştirmelerine diğer yandan da teknik yönünden

kişiliklerini geliştirmelerine olumlu katkılar sağlamaktadır (Baltacıoğlu, 1964: 22). Çocuğu bir yetişkin yaşamına ve topluma hazırlama sürecinde eğitimin yanı sıra birçok etkinin olduğunu savunan Baltacıoğlu bunları şu şekilde açıklamıştır.“ İnsanda irsi olan ile olmayanı birbirinden ayırmalıyız. Bir kere uzvi veraset diye bir veraset var ise çocuk çoğu defa yakınlarına, anasına, babasına, amcasına, dedesine benziyor. Sonra öteden beri demevisi, asabi dediğimiz birçok mizaç tipi var. Bu tipler yalnız uzvi verasetlerden ibaret değil, aynı zamanda kendileri ile beraber bazı ruhi verasetleri de taşırlar. Birincisine ‘duygucu tip’ diyelim. Bu tip şair, ressam, aktör, banker, ihtilalci gibi bütün dinamik ve karakterlerin yetişmesi için elverişlidir. Bu tipte Jean Jacques Rousseau gibi edebiyatçı bir pedagogun, Henri Bergson gibi sezgici bir filozofun yetişmesi çok olağandır. İkinci tipe ‘matematikçi tip’ diyelim. Bu tipte insanların ayırıcı özellikleri akıllarında, mantık ve hafızalarında görülür. Gönül, duygu işlerinde geridirler. Descartes gibi akılcı filozoflar bilim, teknik, idare adamları bu tiptedir (Baltacıoğlu, 1964: 6). İnsanlarda oluşan bu doğuştan gelen irsi yeteneklerin önemine vurgu yapan Baltacıoğlu, okul pedagojisinin yarattığı en büyük kötülüğün adam yetiştirememesi değil aksine kendi kendine yetişecek olan bireyi tanımaması olduğunu söylemektedir. Okulun birey yetiştirmedeki en büyük görevi kabiliyet yaratmak değil, Allah vergisi olan bu kabiliyetlerin ortaya çıkmasını sağlamak, gelişmesini engellemek, bireylerin gelişmesinin önünü kapatmaktan çok, eğer mümkünse bu kabiliyetlerin kendi kendine de olsa gelişme yolunu bireylere açmaktır (Baltacıoğlu, 1964: 15).

Baltacıoğlu’nun eğitim alanında yaptığı yeniliklerden bazıları şunlardır;

- Mahalle mekteplerinin yıkılması üzerine,
- Resim, eliş derslerinde yenilikler
- İlk defa küçük çocuklar için Komonto köşkünde açık hava sisteminde bir okulun kurulması
- Okullara hür inzibatın girmesi
- Okullara “ Tarihi Temsil ” ismiyle tiyatroların sokulması
- Okul gezintileri
- Okul- Aile toplantıları
- Kız ve Erkek öğrencilerin bir arada okuması (Kolçak, 1968: 115).

Tüm bu görüşleri özetleyecek olursak İsmail Hakkı Baltacıoğlu eğitim ile ilgili düşüncelerinde psikoloji ve sosyolojiyi uzlaştırmak isteyerek sosyal bir insan

yetiştirme denemesi içindedir. Bu sosyal insan bir yönüyle toplumsal meselelere duyarlı, ilgili, dışa dönük ve toplum ile iç içe, diğer yönü ile milliyetçi, laik, Atatürkçü ve Batıcıdır. Batı tekniğini doğru kavrayan ve tutarlı sonuçlar ortaya Baltacıoğlu, bunun yanında da çoğu teoriyi pratik ile birleştiren bir eğitim anlayışının da önde gelen temsilcisi olmuştur. Hedeflediği eğitim tipinde yenilikçi, pratikte topluma ve bireye fayda sağlayan, gelenekçilikten, ezbere dayalı verimsiz eğitimden uzak bir pedagoji vardır. O aynı zamanda Meşrutiyetin katı geleneksel eğitiminden çok Cumhuriyet ilke ve değerlerine uygun bireyler yetiştirmeyi amaçlamıştır (Kaçmazoğlu, 2015: 195).

1.4.2. Din

İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun ilgilendiği sosyal meseleler içerisinde din kurumu da önemli bir yere sahip olmuştur. Dinin bütün toplumsal kurumlar gibi bir kurum olduğunu savunmuştur. Bu ilgisinin sebepleri arasında küçük yaşlardan beri inançlı bir ailede yetişmesi, kendisinin de inançlı biri olması, ayrıca toplumu ve toplumun dine karşı olan hassasiyetini iyi bir şekilde analiz eden bir sosyolog olması da etkili olmuştur. Baltacıoğlu toplumu analiz edip incelerken din kurumunun toplumsal yapı üzerinde ne kadar büyük etkilerinin olduğunu da görmüştür. Baltacıoğlu din ile ilgili görüşlerini açıklarken din gerçeğinin nasıl ortaya çıktığını şu şekilde açıklamıştır;

“ Biz insanlar tüm gerçekleri deneyerek öğreniriz ve kaç şekilde deneme varsa o kadar da gerçek vardır”. Bunlar;

a.) Ampirik Deneme: Âdemoğlu bilgisiz, bilimsiz bir şekilde kendi duyularından hareketle eşyalar üzerinde bazı denemeler yapar. Bu denemeler vasıtasıyla tabiatla olan ile olmayanı anlamlandırmaya çalışır.

b.) Teknik Deneme: Âdemoğlu kendisinden önce gelmiş ve geçmiş olanlardan aldığı bilgiler sayesinde etrafındaki nesneler üzerinde çeşitli değişiklikler yapar ve bazı faydalı sonuçlar elde eder.

c.) Artistik Deneme: Âdemoğlu'nun en orijinal denemelerinden biridir. O bu denemesinde önce bahsettiğim denemelerinin hiçbirinin bildiremediği gerçekliği yakalar. Buna “ güzellik” diyoruz. Bu güzellik de artistik gerçekliğin kendisidir.

d.) Filozofik Deneme: Âdemoğlu bu denemede mutlak gerçekliği yakalar. Çevresinde karşılaştığı eserlerin özünü, tümünü ve mutlak olanı kavramaya çalışır.

e.) Dincil Deneme: Âdemoğlu bu denemesiyle gerçeklerin en sonuncusunu yakalar. Gözle görülmeyen ancak sadece gönülle sezebildiğimiz bir gerçektir.

“ Dinde bir insan denemesidir. Fakat bilim soyundan değil sanat soyundan gelen bir insan denemesidir. Artistik denemede olduğu gibi dincil denemede de araç akıl değil gönüldür. Dinin görevi bilim, teknik gibi, dış gerçekleri bildirmek olmayıp, sanat gibi iç gerçekleri anlamlandırmaktadır. İşte dinin konusu ampirik, teknik, bilimsel denemelerin konusu olan gerçekler gibi gözle görülür, elle tutulur soydan bir gerçek değildir. Dinsel gerçekliği de ancak artistik gerçek ile duyabiliriz. Din gerçeği için de durum böyle; sosyal kişiliği olan normal bir insan din gerçeğini yok sayamaz” (Baltacıoğlu, 1956: 2). Baltacıoğlu dini bütün toplumsal kurumlar gibi bir kurum olarak görür ve bu yüzden dinin araştırma ve inceleme sürecinin soyut olan inanma ve gönül işi şeklinde ilerlemesinin yanlış olduğunu bilimsel bir disiplin gibi akıl ve metot işi ile incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Din de akıl ve metot ile incelenebilmelidir. Bilimsel olarak dinin incelenmesi sürecini ve din kurumunun bir disiplin olarak parçalara ayrılıp ele alınması gerektiğini savunan Baltacıoğlu bu tezini 3 başlık altında açıklamıştır;

- 1.) Sosyal varlık veya bir sosyal kurum olarak din. Bu incelemeyi yapacak olan din sosyolojisidir.
- 2.) Bir iç varlık, bir insan şuuru olarak din. Bu incelemeyi yapan bilim din psikolojisidir.
- 3.) Tüm bir varlık, kendi kendisi olarak. Bu incelemeyi yapan bilim din felsefesi, din metafiziğidir (Baltacıoğlu, 1956: 2).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu din gerçeğini ve din kurumuna verdiği önemi çeşitli tezlerle açıklarken aynı zamanda Türkiye’deki din kurumundan ve dinin toplumsal hayatımızdaki yerinden de bahsetmiştir. Tanzimat’tan bu güne kadar dinin toplumsal hayatta hiçbir şekilde metotlu ve sistemli bir şekilde incelenmediğini ve sistemli bir şekilde de eğitim kurumlarında da uygulanmadığını vurgulamıştır. Devleti, devlet politikalarını ve Türk aydınlarını bu sebeple şiddetle eleştirmiştir. Ona göre devlet din eğitimi sistemli ve metotlu olarak düzenlememiş, eğitim kurumlarına bu konuda yol gösterici olmamış, Türk aydınları ise müspet bilimlerin saldırcılığı karşısında dinin hürlüğüne sağlamayı başaramamıştır. Türk aydını dini incelerken de döneminin dinsizlik, yan çizerlik, tarafsızlık modalarından kendini kurtaramamıştı (Baltacıoğlu, 1956: 2).

Baltacıoğlu dini eserlerin ve özellikle Kuran-ı Kerim'in Türkçeye uygun ve en yalın haliyle çevrilmesi gerektiğini ve insanları din konusunda bilinçlendirmemiz gerektiğini eserlerinde ve yazılarında sıkça yazmıştır. Medresenin yetiştirdiği aydınların dinin ne olup olmadığını bize anlatacak kadar yeterli olmadığını, Kuran'ı ana dilimize uygun bir şekilde çevirmediğini, eski ve karşılığı olmayan sözcükler kullandıklarını, bunların insanların dini anlamasını zorlaştırdığını ve yetersiz kaldığını söylemiştir. Ezan'ın sadece Arapça okunması gerektiği görüşüne karşı çıkmış Türkçe okunması gerektiğini savunmuştur. Baltacıoğlu bu konudaki düşüncelerini şöyle sıralar;

- 1.) Ezan ayet değildir, sadece bir çağrıdır, bir sözdür. Arapça da okunabilir, Türkçe de okunabilir. Ezan dili ile dinin doğrudan hiçbir bağlantısı ve ilgisi yoktur.
- 2.) Kuran Allah'ın kullarını uyarmak için gönderdiği bir okuma kitabıdır. Arapça gönderilmesinin sebebi de muhatabının Arap olmasıdır.
- 3.) Kuran'ın en büyük sıfatlarından biri de mübin sıfatıdır. Mübin apaçık beyan edilen, bildirilen demektir. Allah Kuran'ın apaçık bir bildiri olduğunu söylemektedir.
- 4.) Kuran'ın her kelimesinin altında bir anlam vardır demek düşünememekten, anlamamaktan, kavramamaktan ileri gelmektedir. Kuran da anlaşılmayan ve anlaşılamayacak hiçbir ayet yoktur. Kur'an ancak bir belagun mübin yani apaçık bir bildiridir.
- 5.) Her kelimesi altında bin bir anlam gizlenen, bu yüzden anlaşılamayan ve anlaşılamayacak olan bir din kitabı olamaz. Yüce Kuran-ı Kerim böyle bir eksiklikten arınmıştır. (Baltacıoğlu, 1956: 2).

Aydınların çoğunun din meselesini kendi gönül rızasıyla ele alıp bir sosyolog, felsefeci, bilim insanı olarak incelemediğinden şikâyet eden Baltacıoğlu; Emile Durkheim ve William James gibi dinsel yaşamı psikolojik ve sosyolojik boyutlarda inceleyen dünyaca ünlü bilim insanlarımızın olmamasının din eğitiminin ve dinin toplumsal yaşamda doğru kavranmamasına yol açtığı söyler. Din eğitiminin ortaokullara ders olarak konulması gerektiğini savunur fakat okullarda verilecek bu din derslerini verecek yeterlilikte hocalarımızın, pedagojik olarak yetersiz bir eğitim sistemimizin ve doğru çevrilmiş ders kitaplarımızın olmadığını söyler. Durum böyle olunca da okullarda verilecek din derslerinin faydasız olacağını söyler ve vaziyetin koca

bir boşluk yaratacağını, bu durumun yıkıcı etkilerinden kurtulmak için de ilk olarak yapılacak işin bir din kongresi toplamak olduğunu söyler. Din kongresinin toplanma sebeplerini de şöyle sıralar;

- 1.) Kuran-ı Kerim'in doğru olarak çevrilmiş tek bir nüshası yoktur.
- 2.) Çevirmenlerin çeviride yaptıkları hataları tespit edecek ve inceleyecek yeterlilikte bir eleştirmen yoktur.
- 3.) Kuran'daki itikat ve inanç hükümlerini, amel ve iş hükümlerinden ayırabilecek bir eserimiz yoktur.
- 4.) Yedi kat gök'e gerçek anlamını verebilecek bir düşünürümüz yoktur.
- 5.) En önemlisi bugün din edebiyatı diyebileceğimiz bir edebiyatımız yoktur (Baltacıoğlu, 1956: 2).

Milliyetçilik ve dinin birbirinden ayırlamayacağını söyleyen Baltacıoğlu, bu yüzden milliyetçilere mesele ile alakalı bazı uyarılarda bulunur. Meşrutiyet devri din kişiliği dışında bir milliyet kişiliği olabileceğini ileri sürdü fakat din kişiliği olmadan milliyet kişiliği olamayacağını düşünemedi. Meşrutiyet din kişiliğini milliyet kişiliğinden ayrı bir kişilik gibi almak istiyordu. Onun için din kişiliği ile çok fazla uğraşmıyordu. Cumhuriyet döneminde de din kişiliği milliyet kişiliğinden ayrı bir kişilik olarak düşünülmüştü. Baltacıoğlu'na göre din ile milliyetçiliği birbirinden ayıramayız. Dinli olmadan milliyetçi olunmaz. Din ile milliyetçilik birbirini tamamlayan iki eşit parçadır. Aynı zamanda din kültürümüzün birer parçasıdır. Camilerimize sadece dua etmek, namaz kılmak ve ibadet etmek için gitmeyiz. Camiler, aynı zamanda Türk kültürünün, geleneklerinin kaynaştığı yerlerdir. Türk camileri Koca Sinan'ın mimarlık anlayışıdır, Dede Efendi'nin musikileridir, İlyas Ali'nin çinileridir. Cami Müslüman Türklerin kaynaştığı, birleştiği, tek vücut ve ruh olduğu yerdir. O yüzden Baltacıoğluna göre Türk camisine giren insan sadece İslamlaşmaz aynı zamanda Türkleşir. Hem Türkleşir hem de İslamlaşarak Türkleşir (Baltacıoğlu, 1956: 3-4).

“ Ey milliyetçiler, gözünüzü açın! Dinli olmadan milliyetli olmak elinizde değildir. Şu gerçeği de hiç unutmayın, dinin kutsallığı gibi korkunçluğu da onun canlılığından ileri gelmektedir. Din bütün gücünü insan ahenginin en derin, en şüursuz yerinden almaktadır. Din aynı bilim gibi, teknik gibi insanın yalnızca aklını, sanat gibi de yalnız gönlünü saracak bir inanç değildir. Eğer ki din olmasaydı insanlık da olmayacaktı. Kansız yaşayamayacağımız gibi dinsiz de yaşayamayız. Ancak şu da var

ki kan sadece damarlarımızda dolaşmalıdır, dışarıya da akmamalıdır. Dinde aynen kan gibidir. Kendi yatağında kalmalı, başka politikanın topraklarına taşmamalıdır (Baltacıoğlu, 1956: 4).

Sosyoloji bilimini de bu noktada yetersiz bularak eleştiren Baltacıoğlu, Sosyolojinin dini kupkuru incelediğini, sadece kalıbı ve dışını ele alarak inceleme yaptığını, benliğine, kişiliğine, özüne inemediğini söyler. Ona göre din dıştan anlaşılacak bir nesne değil, ancak ve ancak içten kavranabilecek bir varlıktır. Bu varlıkta sosyolojinin elinde bütün canlılığını yitirmektedir (Baltacıoğlu, 1956: 2). Kısaca özetlersek, İsmail Hakkı Baltacıoğlu dini toplumun ayrılmaz bir parçası olarak ele almış ve doğru bir şekilde topluma aktarılması gerektiğini savunmuştur. Toplumu bu süreçte bilgilendirmesi gereken bilim insanlarının da eksiklerini açıklamıştır. Sosyolojinin de dini incelemede yetersiz ve yüzeysel kaldığını söylemiştir. Ona göre din yüzeysel ve sadece kalıba bakılarak değil özüne inilerek anlaşılabilir ve topluma faydalı bir şekilde aktarılabilir. Arapça metinlerin hepsinin Türkçeye çevrilmesi gerektiğini savunmuştur bu konuda bir Din Kongresi önerisinde de bulunmuştur.

1.4.3. Sosyoloji

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ülkemizin önde gelen eğitimcilerinden olmasının yanı sıra aynı zamanda toplumu iyi bir şekilde gözlemleyip analiz etmiş olan bir sosyologdur. Türk sosyologlarının çoğunun yakından takip ettiği Emile Durkheim, Jean Jaques Rousseau, Gustave Le Bon ve Henri Bergson gibi Fransız bilim insanlarını kendisi de okumuş ve görüşlerini yazmıştır. Ona göre Fransa'dan sonra en iyi sosyoloji çalışmalarının yapılacağı ülke Türkiye'dir. Ülkemizde ise sosyolojide üstat olarak kabul ettiği Ziya Gökalp'ın etkisinde kalmıştır. Dönemin diğer kıymetli ve önde gelen sosyologları gibi o da Durkheim ekolunu yakından takip etmiştir. Hocanın bu alanda Sosyoloji adında önemli bir eseri de bulunmaktadır. Kendisi aynı zamanda Uluslararası Sosyoloji Cemiyeti üyesi ve Türkiye Sosyoloji Cemiyeti'nin de fahri başkanıdır (Kolçak, 1968: 110).

Baltacıoğlu'na göre Sosyoloji din, hukuk, sanat, ekonomi gibi sosyal olguların ilmidir. Ve bir bilginin ilim olması için de 2 şart gereklidir. Birincisi; objektif ve kendi aralarında homojen olgulardan ibaret bir konu olmak, İkincisi ise konuyu objektif bir şekilde inceleyip ele alabilmek. Baltacıoğlu'na göre yukarıda bahsettiğimiz iki özellik

de sosyolojide mümkündür. Psikoloji, biyoloji, fizik gibi sosyoloji de müstakil bir ilimdir (Baltacıoğlu, 1939: 12). Sosyolojinin metot ve yöntemlerini tanımlamak için öncelikle bir toplum tanımı yapmamız gerektiğini vurgulamış, sosyolojik izahın nasıl yapıldığını maddeler halinde şöyle tanımlamıştır;

1.) Sosyete deyince ilk hatıra gelen insandır şüphesiz. Ancak sadece insan, tek insan, yalnız başına toplumu oluşturamaz. Tek insan başka bir insanla birleştiği zaman bir sosyete oluşur. Öyleyse sosyete fikri tek insan fikri değil, çok insan fikridir. Issız adada tek başına yaşayan Robinson bir sosyete değildir.

2.) Herhangi bir insan kalabalığı da sosyete olamaz. Yolda, parkta, plajda bir insan kalabalığı vardır, fakat aralarında ne kaynaşma ne anlaşma bulunmayan bir insan kalabalığıdır. Bir uçak kompartımanında yan yana oturan, fakat birbirini tanımayan insanların durumu da böyledir. Bu insanlar bir toplumun fertlerinden çok eşyaya benzer.

3.) Bir plajda yalnız başına dolaşan bir adamın boğulma tehlikesi geçiren bir adama karşı diğer insanların benzer korku ve endişeye uğraması aralarında bir kaynaşma ve birleşme yaratır. O zaman gelip geçici de olsa bir sosyete oluşur. Fertleri sosyete yapan kalabalık olmaları değil birbiriyle ruhça birleşmiş olmalarıdır. Devlet, aile, millet de birer sosyetedir. Bu sosyete birer manevi ve ruh birliği taşır. Aralarında kültür dediğimiz; din, ahlak, hukuk bağları olmayan kalabalıklar sosyete olamazlar.

4.) Aile, devlet, millet gibi ortak duygularla kaynaşmış olan insan topluluklarında bazı laik bağlar da bulunmaktadır. Sosyetenin bu laik olan; ilim, teknik, ekonomi gibi bağlarına da medeniyet diyoruz. Öyleyse bir toplumun oluşması için kültür birliğinin yanında medeni bir hayat birliği de olması gerekir.

5.) Sosyal varlığın son ve önemli şartı da işbölümüdür. Bu sosyete ne derece ilkel bir bünyede olursa olsun onun içinde asgari düzeyde bir işbölümü vardır. İnsanlar en ilkel toplumdan beri yeme, barınma, korunma gibi tüm hayati ihtiyaçlarını giderebilmek için işbölümüne ihtiyaç duymuştur. Öyleyse sosyal hayatın önemli zorunluluklarından biri de sosyal işbölümüdür (Baltacıoğlu, 1939: 13-14).

Toplum hakkındaki görüşlerini detaylı olarak Sosyoloji adını verdiği kitapta açıklayan Baltacıoğlu'nun Türkiye'deki üstadı Ziya Gökalp, Avrupa'daki üstadı

Durkheim olmuştur. Çünkü Ziya Gökalp da hem Durkheim okulundan gelmekte hem de Türkiye'nin o dönemdeki en önemli ideoloğu olma gibi çift yönlü bir özelliğe sahiptir (Kaçmazoğlu, 2015: 153). İsmail Hakkı Baltacıoğlu Comte ve Durkheim'dan sonra Ziya Gökalp'ı dünyanın en önemli sosyoloğu olarak görmüştür. Ziya Gökalp'i yazdığı eserinde Gökalp'den şöyle bahseder;

“Gökalp'in inandığı ve çıkarımlarında temel olarak aldığı Durkheim sosyolojisi de neticelerinden başkalarının çıkardıkları manalara lakayttır. Ne geleceği haber verir ne de millete yol gösterirler. Bu ilimlerin değil siyasi ideolojilerin işidir. Gökalp Durkheim sosyolojisinin sunduklarını Türk tarihine ve toplumuna uygulayarak ondan milli ve siyasi yollar çıkaran bir ideologdur. Gökalp'ı sadece bir sosyoloji bilgini olarak anlamaya çalışırsak onu sadece Durkheim'ın çevirilerini yapan biri olarak anlamaktan öteye geçemeyiz. Fakat Gökalp'i sosyolojinin verimlerinden Türk dünyasına, hatta garp dünyasına ait yolları bulup çıkarmış bir cihan görüşünün kâşifi gibi anladığımız zaman karşılaştığımız adam görüşünün ufukları ilmin de çerçevesini kat kat aşan ve hocası Durkheim'ı çok geride bırakan bir yol göstericidir. Gökalp bugün doğumuna şahit olduğumuz dünyayı çeyrek asır yıl önce gördü ve müjdeledi” (Baltacıoğlu;1966: 10). Bu sözleriyle Baltacıoğlu Gökalp'a olan hayranlığını, Gökalp'in Türk sosyoloji ve tarihindeki önemli yerini ve sosyolojideki önemli tespitlerin toplum için ne kadar önemli olduğunu da göstermiş oldu.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Ziya Gökalp'tan sonra övgüyle bahsettiği ve üstad olarak gördüğü Durkheim ile ilgili de kitabında övgüyle bahseder.

“ Durkheim okulu Auguste Comte'tan sonra sosyolojinin varabildiği son aşamadır. Auguste Comte'dan sonra hiç kimse onun açtığı çığırda yürümemiş, fikirlerinden sonuna kadar yararlanmamıştır. Durkheim, Comte sosyolojisinin önemli taraflarını detaylıca görmüş ve bugün bütün sosyoloji camiasına hâkim olan yeni anlayışı kazandırmıştır. Durkheim'ın sosyoloji tarihindeki en büyük iki hizmeti; 1.) bu ilimin objesini açıkça tespit etmek, 2) bu ilmin metodunu açıkça kurmak. Bir ilim olabilmek için önce onun bütün öteki ilimlerden ayrı bir objesi olması gerekir. Bu ayrı obje ayrı bir determinizme sahip olmalı ve tabiatıyla öbür ilimlerin kanunlarından ayrı kanunlarla açıklanmalıdır. Durkheim bunu yapmıştır. Comte'dan sonra Durkheim ile birlikte sosyoloji ilmi objesini ve istikbalini kazanmıştır (Baltacıoğlu, 1939: 71).

Baltacıoğlu toplumu bir araya getiren bağlardan bahsederken Durkheim'ın iş bölümü kavramını da kullanmaktadır. Ona göre toplumda bireyler arasındaki iş bölümü ne kadar fazla olursa toplum o kadar güçlü olur. Bu sebeple toplumsal kalkınma işinden bahsederken kalkınmanın en önemli faktörü olarak nüfusu görür. Sosyoloji biliminin de varlığını ve inceleme alanını buna borçlu olduğunu söyler. Şehirlerin oluşması, sanayileşme, endüstrinin doğuşu, iş bölümünün artması gibi tüm gelişmeler nüfusun artmasından kaynaklanmaktadır (Baltacıoğlu, 1967: 3). Baltacıoğlu her ne kadar Ziya Gökalp ile aynı ekolden gelmiş olsa da kendisinden ayrı düştüğü veya Ziya Gökalp'in eksik olduğunu düşündüğü bazı görüşlerini de eleştirmiştir. Bunlardan en önemlisi din-millet konusudur. Kitabında bu konuyu şöyle eleştirmiştir;

“ Gökalp ulusun tanımını Durkheim'ın tanımlarına göre yapmaya çalışıyordu. İlk olarak da ulusçuluğun tanımını şöyle yapmıştı: - din birliği, dil birliği-. Bu anlayış büsbütün yanlış değildi fakat kusurlu idi. Ulusçuluk bu olunca Türk birliği de anlaşılmasa bir birlik oluyordu. Türkiye'nin dışında kültürü bir fakat dini başka olan Türklerde bulunmaktaydı. Kırım'daki Karaim Türkleri, Romanya'daki Gagavuz Türkleri, Sibiry'a'daki Yakut Türkleri gibi. Gökalp bir gün bu tanımlardaki yetersizliği anlamış ki değiştirdi. Bu defa ulusu -kültür birliği- olarak tanımladı. Fakat bu tanımda yetersizdir. Aralarında din, dil, devlet birliği olup ulusluk ayrılığı olan toplumlar vardır veya ırkları, kültürleri ayrı olup ulusları bir olan toplumlar da vardır. Gökalp'in ulusluk konusundaki açıklamaları sosyolojiye ışık tutmuş fakat tam anlamıyla aydınlatamamıştır. Gökalp'in bu iki tanımını da yetersiz buluyor fakat bu iki tanımında yerine daha doğrularını koyamıyorum” (Baltacıoğlu, 1967: 5-6).

Kısacası, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun genel sosyoloji anlayışı Durkheim ve Ziya Gökalp'e dayanmaktadır. Ziya Gökalp ve Durkheim ekolünü yakından takip ederek çoğu görüşünü onlar etrafında şekillendirmiştir. O determinist ve pozitivist bir sosyologdur. Bazı konularda Durkheim ve Gökalp'ten ayrılmış olması ekolden bir sapma değil daha çok ayrıntılardaki farklılaşma şeklinde izah edilebilir. Yine Baltacıoğlu din-millet ayrılığı görüşüne karşı çıkmış ve bu iki kavramın birbirinden ayrılamayacağını ısrarla vurgulamıştır. Toplumu yaratan temel unsurların kültür birliği, medeniyet birliği ve sosyal işbölümü olduğunu eserlerinde açıklamıştır (Kaçmazoğlu, 2015: 160).

1.4.4. Siyaset

Baltacıoğlu Meşrutiyet yıllarında her ne kadar siyaset ile ilgilenmemiş olsa da dönemin fikir akımlarına oldukça yakın görüşler belirtmiştir. Dönemin başlıca akımları olan toplumculuk, milliyetçilik ve halkçılık İttihat ve Terakkicilerin görüşlerine benzer görüşlerdi ve Baltacıoğlu'nun yenilikte yana olan ileri görüşlü yapısı ve hoşgörüsü bu akımlara yaklaşımını da ittihatçılara yakın hale getirdi. İkinci meşrutiyetin çalkantılı dönemlerinde İttihatçılar Malta'ya sürülürken Baltacıoğlu hızla yükselmeye devam etmekteydi. O döneme kadar politikaya karşı mesafeli olmuş ve dönemin sadece yenilikçi akımlarını desteklemiştir. Bir yazısında İttihat ve Terakkici olduğuna dair gelen eleştirilere şöyle cevap verir: “Ben İttihat ve Terakki'nin semtine bile uğramış biri değilim, politika ve siyaset ile de uğraşmasını sevmiyordum. Ama Hürriyet ve İtilafçı olmam da imkânsızdı. O devirde yeniliği temsil eden ve öncü olan cemiyet İttihat ve Terakki idi. Ben de bu yüzden ruhen onlar ile birleştim”(Baltacıoğlu, 1940: 125).

Dil tarih coğrafya fakültesinde pedagoji profesörlüğü yapar iken 1942 yılında İsmet İnönü'nün isteği ile CHP adayı olarak katıldığı seçimleri kazanmıştır ve milletvekili olarak meclise gitmiştir. İlk dönem de Afyon milletvekili, ikinci dönem de ise Kırşehir milletvekili olmuştur. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun ileri görüşleri, derin toplumsal analizleri, birçok siyasetçiden farklı olarak halkın ve memleketin gelişimi üzerine yaptığı çalışmalar, halkı düşünen ve halk yararına yapmış olduğu çalışmalar onun sadece CHP içerisinde değil aynı zaman da iktidar partisi tarafından da sevilmesine sebep oldu (Erdoğan, 2018: 247).

1930'lu yıllarda iktidar tarafından sevilmeyen İsmail Hakkı Baltacıoğlu 1940'lı yıllara gelindiğinde iktidarın sevdiği ve fikirlerini dikkate aldığı bir isim haline gelmiştir. Eserleri üyesi olduğu CHP tarafından yüzlerce adet satın alınmıştır. 1950 yılına kadar CHP de milletvekilliği görevini sürdürmüştür. Daha sonraki yıllarda milletvekili seçilmemesine rağmen yine de CHP ile bağını koparmamıştır. 1952'de CHP genel sekreterinin isteği üzere Erzurum, Sivas, Kayseri, Malatya ve Trabzon'a ziyaretlerde bulunmuştur. Aynı yıl gittiği Denizli Nazilli de bez fabrikasını ziyaret etmiş fabrika çalışanlarına Türk Devrimleri üzerine konferanslar vermiştir. Devrimlerin öneminden ve toplumsal yaşama faydasından bahsetmiştir. Konferanslarda ayrıca Cumhuriyet rejiminin eğitim politikalarından, Köy enstitülerinin öneminden de

bahsetmiştir. Yine Nazilli’de öğretmenlere eğitim öğretimin önemi ve Cumhuriyet devrimlerinin nesilden nesile aktarılmasında önemli rol oynadıkları için bir dizi eğitimler vermiştir. Bölgede Demokrat Parti’nin güçlü olduğuna ve mensubu olduğu CHP’nin bölgede kaybetme sebeplerine de dikkat çeken Baltacıoğlu CHP’ye bağlı olan fikir insanlarının bölgeye gelerek demokrasi ve devrim üzerine propagandalar yapması gerektiğini de özellikle vurgulamıştır (Obuz,2015: 56-57).

1950 yılında aktif siyasi yaşamı sonlanan İsmail Hakkı Baltacıoğlu 1942-1957 yılları arasında yürütmüş olduğu Türk Dil Kurumu Terim Kolu Başkanlığı görevi dışında aktif bir görev yapmamıştır.1 Nisan 1978 yılında vefat edene kadar yazın yaşamına çeşitli konularda çalışmalar yaparak, eserler çıkararak, köşe yazıları yazarak ve birçok konferanslar vererek devam etmiştir. Aktif bir siyasi görevde bulunmamıştır. Eğitim, sanat, din, siyaset, edebiyat, felsefe ve daha birçok alanda çalışmalar yapıp ölümüne kadar çok önemli eserler vermiştir (Obuz,2015: 56).

1.4.5. Sanat

Yazın hayatı boyunca siyasetten eğitime, dinden edebiyata çeşitli alanlarda çalışmalar yapan ve önemli eserler ortaya koyan İsmail Hakkı Baltacıoğlu sanatın da neredeyse bütün dalları ile uğraşmıştır. Birçok tiyatro oyunu, roman, sahne eserleri yazmıştır. Hem teori hem de pratik adamı olan Baltacıoğlu bu yönünü eserlerine de yansıtmıştır. Sanat ile ilgili yazılarında “ sanat toplum içindir” görüşünü benimsemiştir ve bu görüşünü şöyle açıklar: “Eski ve sakat bir düşüncenin etkisiyle sanatı topluluk gerçeğinin dışında tutuyoruz ve ne demek olduğunu da anlamayarak –sanat sanat içindir- deyip duruyoruz. Topluluğun bağımsızlığı, esenliği ve erkinliği için çalışmayan bir sanat hastadır. Gerçeğin kaynaklarından içmeyen bir sanat gerçek insanları kandıramaz. Sanat tekçi olduğu zaman değil, toplumcu olduğu zaman kuvvetli olmuştur. Cemiyetten ve maşeri değerlerden kopan, ayrılan bir sanat kendine hayvansı kaynaklar arar ve azığını yalnızlıkta ve şehvette bulur. Hâlbuki halka giren ve halk ile halleşen, fena filhalk olan sanat insanı, ulusu, tanrıyı bulur, yaratıcılığın sırrına, mutlak olana erişir. Diri ve sağlam olan bir sanat ister istemez iyimserdir. Tekçi olan sanat ise hep kötümserdir.” (Baltacıoğlu, 1945: 99-100).

Kültürce kalkınmanın sosyal şartları eserinde sanatın toplumsal yaşamla ve birçok değer ile iç içe olduğunu salt, bağımsız olarak değerlendiremeyeceği görüşünü

şu şekilde açıklar; “ Sanat yalnız estetik değerleri taşıyan yalın bir kurum değil, toplumun birçok değerlerini bir arada taşıyan, bu değerleri bilinçlendiren sentetik bir kurumdur. Bir sanat eserinde güzellik dediğimiz estetik değerden başka, toplumun hemen bütün iç benliği, bilinçaltı yaşayışı vardır. Bir mimarlık yapısı, bir piyes, bir resim tablosu, sadece bir estetik değer taşımakla kalmaz onu meydana getiren insanın içinde yaşadığı ulusun zekâsını, ahlakını, felsefesini maddi manevi isteklerini de taşıyan sentetik bir eserdir. Bu yüzden bir eserde onu yapan ulusun bütün psikolojisi ve benliği vardır. Bir ulusun sanat geleneklerinin incelenmesi, onu tanımanın ve tanıtmanın en kestirme yoludur” (Baltacıoğlu, 1967: 37).

Baltacıoğlu neredeyse bütün eserlerinde vurguladığı batılılaşma tezini sanat ve sanat eserleri üzerine yazdığı yazılarda da ısrarla vurgulamıştır. Batının basmakalıp kurallarına bağlı kalarak ortaya çıkan sanat eserlerini şiddetle eleştirmiştir. Sadece batının sanat kurallarını almanın yetersiz olduğunu bunları pratik de uygulayacağımız sanat dallarının da eksik olduğunu yazmış kendisine göre eksik ve hatalı sanat anlayışlarını şöyle sıralamıştır;

- 1.) Sanatımız hastadır. Gerçekçi olduğu zaman bile romantik olan, akli şekillere girdiği vakit dahi santimental kalan bir sanat hastadır.
- 2.) Sanatın ulusal ödevi elbette vardır. Bu ödev gönülleri birleştirmektir. Tekleri birbirine kaynaştırmayan ulusal dayanışmaya yaramayan bir sanat hastadır.
- 3.) Kişiyi kendine son amaç olarak alan, değerlerini şehvet, menfaat ve lüks gibi benci güdülerde bulan bir sanat hastadır.
- 4.) Kötümserliği, yeisi, tevekkülü, inzivayı, öze kıymayı aşıl原因, ölümü sevdiren, yaşama isteğini körleten bir sanat hastadır.
- 5.) Gerçek olmayan tiplere, gerçek olmayan hayat şekillerine imrendirip olmakta olan, gerçek hayatın olurlarına ve olmazlarına göz yumduran sanat hastadır (Baltacıoğlu, 1945: 100).

Sanat ve sanat eserlerinin milli kişiliğimizin özü olduğunu savunan Baltacıoğlu, her milletin kendine özgü bir sanat anlayışının ve güzellik kavrayışının olduğunu söyler. Ona göre güzel nedir bilmeyen millet yoktur ve sanatı yalnızca sanatçı ve çevresi anlamaz. Sanat içinde yaşadığı toplumdan payını alır ve etkilenir (Baltacıoğlu, 1964: 32). Sosyoloji isimli kitabında sosyolojinin alt disiplinlerini

açıklarken sanat sosyolojisine de değinen İsmail Hakkı Baltacıoğlu sanat sosyolojisinin vazifelerini maddeler halinde şöyle açıklar;

- 1.) Sanat realitesini teşkil eden sanat eserlerinin karakterlerini bulmak, sanat eserlerinin tarifini yapmak
- 2.) Sanat tiplerini ayırma ve karakterlendirmek
- 3.) Sanat tiplerini kendi aralarında mukayese ederek sanatın tekâmülünü idare eden kanunları bulmak
- 4.) Sanatın fonksiyonunu bulmak (Baltacıoğlu, 1939: 172).

Şaheser nedir? Sorusunu inceleyen ve cevap arayan Baltacıoğlu şaheserin net bir tanımının yapılmasını gerektiğini böylelikle de şaheser olan ve olmayan arasındaki ayrımını daha kolay yapabileceğimizin altını çizmiştir. Ona göre şaheserin net tanımını yapacak fikir insanı yoktur fakat şaheserin en göze çarpan özellikleri şunlardır;

1.) Şaheserin Kamulaşma Özelliği: Şaheserler sadece aydın seçilmiş kişilerin değil, cahil, ümmi, bütün halkın anlayabileceği gibi basit eserlerdir. Tiyatroda karagöz bir şaheserdir. Orta oyunu bir şaheserdir. Mimaride Beyazıt medresesi, bütün eski çeşmeler ve köprüler birer şaheserdir. Edebiyatta Türk masalları, Nasrettin Hoca bir şaheserdir. Edebiyatta Robinson Crusoe, Hüseyin Rahmi'nin Mürebbiye 'si bir şaheserdir. Çünkü tüm bu eserler zengin, fakir, orta sınıf fark etmeksizin tüm insanlar için yazılmıştır. O halde şaheserin ilk şartı basit olmak olmalıdır. Halk tarafından anlaşılacak kadar basit ve anlaşıldığı için de kamulaşabilen eserdir.

2.) Şaheserin Ölmezlik Özelliği: Şaheserin ikinci özelliği aşınmamak, bozulmamak, ölmemektir. Bütün halk edebiyatı, halk masalları, halk dansları hep birer şaheserdir, çünkü halk ile beraber doğup halk ile beraber kalmışlardır. Moliere, Sheakspeare ve Mürebbiye birer şaheserdir çünkü ne kadar kötü oynanırsa oynansın bozulmazlar. Bu yüzden şaheser fikri aşınmazlık, bozulmazlık, ölmezlik, sonsuzluk fikridir.

3.) Şaheserin Unutulmazlık Özelliği: Şaheser dediğimiz şey halkın hafızasında kalan, unutulmayan, anlaşılması kolay olan eser demektir. Sözün kısası; şaheser halktan çıkan, halka söyleyen, halk gibi ömrü sonsuz olan eser demektir. Şimdi tiyatrolarımızın oynadığına bakın, sağına soluza bakın, ortada hiç şahesere benzer bir şey görebiliyor musunuz? Söyleyin; gelip geçiciden başka bir şey görebiliyor musunuz? (Baltacıoğlu,1945: 102-103).

Kısacası Baltacıoğlu'nun sanat anlayışı resimden edebiyata, tiyatrodan mimariye birçok alanda toplumsallığa dayanmaktadır. Baltacıoğlu'nun sanat ve sanatçı tanımını toplumla iç içe olan basit sade bir dile ve algılamaya sahip eserlerdir. Ortaya çıkan her sanat eseri içinde yaşadığı ulusal değerler ve kültür ile ilişkili olmalıdır ve ulusunun özellerini taşımalıdır. Böylelikle tüm sanat eserleri ulusal değerlerle bütünleşmiş olacaktır.

1.4.6. Felsefe

İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun felsefeye dair tüm düşünce ve açıklamalarını, felsefeye dair ne düşündüğünü, neler anladığını inceleyip kavrayabileceğimiz tek eseri olan 1938 yılında basılan ve birçok okulda ders kitabı olarak okutulan en bilinen çalışması “Felsefe” isimli kitabıdır. Bu kitabı incelediğimizde Baltacıoğlu'nun felsefeye bakış açısını bütüncül olarak görmüş olacağız. Kitabında kendi felsefi yaklaşımını açıklayan Baltacıoğlu etkisinde kalmış olduğu Fransız filozof Henri-Louis Bergson ve yaklaşımını da eserinde ele alarak incelemiştir. Bergson'un felsefesinin kendi döneminin tüm gereksinimlerini en uygun bir şekilde karşılayan ve özgün olan bir felsefe anlayışı olarak tanımlamıştır (Şenol, 2010: 186). Baltacıoğlu'na göre felsefeye verilen önem azdır ve felsefe kavramı çok fazla gelişi güzel, özensiz, anlamsız kullanılır. Bu yüzden bir felsefe tanıma yapacak olursak öncelikle felsefenin ne olduğundan çok ne olmadığını açıklamamız gerekir. Bu sebeple İsmail Hakkı Baltacıoğlu felsefenin sınırlarını çizmek, gelişi güzel ve eksik tanımları yıkmak için felsefe

Nedir ve ne değildir ayrımını net bir şekilde ifade eden bir tanım yapmıştır. Baltacıoğlu'na göre;

1.) Felsefe en genel ve en soyut bilgi demek değildir. Bazı bilim adamları var ki bilimlerin konusu hakkında, gerçekler hakkında soyut fikirler ve konular elde ettikten sonra bunları kanunların kanunu diye açıklayıp adına da “bilimin felsefesi” derler. Fakat bilim sonuna kadar soyutlaştırmakla bilim olmaktan çıkmaz, yine de bilim olarak kalır.

2.) Felsefe metodoloji demek değildir. Bazı bilim adamları bilim çalışmalarının tekniği ve metodolojisini ortaya koyarlar ve bunun adına o bilimin felsefesi derler. Oysa metod veya metodoloji dediğimiz şey yordamdan, ölçülü zekadan,

teknikten başka bir şey değildir. Nasıl ki küçük büyük endüstrilerin felsefe ile doğrudan ilgisinin olmadığı gibi.

3.) Felsefe bilimin kendisi değil ise de, bilimin ayrısı da değildir. Eğer felsefe bilimin kendisi ise felsefeye ve feylesofa gerek yoktur. Çünkü bilimi en iyi yapacak olan bilim adamlarıdır. Eğer felsefe bilimin tam tersi ise o halde felsefenin yaşamaya hakkı yoktur. Çünkü bilim gerçeklik âlemi ile alakalı en doğru bilgiyi verendir.

İşte bu 3 görüş bizlere felsefenin aslında neler olmadığını pek kesin olmasa bile anlatabilir. Şimdi felsefeyi biraz da olsun anlamaya başladık (Baltacıoğlu, 1945: 81).

Felsefenin yıllardan beri süre gelen önemli tartışma konularından biri de Filozof nedir? , Kime filozof denir? Soruları olmuştur. Bu tartışma konularını ve felsefeye dair tüm eksik kalan soruları da yazılarında ele alan İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na göre;

“Madde, hayat, ruh, topluluk konularını inceleyen biyoloji, psikoloji, sosyoloji bilimlerinin en yeni ve güncel verilerini toplayıp bunları kendine göre bir görüş ile sistemleştirip yepyeni bir görüş ortaya çıkaran kişiler feylosoftur. Eflatun, Aristo, Descartes, Kant, Schopenhauer, Bergson gibi. Felsefe ile uğraşan fakat felsefi sistemi olmayan adama feylosof denmez, felsefeci denir. Felsefe bilim verimleri üzerinde kanatlanıp nüspetin sınırlarını aşan bir kavrayıştır. Canlılar alemine girdikçe bilimin gücü tükenir gibi olur ve orada yardımımıza felsefe koşar. Feylosofun da ulusal olması için ulusunun orijinal görüşünü mutlak bir sentezle alemine yansıtmalıdır. Fransa için Descartes, Almanya için Kant, Amerika için William James ulusal feylosoftur (Baltacıoğlu, 1945: 83-84).

İKİNCİ BÖLÜM

YAPISAL FONKSİYONALİST KURAM

Sosyolojinin ve diğer bütün disiplinlerin ele aldıkları araştırma konularında ve alanlarında geliştirmiş oldukları sayısız kuramlar vardır. Bazı kuramlar araştırmanın içeriğini açık bir şekilde ortaya koyarken bazı kuramlar ise konunun rasyonel kısımları üzerine yoğunlaşır; örneğin iktisat gibi matematiksel hesaplamaların, inceleme ve analizlerin yoğun bir şekilde yapıldığı disiplinlerde kuramlar sayısal bir şekilde dile getirilir. Fakat bazı kuramlar diğerlerine oranla daha kapsayıcı iken bazı kuramlar ise daha dar bir alana ve konuya hizmet eder. Sosyologlardan beklenen ise bir araştırma sürecinde geniş kapsamlı bir kuram üzerine yönelmektir.

Sosyologlar tarih boyunca içinde yaşadıkları toplumu anlamlı kılma çabası içerisinde girmişlerdir. Onlar dönemlerinde yaşanan olayları betimleyip, tartışıp, yorumlamaktan çok daha fazlasını yapmak istemişlerdir. Toplumsal yapıyı incelemek, gerçekleşen olayları çözümlmek, toplumsal değişimin süreçlerini ve doğasını açıklamanın yollarını bulmaya çalışmışlardır. Weber, Durkheim ve Marx gibi önemli sosyologlar toplumsal yaşam ile ilgili yaptıkları incelemelerde birbirinden çok farklı yaklaşımlar benimsemişlerdir. Örneğin Marx toplumsal yapıda ekonomik sorunların öncelikli olarak ele alınmasından bahsederken Weber ise daha geniş faktörler üzerinden toplumsal yapı üzerine değerlendirmeler yapmıştır. Sosyologların yaklaşımındaki bu farklılar sosyoloji tarihi boyunca devam eden bir durum olmuştur. Çoğu zaman bu toplumsal farklıların çözümüne dair uzlaşma sağlansa bile bu çözümler farklı kuramsak yaklaşımlar üzerinden ele alınmış ve açıklanmıştır.

Bu bölümde sosyolojiden eğitime birçok alanda kullanılan önemli kuramsal yaklaşımlardan biri olan yapısal fonksiyonalist kuramı, kuramın önde gelen sosyolog ve bilim insanlarını, bu sosyologların farklı perspektiflerden kuram ile ilgili ortaya attıkları görüşleri ele alınacaktır. Köklerini klasik sosyolojide Auguste Comte ve Emile Durkheim'dan, Modern sosyolojide Talcott Parsons'dan alan bu kuramın diğer önde gelen sosyologlarını, kendi görüş ve savları üzerinden yapısal fonksiyonalist kuram ile ilgili değerlendirmeleri, toplumsal sorunların kuramla ilişkili çözümlemeleri ve kuramın eğitim sosyolojisine katkısı incelenecektir. Çağının önemli sosyolog, düşünür ve eğitim felsefecisi olan İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim ve sosyolojiye dair

düşünceleri yapısal fonksiyonalist kuram perspektifinden ve kuramın eğitime katkıları üzerinden değerlendirme yapılacaktır.

2.1. YAPISAL FONKSİYONALİST KURAM

Modern sosyolojideki en temel kuramlardan biri olan yapısal- işlevselci (structural functionalist) ya da oydaşma (consensus) adları ile bilinen işlevselci (fonksiyonalist) kuramdır (Birkök, 2013: 36). İşlevselcilik nedir? Sorusunu ele alacak olursak Modern Sosyoloji Sözlüğüne göre “Toplumsal ve kültürel olguları, toplumsal kültürel sistem içerisinde yerine getirdiği işlevlerin çözümlenmesi” olarak açıklanır (Wallace ve Wolf, 2002: 82). Yapısal işlevsellüğün en genel anlamıyla tanımına bakacak olursak; bir sistemin ögeleri işlevsel açıdan birbirleri ile ilişki halindedir. Bu ögelerin mutlak olarak birbirlerine bağılıkları vardır. Sistemin içinde var olan ögeler çoğunlukla o sisteme olumlu katkıda bulunurlar. Toplumsal yaşamda da edinmiş olduğumuz norm ve değerler sosyal yaşamın sürekliliği için önemli değerlerdir. Sosyal yaşam bireyler arasında bazı anlaşma ve uzlaşmalar ortaya çıkarır ve zorunlu olarak iç içe geçmiş ilişkiler oluşur. Sosyal yaşam bu denge ve düzen üzerine kuruludur. Bireyler arasında oluşan bu sosyal sistemler zamanla bütünleşir ve kalıcı olmaya başlar (Ritzer, 2014: 52).

Toplunun ne şekilde var olduğunu ve devamlılığını nasıl sağlayacağını açıklamaya çalışan işlevselciler, toplumu ayrı ayrı çalışan fakat bir bütün olarak faaliyet gösteren birbirine bağımlı parçalar şeklinde açıklarlar. Bütüne katkı sağlayan işlevleri ile var olabilen bu parçalar iki kişiden meydana gelen küçük bir gruptan, bütün bir ülkenin oluşturduğu en büyük topluluklara kadar tüm ölçekleri ile var olabilmiştir (Birkök, 2013: 36). İşlevselcilerin, bir toplumsal sistemin birbiri ile ilişkili kısımları ifadesi bir havaalanı örneği ile açıklanabilir. Burada bahsedilen kısımlar rezervasyon personeli, bakım grubu, uçak biletleri, hostesleri pilotlar, yolcular, denetim kulesi personelleri, restoran işçileri yük taşıyıcıları ve benzerleridir. Bütün bu kısımlar birbirleri ile ilişkilidir ve bunların birbirilerine karşılıklı olarak bağılıkları mevcuttur. Hava alanında bir sistem dengesizliğine yol açacak kötü hava şartları, kalabalık yolcu sayıları, radar denetim sistemindeki arıza sistemi geçici olarak da olsa sistemi işlenmez ve dengesiz bir hale getirir(Wallace ve Wolf, 2002: 85).

Toplumsal sistemlerin çözümlenmesinde işlevselciler 3 öge üzerinde durmaktadırlar;

- 1.) Sistemin kısımlarının birbirleri ile ilişkili ve birbirlerine bağlı olması
- 2.) Toplumsal sistemde bir organizmanın sağlıklı veya normal durumuna benzer olan denge halinde bir durumunun olması
- 3.) Sistemin bütün kısımlarının, normal hale dönmesi için yeniden düzenlenmesi

İşlevselcilerin en önemli önermelerinden biri, sürekli böyle bir yeniden düzenleme ve dengeyi sağlama eğiliminde olmaktır. Havaalanı örneğinde “normal” olanı tanımlamak ve bu özellikleri sağlamak için sistemin ne şekilde organize olduğunu görmek kolaydır, personeller çok çalışacak, fazla mesai yapılacak ve ek görevlerle sorun halledilecektir. Toplumsal sistemlerin dengeyi nasıl koruduğunu ve nasıl yeniden denge kurduğunu çözümlerken, işlevselciler ana kavram olarak paylaşılmakta olan değerlerimizi ve arzu edilen ile ilgili genel olarak kabul edilen standartları kullanma eğilimindedirler (Wallace ve Wolf, 2002: 89).

Sosyolojide işlevsel kuramın ilk temsilcileri Comte, Spencer ve Durkheim olarak kabul edilmektedir. Radcliffe-Brown ve Malinoeski gibi önemli sosyal antropologlarında katkı sağladığı bu yaklaşımın, modern sosyolojideki önemli temsilcileri Parsons ve Mertondur. Modern işlevselciler toplumu kendine yeten, öz düzene sahip olarak kavramlaştırmaya ve toplumsal yapıları sistemin korunması açısından belirli işlevler üzerinden açıklamışlardır. Bu sebeple modern sosyolojide işlevselcilik çoğu defa yapısal işlevselcilik olarak adlandırılır veya yapısal işlevselcilik işlevselliğin alternatifi bir genel anlamlı kavram olarak kullanılabilmektedir. Spencer ve Comte ile başlayan ve Durkheim ile gelişen işlevselci yaklaşım Parsons’ın sistem kavramı üzerinden yaptığı katkılarla modern sosyolojide yapısal işlevselcilik olmuştur (Şavran, 2019: 4).

Giddens’a göre işlevselcilik, toplumun değişik parçalarının istikrar ve dayanışma ortaya çıkarmak üzere birlikte işledikleri karmaşık bir sistemdir. Bu yaklaşıma göre sosyoloji disiplini, toplumun parçalarının birbirleriyle ve aynı zamanda bir bütün olarak toplumla olan ilişkilerini incelemelidir. Örneğin, bir toplumdaki dini inançların ve geleneklerin çözümlenmesi ve bu inanç sistemlerinin toplumdaki diğer kurumlar ile nasıl ilişkili olduğunu göstererek yapabiliriz, çünkü bir toplumun farklı parçaları birbirleri ile yakın ilişki kurarak gelişim göstermektedir (Giddens, 2013: 55).

Bir toplumsal pratik ya da kurumun işlevinin incelenmesi, o pratik ya da kurumun toplumun varlığının sürmesine yaptığı katkının çözümlenmesidir. Comte ve Durkheim da dâhil olmak üzere tüm işlevselciler, bir toplumun işleyişini canlı bir organizmanın işleyişiyle karşılaştırmak için çokluk bir “organik benzeşim” kullanmışlardır. İşlevselciler toplumun parçalarının, tıpkı insan bedeninin değişik parçalarında olduğu gibi, toplumun bütünü için faydalı olacak bir şekilde beraber çalıştıklarını ileri sürmektedirler. Örneğin; kalp gibi bir organı ele almak için, o organın bütün diğer organlar ile nasıl bir ilişkisinin olduğunu incelemek zorundayız. Kalp bedeninin her bir yanına kan pompalayarak, organizmanın yaşamını sürdürmesinde hayati bir önem taşımaktadır. Benzer bir şekilde toplumsal yapının işlevini çözebilmek için o yapının toplumun varlığında ve sağlıklı bir şekilde devam etmesinde üstlendiği görevi anlamak gerekir (Giddens, 2013: 55).

İşlevselcilik yıllarca günümüz sosyoloji kuramları içerisinde önemli bir yer tutmuş, bazı sosyologlar sosyolojik çözümler ile işlevsel çözümlmeyi bir tutmuştur. Birleşik Devletler’ de sosyoloji öğrencilerinin modern kuram üzerine yaptıkları okumaların büyük kısmını Talcott Parsons eserleri üzerinden gerçekleştirmişlerdir. Sosyoloji tarihinde 1960’lara kadar işlevselcilik en önde gelen ve popüler olan kuramsal yaklaşımdı. Talcott Parsons ve Robert Merton bu yaklaşımın en önde gelen iki önemli üyesiydi. Merton işlevselcilik ile ilgili görüşlerini açık işlevler ve örtük işlevler şeklinde yapmıştır. Açık işlevler; özgün bir toplumsal eylem şeklinde katılanlar tarafından bilinen ve yine onlar tarafından yerine getirmesi istenilen işlevlere denir. Örtük işlevler; etkinliğin katılımcılarının farkında olmadıkları sonuçlara denir. Merton bu iki işlev arasındaki ayrımı daha net anlamamız için Arizona ve New Mexicodaki Hopi Kabilesinin yağmur dansını örnek olarak kullanmıştır. Hopiler bu törenin kendilerine ürünleri için gerekli olan yağmuru ve bereketi getireceğine inanmışlardır ve bu açık işlevdir. Durkheim’in din kuramını kullanan Merton yağmur dansının aynı zamanda Hopi toplumunun içyapısını güçlendirme ve birlik beraberlik oluşturma etkisinin de olduğunu açıklamıştır bu da örtük işlevdir (Giddens, 2013: 56).

En geniş biçimini Parsons ve Merton’ın çalışmalarından alan yapısal işlevselcilik kuramı, 1940’lar ve 1950’ler boyunca Amerikan sosyolojisinde en baskın kuramsal yaklaşım olmuştur. Bu yıllarda Parsons eylem kuramından yapısal işlevselciliğe kayan açıklama ve teorilerini ortaya koydu. Parsons’ın öğrencileri ülkenin

her tarafına yayılarak özellikle başlıca sosyoloji bölümlerinde üst konumlara yerleştiler. Ve bu öğrenciler yaygın bir biçimde yapısal-işlevselci kurama katkılar yaparak kendi çalışmalarını oluşturdular. Yapısal işlevselcilik kuramsal bakımdan egemenlik kazandıkça karşıt birçok saldırıya da maruz kalmıştır. Özellikle bu saldırılar 1960-1970 yılları arasında neredeyse doruğa ulaşmıştı ve yapısal işlevselcilik tehlike altına girmişti. Bazı sosyologlara göre işlevselciliğin yükselişi ve düşüşü Amerikan toplumunun yapısına bağlıdır. Çünkü özellikle 1945'ten sonra işlevsellik Amerika toplumunun çıkar ve menfaatlerini destekledi. 1970'lerde Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya üzerindeki hâkimiyetinin gerileyişi, yapısal işlevselci kuramın da sosyoloji içerisinde yerini ve hâkimiyetini zedeledi. Kuram sosyolojideki üstün konumunu kaybetti. (Ritzer, 2014: 59).

2.1.1. Yapısal İşlevselciliğin Genel Özellikleri

İşlevselci kuram başta Merton ve Parsons olmak üzere çok sayıda kuramcının katkıda bulunduğu ve geliştirmiş olduğu bir yaklaşımdır. Kuramcıların yapmış olduğu katkıları ele almadan önce bu kuramın genel özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz;

a.) Sosyal Sistem; en genel anlamıyla toplum tarafından temsil edilen ve birbiri ile ilişkili olan parçalardan-bu parçalar toplumsal kurumlar- oluşan örgütlü bir yapıdır.

b.) Toplumsal Yapı; toplumun tüm parçalarının yani toplumsal tüm kurumların işlevsel açıdan birbiri ile ilişki içerisinde oldukları belirli bir düzen, diğer anlamıyla birbirleri ile ilişki kurma biçimlerine denir

c.) Toplumsal kurum; toplumsal ilişkilerin sürekli ve düzenli bir duruma gelmesi, kolay değişmeyen, geniş ölçülü, örgütlü, tekrarlanan davranış kalıpları haline gelmesidir. Örneğin, eğitim, ekonomi, aile, din bir toplumsal kurumdur ve hepsi belirli davranış kalıplarından meydana gelmiştir. İşlevselci yaklaşıma göre ise toplumsal kurumlar ve bu toplumsal kurumlar arasındaki ilişkiler temel yapı taşlarıdır ve toplumun yapısını belirler işte bu sebeple bir toplumu incelerken öncelikle bu ilişkilere bakmamız gerekir.

d.) İşlevselci yaklaşımda işlev; parçanın bütün ile olan ilişkisini ifade etmektedir. İşlevselcilikte bir şeyin işlevi, sistemin gerekliliklerini karşılamak için

yapılan bir katkıdır. Örneğin aile kurumu, toplumun devamlılığına üreme ve toplumsallaşma işlevleri ile katkı sunmaktadır.

e.) İşlevselciler, toplumun incelenmesinde işlevsel açıdan bir açıklama yapılması gerektiğini savunmaktadır. İşlevsel açıdan yapılan bir açıklama; bir toplumsal olgu veya eylemin sonuçları itibariyle toplumsal süreklilik ve bütünlüğün korunmasına yaptığı katkı yönünden değerlendirilebilir (Şavran, 2019: 6).

f.) İşlevselci yaklaşımı, toplumu bir bütün olarak ele alan diğer yaklaşımlardan ayıran en temel özellik, parça bütün ilişkisine vermiş olduğu önemdir. Örneğin insan bedeni ve parçaları olan organlarımızı ele alalım. Kalp ve akciğerlerin işlevlerini anlayabilmemiz için bu organlarımızın beden içerisindeki yerine ve diğer organlarla olan ilişkilerine bakmamız gerekir. İşlevselciler de bu örnekte olduğu gibi toplumun herhangi bir parçasının anlaşılması da diğer parçalar ile olan ilişkisine ve bütüncül olarak toplumun sürekliliğinin sağlanmasında gördüğü işleç açısından anlaşılabilir. Toplumun her bir parçasının sahip olduğu anlam, sistem açısından yerine getirdiği işlevde, bütün ile olan ilişkisiyle ortaya çıkmaktadır. Aile, ekonomi, din gibi tüm toplumsal kurumlar izole olmuş kurumlar değil, sosyal sistemin birer parçasıdır ve bir bütün olarak sisteme katkıda bulunurlar.

g.) İşlevselci kuram, sosyal sistemleri bir arada tutan şeylerin neler olduğu, bunların nasıl korunduğu, toplumsal yapının nasıl kurulduğu, nasıl devamlılığını sağladığı, bir toplumda sürekliliği sağlamanın temel kaynaklarının neler olduğu gibi toplum doğasını yansıtan geniş çaplı sorular sorar. Bireysel olan açıklamalar ve yorumlarla ilgilenmez, onun yerine toplumsal yapı üzerine yoğunlaşır. Bu yüzden işlevselci kuram, yapısalcı sosyoloji geleneğinin altında yer alır ve kökleri pozitivizme kadar uzanan makro bir yaklaşım ve teoridir, bu yüzden yapısal işlevselcilik adını almıştır.

h.) İşlevselci kuram, değer uzlaşımı ile yani mevcut bulunan toplumsal düzeni meşrulaştıran bazı ilkeler ile ulaşılabileceğini ortaya atar. Bireyler, içinde yaşamış oldukları toplumun davranışlarını, değer yargılarını, normlarını toplumsallaşma veya sosyalleşme denilen süreçte öğrenir ve içselleştirir. Toplumsallaşma sürecindeyken birey aile, öğretmenler, arkadaşlar, kitle iletişim araçları gibi çeşitli araçlarla toplumsal normları, değer ve inançları öğrenerek içselleştirir. İşlevselci yaklaşıma göre toplum, bütün üyelerinin içselleştirdiği bu değerler üzerine ortaya çıkan değer uzlaşımı üzerine

kurulur ve varlığını bu sayede sürdürür. Böylelikle işlevselciler, sosyalleşme sürecinde bireyler tarafından içselleştirilmiş olan uzlaşıya dayalı değerler sistemi üzerine kurulduğunu ve yeniden üretildiğini savunurlar.

i.) İşlevselci kuram, toplumu ortak çıkarlar çevresinde birbirleri ile uyumlu işlevsel ilişkiler geliştirmiş olan parçalardan oluşmuş, düzen ve denge olan bir sistem olarak görmektedir. Bu sebeple bir konsensüs yaklaşımı olarak adlandırılır.

j.) Sistem kavramı işlevselci kuramda çok önemlidir. Şu ana kadar anlattığımız kuramın özelliklerinde toplumsal düzen ve dengenin olması gerektiği vurgulanmış ve sistemin gerekliliğinden bahsedilmiştir. Sistemlerin temel özelliklerini özetleyecek olursak:

- Sistem; bir araya geldiklerinde bir bütünü oluşturan, birbirleri ile bağımlı olan ve birbirleri ile ilişkili parçalardan oluşmaktadır.
 - Sistemin bütün parçaları bir düzen içerisinde bütünün sorunsuz bir şekilde devam edebilmesi için çeşitli işlevleri yerine getirirler.
 - Sistemler durağan veya dinamik olabilirler.
 - Sistem ile sistemin dış çevresi birbirinden ayrıdır. Sistemler çevreleri ile olan sınırlarını korurlar fakat çevrelerine de uyum sağlarlar.
 - Sistemin tüm parçaları birbirleri ile uyum halindedir, bu parçalardan biri diğerleri ile çatışırsa, diğer parçalar buna uyum sağlar.
 - Fonsiyonalist yaklaşıma göre toplum ve tüm sistemlerin hedefi, denge duruma gelmek ve bu denge durumunu korumaktır. Denge durumunda olan toplum, çatışmanın ortadan kalktığı, herkesin görev ve rollerinden beklentilerini bildiği ve bu beklentinin karşılandığı bir toplumdur. Toplumun parçaları da oluşan bu dengeyi korumak, toplumun denge durumundaki işleyişini sürdürmek maksadıyla işlev görmektedirler. Fakat sistemin parçaları her zaman kusursuz bir şekilde birleşmez, zaman zaman bütünleşmede yaşanan sorunlar gerilim ve toplumsal sapmaya da neden olabilir.

İşlevselci yaklaşıma göre nasıl ki bir organizmanın ayakta durabilmesi için karşılanması gereken temel ihtiyaçları varsa, toplumunda varlığını sürdürebilmesi için karşılanması gereken bazı ihtiyaçları vardır. Toplumun varlığını sürdürebilmesi için karşılanması zorunlu olan bu ihtiyaçlar tüm toplumlar için geçerlidir ve işlevsel

zorunluluk veya işlevsel ön gereklilik olarak bilinir. Genel anlamıyla kabul edilen işlevsel zorunluluklar, bireyin çevresiyle asgari oranda ilişki kurması, rol farklılaşmaları ve rollerin dağıtılması, iletişimin sağlanması, ortak hedeflerin belirlenmesi, hedeflere ulaşmak için kullanmamız gereken araçların düzenlenmesi gibi, toplumsal ve duygusal tavırların düzenlenmesi, sapkın davranışların kontrol altına alınmasını sayabiliriz. Toplumsal sistemi oluşturan parçalar da sistemin tüm bu ihtiyaçlarını karşıladıkları oranda bir öneme sahiptirler (Şavran, 2019: 7-8).

2.1.2. Emile Durkheim ve Fonksiyonalizm

Emile Durkheim, 15 Nisan 1858 yılında Fransa Epinal'de doğmuştur. Hahamlar soyundan gelmekteydi ve haham olabilmek için uzun yıllar çalışmıştı. Ergenlik döneminde bu fikri değişti. Bu dönemden itibaren dine karşı olan bakış açısı teolojik olmaktan çıkarak akademikleşmiştir. Bilimsel olan yöntemler ve toplumsal yaşamı şekillendirmek için ihtiyaç duyulan ahlaki ilkeler alanında verilecek bir eğitimi arzu etti. Felsefe alanında kariyer yapmak yerine toplumun ahlaki açıdan kılavuzu olmaya katkı sağlamak için ihtiyaç duyulan bilimsel eğitimi almak için çabaladı. Bilimsel sosyolojiye ilgi duymasına rağmen yaşadığı dönemde bir sosyoloji alanı bulunmamaktaydı. Bilime olan ilgisi sebebiyle Wilhelm Wundt'un öncüsü olduğu bilimsel psikolojinin etkisinde kalarak Almanya'ya seyahatler yapmaya başladı. Bu seyahatler sonucu edindiği tecrübeler sonucu birçok eser çıkardı ve bu eserler sayesinde 1887 yılında Bordeaux Üniversitesi'nde felsefe bölümünde göreve başladı (Ritzer, 2014: 190).

Durkheim toplum biliminin öğrenilmesi, eğitim reformlarının modernleştirici ideallerini destekleyen pratik bir zihniyete sahipti. Özellikle ilk ders yıllarında, etik, toplumsal değişim, intihar, aile ve eğitim gibi alanlardan sosyalizm ve sosyoloji tarihine kadar devam eden dersler vermekteydi. Durkheim'ın sosyolojinin bilimsel yetkinliğini açıklamaya ve sosyolojinin sosyalizm ile olan farklılığını açığa çıkarmaya dair bir merakı vardı. Çünkü sosyoloji 19. yüzyılın sonunda özellikle Fransa'da sosyalizm ile eş anlamlı sayılıyordu. Durkheim Sorbonne'da eğitim profesörü olduğu 1887-1902 yılları arasında bilimsel bir sosyoloğun doğasını açıklayan birçok incelemeler üretmişti. Sosyolojik Yöntemin Kuralları (1895), İntihar (1897) ve İşbölümü (1897) isimli çalışmaları, Dinsel Yaşamın İlkesel Biçimleri (1912) iler beraber düşünüldüğünde Durkheim'ın sosyoloji anlayışını gösterdiği yapıtlardır (Swingewood, 1998: 124).

Durkheim, toplumsal olguların nesnel gerçekliğini inceleyen sosyolojiyi, bireysel bilincin incelenmesi olarak ele alınan psikolojiden ayırma çabasındadır. Sosyolojik bir açıklama bireysel güçlerle değil, kollektif güçlerle ilgiliydi. Toplumsal olgu kavramı da Durkheim'ın zihinsel faaliyetler yerine, gözlem ve deney ile toplanması gereken bilginin bütün nesnelerini gösteren temel ilkelere birisi haline gelmişti. Toplumsal fenomenler, tekil olan bireyin kavradığı gerçeklikten çok daha farklı bir gerçekliği yansıtan dışsal şeylerdir. Durkheim bu sebeple, bireylerin bir toplumsal olgunun doğuşunda rol üstlenebildiklerini, fakat bir toplumsal olgunun var olabilmesi için çok sayıda bireyin bir arada etkileşim halinde olmaları gerektiği görüşünü savunmaktadır (Swingewood, 1998: 125).

Emile Durkheim sosyolojinin felsefeden uzaklaşarak belirgin ve bağımsız bir kimlik kazanmasını ve bu sebeple sosyolojinin kendine ait olan konusunun, toplumsal olguları incelemek olduğu görüşüne ileri sürmüştür. Toplumsal olgular, eyleyenlerin dışında olan ve onları zorlayan toplumsal yapı, norm ve değerlerdir. Örneğin, öğrenciler üniversite eğitime önem veren Amerikan toplumunun norm ve değerlerinin yanı sıra üniversite bürokrasisi ve toplumsal yapılar tarafından da kısıtlanırlar. Benzer olan toplumsal olgular bireyleri toplumsal yaşamın her alanında kısıtlamaktadır (Ritzer, 2014: 188).

Durkheim'a göre sosyal olgular birer şeydir ve şey olarak alınmalıdır. Şey; gözlem için verili olan, gözleme sunulan ya da kendisini gözleme dayatandır. Olguları birer şey olarak ele almak onları bilimin çıkış noktasını oluşturan datalar olarak nitelendirmektir. Sosyal olgular tartışmasız bir şekilde bu niteliği taşımaktadır. Bizlere verilmiş olan şey insanların değer kavramı hakkında edindikleri fikirler değildir çünkü bu etki edilemez bir şeydir, değerler, ekonomik ilişkiler sırasında gerçek anlamda değişen şeylerdir (Durkheim, 2016: 56-57).

Durkheim iki genel toplumsal olgu tipi üzerinde durmuştur. Bunları –maddi ve maddi olmayan- arasında yapmış olduğu ayrımdır. Maddi olgular, bir mimarın stilleri, teknoloji biçimleri ve yasal kodları gibi doğrudan gözlenebilen olgulardır. Açıkça, yasalar gibi şeyleri bireylerin dışında bulunur ve onlar üzerinde zorlayıcıdır. Maddi toplumsal olgular en azından eşit bir şekilde bireylerin dışında olan ve onlar üzerinde zorlayıcı olan ahlaki kuvvetlerin çok daha büyük ve daha güçlü olduğu alanını ifade etmektedir. Bunlar, maddi olmayan toplumsal olgulardır. Maddi olmayan toplumsal

olgular Durkheim için oldukça önemlidir. Ahlak, Kolektif bilinç, Kolektif temsiller, Toplumsal akımlar maddi olmayan toplumsal olgulara örnektir (Ritzer, 2014: 192).

Sosyolojinin diğer kurucuları gibi Durkheim da kendi yaşamı boyunca toplumu dönüştüren değişimlerle ilgilenmiştir. Özellikle toplumsal dayanışma ve ahlaki dayanışmayla başka bir ifade ile toplumu bir arada tutan ve kaosa düşmesini engelleyen şeyin ne olduğu problemi ile ilgilenmiştir. Dayanışma, bireylerin başarılı bir şekilde toplumsal gruplara içerildikleri ve bir paylaşılan değer ve gelenekler kümesi tarafından yönlendirildikleri zaman korunmaktadır. İlk büyük yapıtı olan Toplumsal İşbölümü adlı kitabında Durkheim, sanayi çağının ilerleyişinin yeni bir dayanışma tipinin doğuşu anlamına geldiğini ileri süren bir toplumsal değişim çözümlemesi sunmaktadır. Bu düşünceyi ortaya atarken Durkheim iki tip dayanışma tipini karşı karşıya koyuyor. Mekanik Dayanışma ve Organik Dayanışma (Giddens, 2013: 48).

Durkheim'a göre düşük bir işbölümüne sahip olan geleneksel kültürler mekanik dayanışma ile açıklanırlar. Toplumun üyelerinin çoğunluğu benzer mesleklerde yer aldığından, birbirlerine ortak yaşantılar ve inançlar ile bağlanmışlardır. Bu paylaşılan değerlerin gücü baskıcı bir niteliktedir. Topluluk geleneksel yaşam biçimlerine karşı çıkan herkesi cezalandırır. Bu sebeple mekanik dayanışma uzlaşma ve inançların benzerliğine dayalı bir dayanışmadır. Sanayileşme ve kentleşmenin gücü, bu dayanışma biçiminin çözülmesine sebep olur. Durkheim gelişmiş toplumlarda işlerdeki uzmanlaşma ile artan toplumsal farklılaşmanın organik dayanışmayı öne çıkaran yeni bir düzene sebep olacağını ileri sürmektedir. Organik dayanışma ile ifade edilen toplumlar hem insanların ekonomik bakımdan birbirlerine bağımlı olmalarıyla hem de diğer insanların katkılarının önemli olduğunun farkında olunmasıyla bir arada tutulur. İşbölümü genişledikçe, insanlar birbirlerine daha çok bağımlı hale gelirler, çünkü birey öteki meslek gruplarındaki insanların sağlayacağı mal hizmetlerine gereksinim duyacaktır. Toplumsal uzlaşmanın yaratılmasında, ekonomik ilişkiler ve karşılıklı bağımlılık giderek paylaşılan inançların yerini almaktadır (Giddens, 2013: 48).

Modern dünyada yaşanan değişim süreçleri oldukça hızlı ve yoğundur. Bu hız ve yoğunluklar bazı toplumsal sorunları ortaya çıkarır. Bu durum geleneksel yaşam biçimleri, ahlaki ve dinsel inançlar, gündelik kalıplar üzerinde bazı yıkıcı etkiler meydana getirir. Durkheim bu alt üst edici koşulları modern toplum yaşamının yol açmış olduğu amaçsızlık ve umutsuzluk duygusu olan anomi'ye bağlar (Giddens, 2008,

s.48). Anomi bireyin peşinde koştuğu amaçlar ve onların gerçekleşme ihtimaliyle gösterilmiştir, bu amaç ve arzular kısmen biyolojik, kısmen de toplumsal özelliklerdir. Durkheim genellikle on dokuzuncu yüzyıl sanayi toplumunu kazanmayı düzenleyen normların cılız bir şekilde kurumsallaştığı ya da hiç bulunmadığı bir toplum şeklinde analiz etmiştir. Bu sebeple anomi, toplum sancılı bir krizle ya da ani bir geçişle sarsıldığı zaman meydana gelen bir durum şeklinde analiz edilmiştir (Swingewood, 1998: 145).

Durkheim'ın anomi, organik dayanışma ve bireycilik üzerine yaptığı tartışmalar, mevcut toplum ile ve onun temel kurumsal yapısı ile uyum içerisinde olmayı ön gören teoriyi de akla getirmiştir. Durkheim sanayi toplumunun, insan tutkularını yeterli bir seviyede düzenleyip, doğal eşitsizlik ile toplumsal eşitsizlik arasında normal bir ilişki oluşturabilecek olan normal bir iş bölümü gerçekleştirememesi durumunu eleştirmekteydi. Durkheim'ın iş bölümü kavramının doğal sonucu, çatışmaya dayalı bütün ilişkilerin analizden çıkartılması ve çelişkilerin temelde özümsemesidir. Toplumsal gelişmeyi tarihten uzak soyutlamalarla mekanik ve organik dayanışma ile kavramsallaştırmaya çalışmak, sosyolojinin tarihsel özelliklerini yok etmek ve toplumsal deneysel bir bütün olmak yerine, içsel bir özün ifadesi şeklinde tanımlamak demektir. Bu sebeple anomi, kendi çıkarını kontrol altına almaya ve tanınamaya çalışan toplumsal güçlere karşı mücadele eden insan öznesinin giderek artan özerkliğinin de bir ifadesidir (Swingewood, 1998: 146-147).

Durkheim bilimsel çalışmalarında önemli bir alana sahip olan araştırmalarından biri de İntihar'dır. Durkheim intiharı kendisi ile ilgili elde edilebilir yararlı veri bulunan, göreceli olarak somut ve spesifik bir olgu olduğu için araştırmak istemiştir. Bununla beraber Durkheim'ın intiharı araştırmasının en önemli sebebi, yeni sosyoloji biliminin gücünü kanıtlamaktır. İntihar çoğunlukla özel ve kişisel bir davranış olarak bilinir. Emile Durkheim intihar gibi görünürde bireysel olan bir davranışı açıklamada sosyolojinin de rolünün olduğunu gösterebildiği zaman, sosyolojinin alanını yapılacak sosyolojik çözümlemeye çok daha açık görünen olguları kapsayacak şekilde genişletmenin kolay olacağı görüşünü savunmuştur (Ritzer, 2014: 203).

Durkheim'a göre intiharın bağlı olduğu a priori olarak varsayılacak bireysel koşullar iki türdür. Önce dış durum gelir ve etmen bunun içinde yer alır. Kendini öldüren kişinin ailesi ile ilgili dertleri olmuş olabilir ya da onuru kırılmıştır, bir yakını

ölmüştür. Kendi düştüğü bir ahlaki yanıltan dolayı kendini suçlamaktadır. Fakat görünen o ki bu bireysel özellikler başlı başına intiharı açıklamaya yetmemektedir. Tek tek intiharları doğrudan hazırlayan koşulların çeşitli durumlarda bir araya gelişleri, aynı görece sıklığı az çok korumaktadır. Fakat toplumsal oran büyük ölçülerde değişmektedir (Durkheim, 2013: 307).

İntihar oranlarını ve bu oranların incelenme biçimlerini de araştıran Durkheim, intiharların toplumsal oranının ancak toplum bilimsel olarak açıklanabileceğini savunur. İntihar edecek bireylerin sayısını her an belirleyecek şey toplumun tinsel yapısıdır. Yani her halk için elinde belirli bir söz hakkına sahip ortak bir güç vardır. Kişinin yaptığı ilk bakışta sadece kişisel hareketler olarak algılansa da gerçekte dışa vurmuş oldukları toplumsal durumun uzantısından başka bir şey değildir (Durkheim, 2013: 310).

Durkheim'ın intihar kuramı 4 intihar tipinden oluşmaktadır.

a.) Bencil İntihar: Ortak güç intihara en iyi set çeken engellerdendir. Öyleyse bu güçte meydana gelecek azalma intihar yönelimini arttıracaktır. Toplum güçlü bir şekilde bütünleştiği zaman bireyleri kendisine bağlı tutar ve bunun sonucunda bireyleri istedikleri gibi davranmakta özgür bırakmaz. Yani bireylerin kendisine ve topluma olan görevlerinden ölüm yoluyla kaçmasına engel olur (Durkheim, 2013: 203).

b.) Özgeci İntihar: İlkel bir bireyselleşme sonucu ortaya çıkmaktadır. Bencil intiharın aksine toplum bireyi sıkı sıkıya kendisine bağlı tutar. Bireyin davranışları kendisinin mensup olduğu gruplarca belirlenir. Yoğun bir toplumsal bütünleşmenin etkisiyle gerçekleşir.(Durkheim, 2013: 217).

c.) Anomik (Kuralsız) İntihar: Belirsiz aralıklarla ve birden gelen bunalımlar biçiminde ortaya çıkar. Bu durum intiharların toplumsal oranını zaman zaman değiştirir. Hızlı yaşanan gelişmeler ve bireylerin bu gelişmelere içinde yaşadıkları geleneksel yapıdan uzaklaşamaması sebebiyle meydana gelir (Durkheim, 2013: 258).

d.) Kaderci İntihar: Emile Durkheim'ın İntihar kitabında yalnızca dipnot kısmında tartıştığı ve hakkında çok fazla söz edilmeyen son intihar tipidir. Durkheim kaderci intiharı tercih edenlerin, geleceği acımasızca kösteklenmiş, tutkuları baskıcı bir disipline boğulmuş, maddesel ya da tinsel despotluğun aşırılıkları olan tüm intiharlar buna örnektir (Durkheim, 2013: 214).

2.1.3. Auguste Comte ve Fonsiyonalizm

Auguste Comte 19 Ocak 1798 yılında güney Fransa'nın Montpellier şehrinde dünyaya gelmiştir. Katolik ve monarşist olan memur babasının aksine, Auguste Comte erken yaşlarından itibaren cumhuriyetçi ve özgürlükçü bir yaklaşımı benimsemiştir. Bu düşüncelerin etkisinden dolayı dönemin İmparatoru Napoleon Bonaparte'a karşı büyük bir nefret beslemiştir. 1814 yılında girilmesi çok zor ve aynı zamanda çok saygın olan Ecole polytechnique'in giriş sınavlarına girmiş ve kabul listesinin ilk sıralarında okula girmeyi hak kazanmıştır. Böylelikle eğitime devam etmek için Paris'e gelmiştir. Fakat dönemin politik ve siyasal koşullarından kaynaklı ve okulda oluşan muhalif görüşler nedeniyle Ecole polytechnique geçici bir süreliğine kapatılmıştır. Okul tekrar açıldığında ise Auguste Comte cumhuriyetçi görüşlerinin de etkisiyle okula geri dönmemiştir.

Geçimini Paris'te özel matematik dersleri vererek sağlayan Auguste Comte 1817 yılında hayatında ve düşüncelerinde büyük bir etkisi olan dönemin en üretken ve önemli düşünürü olan Claude Henri de Saint- Simon ile tanışmış ve kendisinin sekreterliğini yaparak yakın arkadaşı olmuştur. Bu arkadaşlığın etkisiyle Comte eşitlikçi ve özgürlükçü görüşlerinden vazgeçip, seçkin bir düşünceye kaymıştır. Comte artık seçkin toplum ve siyaset görüşünü savunmaya başlamıştır.

Çalkantılı bir karaktere sahip olan Saint- Simon ve Comte'un yolları 1824 yılında kişisel ve entelektüel anlaşmazlıklar sebebiyle ayrılmışlardır. İki düşünürün arasında karakter çatışmalarının yanında entelektüel bakış açısından da kaynaklı ciddi farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Saint-Simon; acil bir reform ihtiyacını vurguluyor ve kendisini destekleyen sanayiciler ve bankacılarında önderliğinde toplumun yeniden örgütlenmesi gerektiğini savunmuştur. Saint-Simon'un bu tavrına karşı Comte, bilimsel doktrinlerin temellerini güçlendirmenin reform faaliyetlerinden daha önemli ve gerekli olduğunu savunuyordu. Ayrıca Comte, Saint- Simon'un kurduğu doktrine dini bir biçim verme girişimine de şiddetle itiraz ediyordu. Fakat ileriki yıllarda göreceğimiz üzere de Comte kurduğu pozitivist yaklaşıma dinsel bir form vererek İnsanlık Dini adında bir din kurduğunu ilan edecektir (Kabakçı, 2008: 43).

Auguste Comte, yaşamının neredeyse hiçbir döneminde tam zamanlı bir akademik görev yürütmemiştir. Sosyoloji de henüz kurumsallaşmış bir disiplin değildi. 1850'li yıllarda Avrupa da ailesi ile beraber hacimli bir çalışma ortaya çıkaran

Durkheim'dan önde gelen Fransız sosyolog Frederic Le Play akademik bir mevkiye sahipti. Fakat madencilik profesörü olarak Comte, Fransız entelektüel çevrede ve akademik çevrede alaya alınan, periyodik delilik nöbetleri geçiren ve çağdaş bibliyografyada yer almamanın onur kırıklığı içerisinde olan Comte döneminde marjinal bir kişilik olarak kalmıştır.

Comte ile yazışan J.S. Mill, onun sosyolojinin gelişmesinde yaptığı katkıların ve etkisinin gerçek başarılarından daha üstün olduğunu, bir bilim olarak sosyoloji henüz ortada yokken, Comt'un sosyolojiyi olanaklı bir hale getirdiğini söylemiştir (Swingewood, 1998: 63).

Auguste Comte sosyoloji içerisinde bu zamana kadar pozitivizmin öncüsü olarak bilinmektedir. Bu terim birçok anlamı barındırmasına rağmen çoğunlukla hem doğal hem de toplumsal dünya için değişmeyen yasa arayışı anlamında kullanılır. Comte'un pozitivizm yorumunda bu yasalar, toplumsal dünyanın araştırılmasından veya bu dünyanın kuramsallaştırılmasından türetilir. Araştırmaya, bu yasaları ortaya çıkarmak için ihtiyaç duyulur ancak Comte'a göre araştırmadan türeyen olgular, sağlam bir spekülasyona göre ikinci derecede önemlidir. Bu sebeple Comte'un pozitivizm anlayışı, ampirik araştırmayı kapsar ve araştırma kuramının altında yer alır (Ritzer, 2014: 107).

Comte'un en bilinen ve kuramlarının temelini oluşturan yasası, Üç Aşama Yasası'dır. Comte belirlediği bu üç aşama ile insan zihninin insan zihninin tüm alanlarının ve dünya tarihinin sırayla bu üç aşamadan geçtiğini ileri sürmektedir. Her aşama bireylerin kendi çevrelerini açıklama arayışlarından doğmuştur.

a.) Teolojik Aşama: Auguste Comte teolojik aşamayı diğer iki aşamanın zorunlu başlangıcı olarak görmüştür. Bu aşamada insan zihni şeylerin doğasını, onların kökenlerini ve amaçlarını araştırır. Bu durum mutlak olan bir bilgi arayışını doğurmaktadır. Doğaüstü güçlerin tanrılar tarafından yaratıldığı, düzenlenip amaçlarının belirlendiği varsayılmaktadır. Comte fetişizmi ve politeizmi de bu aşamaya dahil etmektedir. Bu aşamada gerçekleşen en temel gelişme ise monoteizm yani her şeyi açıklayan tek bir tanrıya tapınmadır (Ritzer, 2014: 108).

b.) Metafizik Aşama: Comte'a göre bu aşama üç aşama arasındaki en az önemli olandır. Bu aşama teolojik aşama ile pozitivist aşama arasındaki geçiş aşamasıdır. Comte teolojik aşamadan pozitivist aşamaya geçişin aniden çok sert

olacağını düşündüğü için metafizik aşamanın bu geçişi yumuşattığına inanır. Bu aşamada dünyadaki varlıkların açıklanmasında doğaüstü varlıkların yerini soyut güçler almaktadır.

c.) Pozitivist Aşama: Bu aşama Comte'un sonuncu fakat en önemli aşamasıdır. Pozitivist aşamada insanlar ilk nedenlere ve ilk amaçlara yönelik olan boş arayışları terk ederler. İnsanlar artık doğaüstü ve esrarengiz varlıklar gibi bilimsel olmayan düşüncelerden vazgeçerler. Bunun yerine tüm fenomenleri yöneten değişmeyen doğa yasalarını ararlar. Comte artık bu aşamada somut ve soyut yasalar arasında ayrımlar yapmaya başladı. Ona göre somut yasaların, ampirik araştırma sonucu tümevarımsal olarak ortaya çıkması gerekmektedir

Comte, bu üç aşama boyunca kaçınılmaz bir ardışıklığı kabul ettiği halde zaman içerisinde belirli bir aşamada tüm bu üçünün işleyişte olabileceğini kabul etmiştir. Dünyanın geleceğinde pozitivist aşamanın tamamlanacağı, teolojik ve metafizik düşüncenin yok olacağı bir zamanın olacağını öngörmüştür. (Ritzer, 2014: 109).

Comte Üç Aşama Yasas'ını bir takım alanlara uygulamıştır. İnsanların üç aşamadan geçtiğini ve bir çocuğun ilahiyatçı olarak (teolojik aşama), ergeni bir metafizikçi(metafizik aşama) olarak ve yetişkini de bir pozitivist aşama olarak görmüştür. Fakat sosyoloji Comte'un döneminde henüz yeni bir bilim olduğu için pozitivist aşamaya geçmemiştir. Comte bu sebeple yaşamının büyük bir kısmını pozitivist sosyolojinin gelişmesine adanmıştır (Ritzer, 2014: 110).

Auguste Comte'a göre sosyoloji, özellikle bilimler hiyerarşisinde doğrudan öncelikli olan biyoloji ile bağımlıdır. Biyoloji, kimya fizik bilimi gibi yalıtılmış öğelerin yerine organik olan bütünlerden yola çıkmaktadır. Sosyolojinin özgün olan konusu, bir bütün olarak toplum, toplumsal bir sistem olarak tanımlanan toplumdur. O halde sosyoloji, toplumsal sistemin çeşitli parçalarının hareketinin ve tepkilerinin araştırılmasını içermektedir. Tek tek öğeler, bütün ile olan ilişkileri, karşılıklı olan ilişkileri ve birleşimleri içerisinde analiz edilmelidir. Biyolojik organizmalarda olduğu gibi, toplum da onu meydana getiren parçalara indirgenemeyecek olan, karmaşık bir birlik oluşturmaktadır. Parça ile ilgili bilgiler, ancak bütüne ile ilgili bilgilerden çıkarılabilir ve bunun tersi olamaz. Dolayısı ile toplum, tek tek parçaları ile bütünü arasında uyum ile karakterize edilen, kolektif bir organizma şeklinde tanımlanmıştır.

Biyoloji ile sosyoloji arasında bu benzeşme sürekli yinelenen bir nokta olmuştur (Swingewood, 1998: 63).

Comte'a göre şehirler organik bütünlerdir veya öyle olma isteği duymaktadırlar. Onun toplumsal düzen teorisinde; uyum, denge ve toplumsal çözülme kavramları da çoğunlukla biyolojiden türemektedir. Çözümle durumları toplumsal organizma içerisinde, uyumu ya da ardışıklık ilkelerini yönlendiren doğal yasalar, bedensel organizmadaki hastalıklara benzeyen unsurlar tarafından bozulduğu zaman gelişir. Toplumsal evrim hadisesi biyolojik yasalarla uyum içerisinde ilerlerken, Comte'un pozitivistizminin genel eğilimi de toplumu biyolojik kavramlar dayanağında incelemektir. Toplumsal sistemin parçaları ile bütünü arasında kendiliğinden meydana gelen bir uyumun olmayışı, toplumsal çözülmenin var olduğunu göstermektedir (Swingewood, 1998: 64).

Ferguson biyolojik analogiyi reddederken, Auguste Comte anatomi ile fizyoloji arasındaki ayrımının sosyolojik yapıyı işlevden, dinamiği statikten, toplumsal düzeni toplumsal ilerlemeden ayırmasını sağladığını ileri sürmüş, biyolojik kavramlarla modelleri kendi sosyolojisine eklemiştir. Bütün canlı varlıklar dinamik ve statik ilişkiler ile mevcuttur. Statik; parçalar ile bütün arasında denge kuran – yani toplumsal kurumlar arasında fonksiyonel bir ilişki kurmayı hedefleyen- toplumsal sistemin farklı parçalarının hareket ve tepki yasalarını araştırır. Comte'un statik kavramı, yönetim, din, iş bölümü, aile gibi toplumsal bir sistem perspektifinden işlevsel olan toplumsal olgular arasındaki karşılıklı ilişkinin netleşmesi ile ilgilidir. Dinamik kavramı farklı toplum tiplerinde değişen karşılıklı bağların deneysel olarak incelenmesinden oluşmaktadır ve Comte sosyolojinin bu özelliğini tarihsel yöntem olarak açıklamaktadır (Swingewood, 1998: 65)

Auguste Comte'un toplumsal bakış açısı, tüm bilimleri kavrayan ve evrensel olan bir bakış açısına sahip olarak tanımlanmaktadır. Modern toplumsal düzende birlik ve beraberliğin politik veya ekonomik güçler yerine, ahlaki ve entelektüel güçlerden kaynaklandığını ileri sürerek toplumsal olanı ekonomik ve politik olandan ayırmıştır. Yönetimin yapması gereken sorumlulukları güç kullanarak değil, ahlaki ve entelektüel liderlik yaparak yerine getirmesi gerektiğini, bu nedenle ekonomik faaliyetlerin uygun bir yöntemle düzenlenmesi de toplumsal uyum ve düzeni düzenlemeyi sağlayacak olanın da ahlak olduğu fikrini savunmuştur (Şavran, 2011: 44).

Comte endüstrideki işçi sınıfını toplumsal bir olgu olarak kabul etmektedir. Endüstri sayesinde işlerden alınacak maksimum verim şeklinde planlanmış, bu şekilde yapılmış üretim neticesinde fabrikalarda çalışan fakat kenar mahallede yaşayan bir işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Fakat Auguste Comte'a göre endüstri herkesin yararınadır çünkü endüstri toplumu zenginliğin artmasına sebep olacaktır. Üretimin herkes için yararlı olacağına inandığı için işveren ve işçiler arasında da bir çatışma olacağını düşünmemektedir. Özel mülkiyet ve kamu mülkiyetine arasındaki ayrımı önemsemeyen Comte'a göre, her toplumda gücün ekonomik bir otoriteye sahip olan zenginlerde olmasını normal karşılamıştır. İş bölümünün toplumda insanları bir arada tutan bir olgu olduğunu düşünür. Gelişmiş toplumlarda iş bölümünün uzmanlaşması ve işçilerin sürekli olarak sıradan işlerle ilgilenmek zorunda oldukları için yetenek ve ilgi alanlarına vakit ayıramamaları, işçi sınıfını cehalete sürüklemiştir. Comte'a göre bununla birlikte iş bölümünün en temel işlevi; insanların toplumun doğal yasalarını kabul etmeleri, toplum içindeki konumlarını kabul etmeleri ve toplumun dengesine uyum sağlamalarıdır. Kısacası iş bölümü; işçi ve işverenler arasında çıkar çatışması yaratmaktan çok, elit grubun toplumsal uyumu sağlamak için oluşturduğu bir araçtır (Şavran, 2011: 45).

Özetle Auguste Comte sosyoloji disiplini içerisinde bizlere pozitivist bir bakış açısı sunarak bizlere çağdaş sosyologluk ve bunun beraber değişmeyen yasalar arayışı fikrini kabul ettirir. Aynı zamanda literatüre sosyoloji terimini sunar ve toplumsal statik- toplumsal dinamik kavramlarının ayrımını sistematik bir şekilde yapar. Toplumsal statik ile ilgili çalışmaları çağdaş yapısal işlevselcilik kuramının gelişmesine önemli katkılar sunar. Özellikle yapı, işlev, denge üzerinde odaklanarak işlevselciliğin temellerini oluşturmuş ve kurama önemli kavramlar kazandırmıştır. Toplumsal yapı ve sistemler üzerine yaptığı çalışmalar başta Durkheim olmak üzere birçok sosyolog için faydalı olmuştur ve geçmiş yıllardan günümüze kadar çalışmalarda sıkça kullanılmıştır.

2.1.4. Herbert Spencer ve Fonksiyonalizm

Herbert Spencer, 27 Nisan 1820 yılında İngiltere Derby'de doğmuştur. Okul yıllarında teknik alanda eğitimler gördü. 1837 yılında bir demiryolunda inşaat mühendisi olarak çalışmaya başlamıştır. 1846 yılına kadar bu işte çalışmıştır. Spencer bu dönemde kendi başına çalışmalar yaparak, bilimsel ve siyasal eserler yayımlamaya

başlamıştır. Herbert Spencer 1848 yılında The Economist dergisinin editörü olarak görevlendirilmiştir ve bu görev kendisinin entelektüel fikirlerinin pekişmesini sağlamıştır. 1850 yılında ise ilk temel eseri olan Toplumsal Statik'i yayımlamıştır. Fakat Spencer bu eseri yazarken önce uykusuzluk çekmeye başladı, daha sonra ruhsal ve fiziksel sorunları artmaya başlamıştır. Yaşantısının geri kalan yıllarında artık bir dizi sinir nöbetleri geçirecektir. Spencer'a 1853 yılında yaşantısını daha rahat sürdürebilecek miktarda bir miras kaldı ve bu durum Spencer'ın işinden ayrılarak çalışmalarına daha çok vakit ayırıp üretken bir araştırmacı olmasına sebep oldu. Bu durum kendisinin ününün İngiltere dışına çıkmasına, uluslararası olarak tanınmasına sebep olmuştur (Ritzer, 2014: 134).

Herbert Spencer'ın sahip olduğu en ilginç özelliklerden biri; başkalarının eserlerini okumaya karşı olan isteksizliğiydi. Bu durum entelektüel olarak başarısızlığının esas nedeni olarak görülerek çok fazla eleştiri almıştır. Spencer'ın başkalarının eserlerini okumamasına rağmen böylesine derin fikir ve kavrayışlara nasıl sahip olduğu sorusu daima merak edilen bir soru olmuştur. Spencer'a göre bu fikirler kendi zihninden ve sezgisel olarak ortaya çıkmışlardır. Ona göre bu sezgiler titiz bir çalışmadan çok daha önemlidir.

Spencer'ın başka insanların eserlerini okumayı reddetmesi fikri bilim camiasında tepki çeken bir durum olmuştur. Başta çağdaşı olan Charles Darwin olmak üzere birçok bilim insanı bu yaklaşımını eleştirmiştir. Araştırmacılığın kurallarını göz ardı etmesi, Spencer'ı evrim hakkında birçok ispatlanmamış fikir ve iddiaya sürüklemiştir. Bu sebeple bazı sosyologlar yirminci yüzyılda onun eserlerini reddetmeye ve onun yerine daha özenli araştırmacılığı ve ampirik araştırmayı koymaya başlamışlardır. Spencer, 8 Aralık 1903'te öldü (Ritzer, 2014: 135).

Spencer, toplumsal gelişim ile ilgili genel bir evrimci model çerçevesinde, toplumu bir sistem olarak gören ve toplumu bireylerin toplamı sayan bir yaklaşımı benimsemiştir. Spencer'ın araştırmalarında asıl odaklandığı yer; zihinsel durumlardan çok, toplumsal yapılarla kurumların evrim içerisinde gelişmesidir. Spencer'ın çalışmalarının ana teması insanlığın evrimidir. Ona göre doğal bir yasa ile uyum içerisindeki bir toplumsal düzene inanılmazdıkça, sosyolojinin bir bilim olarak tamamiyle kabul edilmesi söz konusu olamaz.

Herbert Spencer 1876 ve 1896 yılları arasında kaleme almış olduğu “Principles of Sociology” isimli eserinde toplumu bir organizma olarak tanımlamaktadır. Spencer’a göre toplumun gelişimi tıpkı diğer canlı organizmalara benzemektedir. Toplum tıpkı bir organizma gibi aile, devlet, işletme vb. gibi kurumlarla parçalı olarak organize olmuştur. Bireyler sosyal organizmaların gerçek varlık sebebini oluşturmaktadır. Tıpkı organlar gibi birbirlerine bağımlıdırlar. Eğer bir organ görevini yerine getiremezse, diğer organ onun görevini üstlenmektedir. Spencer için toplum yani organizma tabiat yasaları gibidir. Toplum için de evrim geçerlidir. Spencer, Darwin ile tanışmadan önce –güçlülerin ayakta kalacağı- yasasını formüle ederek, “sosyal darwinizm” in temelini atmıştır. Spencer’a göre toplum genel güç prensipleri üzerinden yönetilir. Bu güç de toplumun evrimine sebep olmaktadır. Bu evrim, güçlü bir bütünleşme ve gittikçe karmaşıklaşan ve farklılaşan yapı yönünde devam etmektedir. Farklılaşan bu organlar da yeni görevler üstlenir (Yoldaş, 2004: 31).

Darwin Türlerin Kökeni isimli eserini yayımladığı zaman, Spencer kendi evrim teorisinin temel öğelerini formüle etmiş durumdaydı. Spencer, Darwin’in evrim sürecindeki –doğal ayıklanma- yaklaşımının önemini kabul etmek ile beraber, Lamarek’in edinilmiş karakteristik özelliklerin miras kaldığına ilişkin teorisini kabul etme eğilimine de girmiştir. Böylelikle Spencer; insanlığın gerek zihinsel gerek ise fiziksel yönden, doğuştan gelen özelliklerinin aktarılması ile gittikçe daha üst seviyelerde bir entelektüel mükemmelliğe ulaşması gerektiğini savunan evrimci bir iyimserlik içerisindeydi (Swingewood, 1998: 74).

Herbert Spencer’ın toplum modeli organizmacı bir modeldi. Toplamlar, farklılaşmamış birlik durumundan çıkıp, evrim sonucunda çok daha karmaşık, farklılaşmış yapılar haline gelen canlı bedenlere benzemektedir. Parçaların birbirleri ile bu şekilde bağımlı olması bütünleşmeyi içerir çünkü birbirine benzemeyen parçalar başka bir parçanın oluşmasını mümkün duruma getirecek kadar birbirleri ile ilişki içerisinde ve tek bir organizma ile aynı genel ilkeler üzerine ortaya çıkmıştır ve bir küme oluşturmaya başlarlar. Basit olan toplumlarda farklılaşmanın olmaması aynı kişilerin hem savaşçı hem de avcı olmaları anlamına gelmektedir. Bu şekilde toplum, temel kurumların yapısı ile işlevlerinde adım adım ortaya çıkan değişiklikler ile gelişir. Toplumsal evrim, bireylerin güdü ve niyetlerine bağlı değildir. O halde insan toplumu, bir homojenlik durumundan çıkıp, doğal olarak karmaşık bir heterojenlik durumuna

geçmektedir. Spencer bu durumu evrimin başladığı noktada maddenin inorganik dünyasının, doğanın organik dünyasının ve nihayetinde evrimin son aşaması olan toplumdaki canlı organizmaların karakteristik bir özelliği olarak görmekteydi (Swingewood, 1998: 75).

Spencer toplumu; ortak amaçlar için içerisinde işbirliğinin bulunduğu bir grubu oluşturan insanların bir topluluğu olarak görmektedir. Toplumdaki işbirliği, bir örgütlenmeyi ifade etmektedir. Spencer'a göre iki temel işbirliği tipi bulunmaktadır. Birincisi, doğrudan bireylerin faydasına hizmet eden ve bilinçsizce geliştirilmiş bir sistem olan işbölümüdür. Burada bireylerin kendi özel amaçlarının bilinçlice peşine düştikleri bir durum mevcuttur ve bilinçsizce evrilen örgüt zorlayıcı değildir. İkinci işbirlikçi olan sistem, savunma ve yönetim sistemidir, yani doğrudan toplum çıkarlarına hizmet eden ve dolaylı olarak bireyin de çıkarlarına hizmet eden, bilinçli ve amaçlı yaratılmış bir sistem olan siyasal bir örgüttür.

Siyasal sistem, kamusal amaçların bilinçli olarak peşinden gitme durumunu barındırır ve bilinçli bir şekilde evrilen örgüt bireyler için zorlayıcı olmaktadır (Ritzer, 2014: 145).

Spencer'a göre toplum evrildikçe yapılar arasında bazı farklılıklar meydana gelir. Yapılar arasında artan bu farklılıklara bazı artan farklılaşmış işlevler eşlik etmektedir. İşlev; yapılar tarafından karşılanan gereksinimdir. Spencer; işlevlerin değişimi olmaksızın yapıların değişiminin ortaya çıkamayacağını ileri sürmektedir. Genel anlamıyla; yapıların işlevlerinin veya yapıların karşıladığı ihtiyaçları anlamdan yapıları da gereğince anlamayacağını iddia etmektedir. Görece olarak farklılaşmamış bir durumda toplumun çeşitli parçaları, birbirlerinin işlevlerini yerine getirebilirler. Böylelikle ilkel bir toplumda erkek savaşçılar yiyecek toplarken, kadınlar gerekli gördüğü takdirde savaşa katılmışlardır. Fakat bununla beraber, toplum giderek büyüyüp, karmaşık yapılar haline geldikçe son derece uzmanlaşmış parçaların birbirlerinin işlevini yerine getirmesi giderek zorlaşmıştır. Evrim yapısal ilerleme ile beraber işlevsel bir ilerlemeye de neden olmaktadır (Ritzer, 2014: 146).

Herbert Spencer'ın adını farklılaşma kavramından dolayı, işlevselci kuramın temsilcisi olarak görülmektedir. Spencer farklılaşma kavramı ile sistemin farklı kısımları arasında, toplumların da büyümesi sebebiyle kaçınılmaz olarak ortaya çıkan karşılıklı bağımlılık halini kast etmiştir. Modern işlevselciler de bu şekilde

farklılaşmayı, toplumsal sistemin parçalarının birbirleri ile ilişkili olmasının ve bütünleşmenin önemli bir faktörü olarak kabul etmektedirler. Herbert Spencer'ın bu evrimci kuramı daha Durkhem'in Toplumda İş Bölümü'nde anlatılmış olan kuramına – modern işlevselcilerin büyük oranda etkilemiş olan bir kuram- genel olarak benzemektedir. Fakat aralarında iki önemli fark bulunmaktadır; Birincisi, Durkheim, Spencer gibi toplumsal farklılaşmanın gerekliliği üzerinde ısrarcı olmamıştır. İkincisi, Durkhem'in sosyolojinin esas konusunun toplumsal gerçekler olduğu üzerindeki ısrarı, Spencer'ın toplumsal ilerlemenin sebebinin psikolojik olduğu, yani tayin edici olan etkenin, bireyin daha çok mutluluğa ihtiyacı olduğu indirgeyici tutumuna doğrudan ters düşmektedir. Buna rağmen Parsons'da kendi toplumsal değişim kuramında Spencer'ın toplumsal ilerleme kavramını da kullanmıştır (Wallace ve Wolf, 2002: 84).

2.1.5. Talcott Parsons ve Fonksiyonalizm

Yapısal- işlevsel kuramın kurucusu Talcott Parsons 1902 yılında Colorado Springs'de doğmuştur. Babası bir cemaat papazı, daha sonra profesör ve bir üniversitenin rektörlüğünü yapmıştır. 1924 yılında Amherst College'den lisans derecesi alarak London School of Economics'de lisansüstü çalışmalara başlamıştır. Daha sonraki yılda Almanya Heidelberg'e gitmiştir. Max Weber kariyerinin önemli bir kısmını Heidelberg'de geçirmiştir. Parsons'ın Heidelberg'e gitmesinden beş yıl önce ölen Weber'in etkileri hala sürmektedir. Parsons da Weber ile ilgili yapılan toplantılara katıldı ve Weber'in eserleriyle ilgili doktora tezi hazırladı. 1927 yılında Harvard'da öğretim üyesi oldu. Toplumsal Eylemin Yapısı isimli eserini yayımladıktan sonra kariyerinde hızlı bir ilerleme gösterdi. 1944 yılında Harvard sosyoloji bölümünün başkanı seçildi. 1949 yılında Amerikan Sosyoloji Derneği'nin başkanı seçildi. 1950-1960 yılları arasında Toplumsal Sistem gibi kitaplarının da yayımlanması ile beraber Parsons Amerikan Sosyolojisi içerisinde hâkim bir figür haline gelmiştir(Ritzer, 2014: 460).

Talcott Parsons'ın kuram tartışmasının temelini sistem kavramı oluşturmaktadır. Toplulukların nasıl yapılandığını ve uyumlu bir şekilde bulunduğunu açıklayan genel eylem kuramını ortaya atmıştır. Genel eylem kuramı içerisinde dört sistemi barındırmaktadır (Wallace ve Wolf, 2002, s.109). Toplumu sistem olarak gören anlayış en detaylı şekilde Parsons'ın işlevsel anlayışında ortaya çıkmıştır. İlk dönem

Amerikan sosyolojisinin bireyci, atomistik, teorik yaklaşımını reddeden Parsons, bir toplum teorisinin olgulardan kurulamayacağı görüşünü savunmuştur. Ona göre toplum bilimin verileri teoriden hareket etmeli, teoriden uzaklaşmamalıdır. Parsons sistem görüşünde, toplumsal sistemin toplumsal kültürel bir ortamda etkileşim halinde olan aktörlerden meydana geldiğini açıklar. Parsons her toplumsal sistemin, dört alt sistemden; -akrabalık, toplumsal tabakalaşma, iktidar, din- meydana geldiği görüşündedir. Akrabalık sistemi asıl olan toplumsallaştırıcı unsurdur. Tabakalaşma ise; kazançları farklı olan bir toplumsal yapı içerisinde dağıtılmasının bir aracıdır ve bu iki alt sistem toplumdaki eşitsizliği pekiştiren bir rol oynamaktadırlar (Swingewood, 1998: 275-276).

Parsons'a göre sistem vazgeçilmeyecek kadar kilit bir kavramdır. Sistemin anlamı onun içinde bulunduğu ortam kavramı ile ilişkilidir. Alt sistem tanımı da Parsons'un bireye hala bir sistemin parçası olarak kalmakla beraber, ortam ile ilişkisi içerisinde yaklaşmasını da sağlamaktadır. Bu sebeple sistem, ileri denecek bir derecede merkezileşmiştir ve çıkarlarından ayrı bir yerde duran değerler etrafında örgütlenmiştir. Bir toplumsal sistem (bütünlüğünü korumak ile beraber, birleştirici, bir merkezden yoksun, tutarlı olan bir toplumsal sistem) içerisindeki, çatışması beklenen toplumsal dünyaların ve onların kendilerine özgü olan kültür ve değerlerinin pek fazla farkına varmaz. Biyolojik organizma ya da sistem, doğal bir şekilde adapte olmaktadır. Ama toplumsal sistem, insanlığın; her biri toplumsal bir bütün içerisinde kendi kimliklerini kurmaya, kendi kurumları ve değerleri içerisinde özerk kalmaya çalışan toplumsal grup ve sınıfların eseri olmuştur. Parsonsçu işlevselcilikte farklı çıkarlar ile değerler üzerine inşa edilmiş bireyci bir toplum olgusu yoktur. Tam aksine sistem, durmaksızın değişen içsel bir dengeye sahip olan çoğunluklu bir birlik oluşturmaya yönelimlidir (Swingewood, 1998: 277).

Parsons'ın eylem ve bilinç ile ilgili yazılarında kavramsal açıklamalara yönelik bağlılığını yansıtan kalıp değişkenler tanımına rastlanır. Kalıp değişkenler; eyleyenin her koşulda yapması gereken eylemin beş ikili seçiminin kavramsal olan dizisidir. Kalıp değişkenler, bir durumun belirli bir anlamının olmasından önce bir eyleyenin yapması gereken evrensel seçimlere denir. Daha basit haliyle ifade edilecek olursa, bireyler toplumdaki rollerini oynarken rol ve beklentilerinin toplumda ne ölçüde kurumsallaşmış olduğuna ve bu rollerin de özünde olan norm ve değerleri ne kadar

içselleştirdiklerine bağlı olacak şekilde motivasyonel olarak yönelim ile değer yönelimi arasında kalarak bazı ikilemler yaşayabilirler ve bir seçim yapmaları gerekir. Bu durumda kalıp değişkenler şeması bireylerin böyle bir durumda seçebilecekleri norm ve değerleri iki grup halinde göstermektedir. Kalıp değişkenler şunlardır: (Ritzer, 2014: 467).

a.) Duygusallık- duygusal yansızlık; bir toplumsal fenomene karşı ne hissettiğimizle alakalı tutumlarımız ve ona ne kadar duygu ve arzu beslediğimiz.

b.) Özgüllük- yaygınlık; Toplumsal fenomenin belli bir kısmına mı yoksa tümüne mi uyum sağlayacağımız ile ilgili tutumsal sorun. Hastalar, doktorların her türle alakalı tavsiyelerini mi dinler, yoksa sadece uzmanlık alanları ile ilgili olan tavsiyeleri mi dinleyip dikkate alır?

c.) Evrenselcilik- Tikelcilik; Bu kısım fenomenleri nasıl sınıflandırdığımız ile ilgili olan kısımdır. Fenomenler hakkında, evrensel olarak herkes için geçerli olan bir hüküm verebilir miyiz yoksa vereceğimiz hükümler özgül ve duygusal standartlarda mı olmalıdır? Örneğin, tüm doktorları evrensel standartlarda değerlendirirken, kendi çocuğumuzu daha özgül ve duygusal standartlarda değerlendiririz.

d.) Yakıştırma- Başarma; Toplumsal fenomenleri ayır eden özellikleri kendi doğalarında olan şeylerde mi buluruz yoksa başarmış oldukları şeylerde mi? Örneğin, insanlar doktor olma yeteneği ile mi doğarlar yoksa bu tür yetenekler öğrenilebilir mi?

e.) Benlik- Bütünlük; Kendi özel çıkarlarımızın mı peşinde koşmalıyız yoksa toplumun bütün üyeleriyle ortak olarak paylaştığımız kararların mı? Örneğin, doktorların fazla para kazanma isteği, onların aynı zamanda insanlara da yardım etme amacıyla bağdaşır.

Parsons'a göre yukarıda bahsedilen kalıp değişkenler bir toplumdaki rol ve beklentilerin doğasını tanımlayarak üyelerinin çoğunluğunun rollerini hangi yöne doğru seçtiklerini göstermektedir. Böylelikle bir bütün olarak sosyal sistemin doğası ile ilgili bilgi sağlamaktadır. Örneğin bir sosyal sistem olarak aile içerisinde rol ve beklentiler duygusal, kolektif yönelimli, özgül, niteliklere dayalıdır ve geneldir. Diğer açıdan bir iş örgütünde örneğin bir şirkette rol beklentiler duygusal olarak yansız, birey yönelimli, evrensel, başarıya dayalı ve belirlidir. Bununla beraber gündelik yaşamda aktörlerin bu kalıp değişkenler arasında yaptıkları seçimler bu örneklerdeki kadar kesin ve net değildir (Şavran, 2019: 16).

Talcott Parsons kalıp değişkenler şemasını geliştirdikten sonra, aktörlerin hangi amaçları izleyecekleri hakkında eylem şemasındaki belirsizliği azaltmak ve kalıp değişkenleri biraz daha belirginleştirmek istemiştir. Sistem sorunları, işlevsel zorunluluklar, AGIL ya da dört işlev örneği olarak çeşitli başlıklar altında bilinen görüşlerini kendi kuramıyla birleştirmek için geliştirmiştir (Wallace ve Wolf, 2002: 141). AGIL şemasının ne anlama geldiğine bakılacak olursa; (Şavran, 2019: 17-18).

(A) Uyum(adaptasyon): Sistemin çevresi ile ilgili olan ilişkilerinin düzenlenmesi işlevine denir. Her sistem, ihtiyaçları doğrultusunda değişerek kendi ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Kısacası uyum; sistemin çevresinde bulunan kaynakları kendisine kazandırması ve bu kaynakları kendi içerisinde dağıtması işlevini kapsamaktadır. Her sistemin içerisinde bu işlevi yerine getiren bir alt sistem bulunmaktadır.

(G) Amaca Ulaşma: Sistemin çevresi ile kurmuş olduğu ilişki sayesinde belirli hedef ve amaçlara ulaşmasını sağlayacak kaynakların harekete geçirilmesi ve bu amaçlar içinde öncelikli olanların belirlenmesi işlevini kapsamaktadır.

(İ) Bütünleşme: Sistemi oluşturan parçaların eşgüdümü ve uyumu ile ilgilidir. Bütünleşme, sistemin kendisini oluşturan parçaların etkin bir şekilde işleyebilecek şekilde bir arada olması ve parçalar arasında karşılıklı ilişkilerin düzenlenmesi işlevidir. Aynı zamanda uyum, amaca ulaşma ve gizil kalıp koruma arasındaki ilişkinin yönetilmesi ile de ilişkilidir.

(L) Gizil Kalıp Koruma: Belirli bir düzene ve norma göre sistem içerisindeki eylemin devamlılığının ve düzenliliğinin sağlanması işlevidir.

AGIL olarak bilinen Parsons'ın bu dört işlevsel zorunluluğu, biyolojik, toplumsal, psikolojik bütün sistemlerde görülmektedir. Parsons'ın sosyal sisteminde toplumsal eylemin örgütlendiği yollardan biri olarak gördüğünü ve geri kalan sistemlerinde davranışsal organizma, kişilik sistemi ve kültürel sistem olduğu bilinmektedir. Parsons'a göre bu dört eylemsel sistemin her birisi AGIL şeklinde açıklanan işlevsel zorunluluklardan birini üstlenmektedir. Bu eylem sistemlerinin hangi işlevsel zorunlulukları yerine getirdiği şu şekilde ele alınmıştır; (Ritzer, 2014: 472).

Davranışsal organik sistem; Parsons, davranışsal organizmayı dört eylem sisteminden biri olarak ele alır fakat hakkında çok az şey söyler. Sisteme davranışsal organizmayı dâhil etmesinin sebebi davranışsal organizmayı sistemin geri kalanının

enerji kaynağı olarak görmesidir. Davranışsal organizma genetik bir oluşuma dayanmasına rağmen bireyin yaşantısında meydana gelen koşullanma ve öğrenme süreçlerini etkilemektedir. Bu sebeple Parsons'ın sisteminde açıkça kalıcıdır (Ritzer, 2014: 477).

Kişilik sistemi; Parsons'ın kişilik sistemi yalnızca kültürel sistem tarafından değil, aynı zamanda toplumsal sistem tarafında da kontrol edilmektedir. Parsons'a göre kişilik birey eyleyenin eyleminin, yöneliminin ve güdülenmesinin örgütlü bir sistemi olarak tanımlanmaktadır. Kişiliğin de temel bileşeni gereksinim eğilimleridir. Gereksinim eğilimleri, eyleyenleri çevrede olan nesneleri kabul etmeye, reddetmeye veya eğer elde olanlar ihtiyaçlar eğilimini yeterinde tatmin etmiyorsa yeni nesneleri arayıp bulmaya sevk etmektedir. Parsons üç temel ihtiyaç eğilimini birbirinden ayırmıştır. Birinci tip, eyleyenleri toplumsal ilişkilerde sevgi, onaylanma ve benzeri durumları aramaya yönlendirir. İkinci tip, eyleyenleri, çeşitli kültürel ölçütleri gözlemlemeye yönlendiren içselleştirilmiş değerleri kapsamaktadır. Üçüncü tip ve sonuncu olan, eyleyenlerin uygun tepkiler vermelerine ve almalarına sebep olan rol beklentiler yaratır (Ritzer, 2014: 476).

Kültürel Sistem; Parsons'a göre kültür, toplumsal dünyanın ve eylem sisteminin farklı öğelerini birbirine bağlayan başlıca güçtür. Kültür, eyleyenler arasındaki ilişkiye aracılık eder ve kişilik sistemi ile toplumsal sistemi bütünleştirir. Kültürün, diğer sistemlerin kısmen de olsa bir bileşeni olmak için kendine özgü bir yeteneği vardır. Bu sebeple toplumsal sistem içerisinde kültür, normlar ve değerler içerisinde şekillenir ve kişilik sisteminde eyleyenler tarafından benimsenir. Fakat kültürel sistem diğer sistemlerin basitçe birer parçası değildir, bilgiler, semboller ve fikirlerin toplumsal birikiminin biçimi içerisinde ayrı bir varoluşa da sahiptir. Kültürel sistemin bu boyutları, toplumsal ve kişilik sistemleri için uygun fakat onların parçası değildir (Ritzer, 2014: 474).

Toplumsal Sistem; Parsons'ın toplumsal sistem anlayışı, sistemin en temel biçimi olarak mikro seviyede ben ile öteki- ben arasındaki ilişkiyi kapsamaktadır. Parsons toplumsal sistem çözümlemesinde öncelikli olarak yapısal bileşenler ile ilgilenmiştir. Toplumsal sistem çözümlemesinde yapısalcı olmak ile beraber aynı zamanda bir işlevselcidir. Böylelikle bir toplumsal sistemin birtakım işlevsel ön gerekliliklerini betimlemiştir. Birincisi, toplumsal sistemlerin diğer sistemler ile uyumlu

çalışması için yapılaşmış olmaları gerekmektedir. İkincisi, toplumsal sistemin varlığını sürdürmesi için diğer sistemlerden gerekli yardımı alması gerekir. Üçüncüsü, sistemin eyleyenlerinin ihtiyaçlarının önemli bir kısmını karşılaması gerekir. Dördüncüsü, sistemin üyelerinin yeterli katılımını elde etmesi gerekir. Beşincisi, sistemin potansiyel bozucu davranış üzerinde en azından minimum bir denetiminin olması gerekir. Altıncısı, eğer çatışma yeterli derece bozucu bir hale gelirse bunun denetlenmesi gerekmektedir. Son olarak bir toplumsal sistemin varlığını sürdürebilmesi için bir dile ihtiyacı vardır (Ritzer, 2014: 472).

Parsons yazılarında sanayi toplumu açısından dinin işlevsel bir zorunluluğunun olduğunu yazmıştır. Emile Durkheim'in önemli bir içgörüsü olan, toplumun üyelerinin ortak olan ahlaki duygularının dayatmış olduğu kalıplar ile toplumun dinsel semboller sisteminin aşırı şekilde fazla bütünleşmesini öngörmesine dikkat çekmiş ve ahlaki kutsal olan ile ilişkilendirmeyi benimsemiştir. Parsons'ın din ile ilgili bu işlevsel yorumunu desteklemekle beraber karşı çıkan birçok işlevselci bilim insanı da vardır (Swingewood, 1998: 277).

2.1.6. Robert King Merton ve Fonksiyonalizm

Robert King Merton 1910 yılında Philadelphia'da Slav göçmeni bir ailede dünyaya gelmiştir. Babası bir kamyon sürücüsü ve marangozdu. Öğrenme isteği ile büyümüş ve Temple Üniversitesi'nde burs kazanmıştır. Bu üniversiteden lisans derecesini almış diğer yandan da George E. Simpson tarafından Sosyolojiye Giriş derslerine katılmıştır. Daha sonra kazandığı bilimsel bir burs sayesinde Harvard Üniversitesi'nde doktorasını yapmıştır. Parsons'ın ilk öğrencilerinden biri olmuştur. Parsons'ın üst düzey öğrencileri arasında olan Merton böylelikle Parsons ile yakın ilişki kurmuştur. Merton daha sonraki yıllarda Parsons'ın çalışmalarına sempati ile yaklaşmayan Pitirim Sorokin'in ve Paul K. Lazarsfeld'in de etkisiyle deneysel araştırmaya yönelmiştir. Lazarsfeld'in 1976 yılında ölümüne kadar sürece kadar Merton Columbia Üniversitesinde Uygulamalı Toplumsal Araştırma Bürosu'nda ona yakın olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Merton 1941 yılında halen bulunduğu Columbia Üniversitesine geçinceye kadar deneysel çalışmalarını sürdürmüştür. Az sayıda kişiye verilen “ University Professor Emeritus” unvanına sahiptir (Wallace ve Wolf, 2002: 174).

Merton işlevselci yaklaşımda Radcliffe- Brown ve Malinowski gibi antropologlar tarafından geliştirilmiş olan üç görüşü eleştirmiştir. Bu eleştirilerden ilki, toplumun işlevsel birliği üzerinedir. Bu varsayım standart bir hale gelmiş tüm sosyal ve kültürel inanç ve uygulamaların toplum içerisindeki bireyler için olduğu kadar bir bütün olarak toplum için de işlevsel bir durumda olduğu varsayımdır. Bu görüş ile sosyal sistemin çeşitli parçalarının yüksek derecede bütünleşmiş olması gerektiği düşüncesini ortaya atar. Buna karşılık olarak Merton bu yaklaşımın ancak küçük ve ilkel toplumlarda doğru olabileceğini, fakat daha büyük ve karmaşık olan toplumlara göre genellenemeyeceğini savunur. Merton'ın ikinci olarak karşı çıktığı görüş, evrensel işlevselcilik görüşüdür. Bu varsayım, standartlaşmış toplumsal ve kültürel biçimlerin, yapıların tümünün olumlu işlevleri olduğu varsayımdır. Merton tüm öğelerin zorunlu bir şekilde olumlu işleve sahip olacakları görüşüne katılmamaktadır. Eğer bazı öğeler toplumun bütünü için değil de daha küçük birimler için işlevsel ise o halde geriye kalan diğer birimler için de işlevsel olmamaları gerekmektedir. Bütün yapıların, geleneklerin, düşünce ve inançların olumlu işlevleri yoktur, hatta bazı öğeler sistemin sürekliliği ve devamlılığına katkı sağlamak yerine bozulmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple Merton bazı öğelerin disfonksiyonel yani bozuk işlevsel olabileceği görüşünü savunur. Yani sistemin belirli parçaları açısından olumsuz sonuçlar meydana getirebileceğini belirtmiştir. Nonfunctional yani işlevsiz olma, sistem ile ilişkisiz olma durumunu ifade etmektedir. Merton'ın son olarak karşı çıktığı üçüncü varsayım işlevsel zorunluluklardır. Bu varsayıma göre toplumun tüm standartlaşmış parçalarının olumlu işlevlere sahip olmasının yanında işlemekte olan bütünün zorunlu ve vazgeçilmez parçaları da vardır. Farklı bir deyişle, bu görüş tüm yapı ve işlevlerin toplum için zorunlu olduğu toplumda şuan mevcut bulunan yapılar ve işlevler kadar iyi işleyebilecek farklı bir alternatif olmayacağı görüşüdür (Şavran, 2019: 32-33).

Parsons'ın din konusundaki fazlaca işlevsel olan görüşünü eleştiren Merton din kurumunun birleştirici ve işlevsel temelde toplum için vazgeçilmez bir öneminin olmasına rağmen, dinin hem birleştirici olmak kadar işlevsiz de olabileceğini savunmuştur. Mertoni Durkheimci bir analiz ile okuryazar olmayan toplumlarda dinin işlevinin ve bu işleve bağlı olarak farklı dinlerin etkisizliğinde köklenmiş bir yönelme durumu olduğunu ileri sürmektedir. Merton'a göre modern toplumların eğilimi çok dinlilik ile birlikte değer ve inançların gün geçtikçe dünyevi olmasıdır. Bu durum

yapısal birliği desteklenmesi ve sağlanması üzerindeki işlevlerde önemli sorunlar meydana getiren süreçlerdir (Swingewood, 1998: 281).

Merton'un görüşünde tam kapsayıcı bir işlevsel birlik iddiası, ilgiyi verili bir toplumsal veya kültürel birimin çeşitli toplumsal gruplar ile grubun tek tek üyeleri açısından muhtemel farklı sonuçlarından uzaklaştırıp toplumsal gerçeğe açık bir şekilde aykırı düşmektedir ve toplumsal analizin önünde bir engel oluşmasına sebep olmaktadır. Tüm toplumların bütünleşmiş olması ile birlikte aralarından çok azı, kültürel açıdan faaliyetlerin ya da inançların genellikle toplum açısından işlevsel olduğunu ileri derecede bütünleşme ile ayırt etmektedir. Merton'ın edindiği sonuçlara göre, işlevsel analizlerin başlıca teoremlerinden birisi, nasıl benzer birimler çeşitli işlevlere sahipse aynı şekilde aynı işlerin de alternatifler birimler tarafından değişik şekillerde yerine getirilebileceği görüşüdür (Swingewood, 1998: 282).

Merton işlev tanımını nesnel bir şekilde; verili bir sistemin adaptasyonu veya ayarlanmasına uygun düşen gözlemlenmiş olan sonuçlar olarak tanımlarken, işlevsizliği ise adaptasyon ve ayarlanma imkânını azaltan sonuçlar olarak tanımlanmıştır. Sistemler teorisini oldukça farklı bir perspektiften ele alan Merton, açık işlevleri gizli işlevlerden ayırmaktadır ve açık işlevler sistemin ayarlanması ve adaptasyonunu kolaylaştıran ve bireyler açısından fark edilen ve niyet edilen nesnel sonuçlardan oluşurken, gizli işlevlerin amaçsız olduğuna veya fark edilmediğine dikkat çekmiştir. Merton'a göre gizli işlevler sosyolojik teorilerde kayda değer bir gelişmeyi yansıtmakta, her türlü kalıplaşmış bilgiye meydan okuyup süreçlerin gizli kalan kısımlarına odaklanmaktadır (Swingewood, 1998: 283).

Merton'un işlevselciliğe en önemli katkılarından biri de anomi ve toplumsal yapı hakkındaki görüşleridir. Merton bu konuda, bireylerin kendilerini, kültürel açıdan yaratılmış olan yüksek özelemler ve bu özelemlerin gerçekleştirilmesinin önüne toplumsal yapı tarafından koyulan engeller arasındaki, parasal anlamda başarının resmi olarak onaylanmış kültürel hedefi ile beraber bu hedeflere ulaşmanın meşru olan kurumsal araçları arasındaki uçuruma adapte etmeleri açısından bir tipoloji ortaya koymaktadır. Kültür bireylere motivasyon sağlar, toplumsal yapı ise özelemleri karşılamanın aracını oluşturmaktadır. Fakat herkes başarılı olmamaktadır. Anomi, kültürel normlar ve hedefler ile grup üyelerinin bunlara göre hareket etmesinin toplumsal açıdan belirlenmiş

olan olanakları arasında keskin olan bir ayrım görüldüğü zaman ortaya çıkabilir (Swingewood, 1998: 283).

Merton'a göre bireyler anomi durumunda beş farklı şekilde davranmaktadır. Başka bir deyişle bireyler anomi durumunda iken beş adaptasyon tipi oluşur. Bunlar; uyum sağlama, yenilik getirme, vazgeçme, kuralcılık, başkaldırmadır; (Şavran, 2019: 37-38).

a.) Kültürel hedeflere ve kurumsallaşmış olan araçlara uyum sağlamak; bütün toplumlarda yaygın bir şekilde görülen adaptasyon tipidir. Birey kültürel hedefleri kabul eder ve bu kabul ettiği hedeflere toplumun uygun görmüş olduğu kurumsallaşmış araçlar aracılığı ile ulaşmaya çalışır.

b.) Yenilik getirme; bu adaptasyon tipinde hedefler benimsenir fakat bu hedeflere ulaşmak için toplum tarafından meşru olarak gösterilen kurumsallaşmış araçlar benimsenmemektedir. Örnek olarak, birey toplumun maddi zenginlik hedefini kabul eder ancak bunun için yasal sınırlar içerisinde çalışmak şeklinde kurumsallaşmış ve kabul görmüş araçları reddederek rüşvet almak, ahlak dışı meşru olmayan yollara başvurabilir.

c.) Kuralcı Olma; tipinde toplumun kabul ettiği kurumsal araçlar meşru bir şekilde kabul edilir fakat bu araçlar ile toplumun hedef olarak koyduğu şeylere ulaşmak mümkün değilse hedefler değiştirilir, sınırları daraltılır veya daha küçük olan hedefler belirtilir.

d.) Vazgeçme; tipinde ise birey, hem kültürel olan hedefleri hem de kurumsallaşmış tüm araçları reddeder. Bireylerin hedef ve araçları norm olarak benimsemiş ve içselleştirmiş olsalar dahi kişisel başarısızlık durumunda yenilgi hissiyatını azaltmak maksadıyla bireysel olan bazı uzaklaşma yolları kullanılabilir.

e.) Başkaldırma; bireyin mevcut olan kültürel hedefleri ve kurumsallaşmış araçları da reddederek yerine yeni olan hedefler ve araçlar getirmeye çalıştığı adaptasyon tipidir.

2.1.7. Bronislaw Malinowski ve Fonksiyonalizm

1884 yılında Polonya'da dünyaya gelen Bronislaw Malinowski yirminci yüzyılın en önemli antropologlarından biridir. Endüstri dönemi öncesi küçük ölçekli toplumları

ele alırken işlevsel analizi kullanan Malinowski, Pasifik bölgesindeki adalarda yaşayan kabile topluluklarını incelerken yapısal fonksiyonalizm kuramını kullanmışlardır. Malinowski incelediği kabilelerin geleneklerini kaynağının ne olduğundan çok parçalarının bütün ile olan ilişkisini ve kurum geleneğinin nasıl genel toplumsal bağlama uyum sağladığını ele almıştır (Şavran, 2019: 9).

Bronislaw Malinowski tüm insanların bazı biyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarının ortak olduğunu ve tüm kültürel kurumların ana işlevlerinin bu ihtiyaçları karşılamak olduğu görüşünü savunmuştur. Örnek olarak, her bireyin kendisini güvende hissetme ihtiyacı vardır. Bazı durumlarda bilim ve teknoloji de güneş tutulması, deprem gibi bazı doğa olaylarını açıklamada yetersiz kalır. İnsanlar da bu doğa olaylarını açıklamak ve kendilerinde bir güven duygusu yaratmak için din, büyü gibi batıl inanç sistemlerini geliştirmiştir. Malinowski'ye göre de kurumların doğası, işlevleriyle belirlenir. Bu sebeple tüm kültürlerin çözmek zorunda olduğu üç temel ihtiyaç düzeyi belirlemiştir; (Haviland, Prins, Walrath, Mcbride, 2008: 134).

a.) Bir kültür, gıda, üreme ihtiyaçları gibi biyolojik ihtiyaçları da karşılamalıdır.

b.) Bir kültür, eğitim ve hukuk ihtiyaçları gibi araçsal gereksinimleri de karşılamalıdır.

c.) Bir kültür, din ve sanat gibi bütünleyici ihtiyaçları da karşılamalıdır.

Malinowski'ye göre toplumun ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların karşılandığı işlevler vardır. Bu ihtiyaç ve işlevlerin neler olduğunu ortaya çıkarmak ve işlevinin ele alındığı kültürel öğeyi saptamak araştırmacıların görevidir. Böylelikle antropologlar, bir kültürün bu ihtiyaçlarını karşılama yollarını çözümlerse kültürel özelliklerin kökenine de ulaşabilirler. Malinowski'nin bu görüşü doğrulanmış olmasa da, bu yaklaşımın getirmiş olduğu verilerin niteliği, etnografik olan alan çalışmasının yeni ölçütlerini belirlemiştir. Malinowski yerlilerin yaşamını anlayabilmek için onların arasına karışma gerekliliğini savunan ilk kişidir. Trobriand adasının yerlileri ile 1915-1918 yılları arasında yapmış olduğu çalışma ile bunun nasıl yapılabileceğini göstermiştir. O zamana kadar böyle bir çalışma hiç gerçekleşmemiş ve bir kültürün işleyişi, sistemi bu denli yakından takip edilmemiştir. Bu araştırma etnografinin bilimsel bir girişim haline gelmesine sebep olmuştur (Haviland, vd, 2008, s.134).

2.1.8. A.R. Radcliffe- Brown ve Fonksiyonalizm

İngiliz antropolog A.R. Radcliffe- Brown, yapısal işlevselci olarak bilinen düşünce okulunun kurucularından biridir. Radcliffe Brown ve onu izleyen diğer araştırmacılar, bir toplumun her gelenek ve inancının, o toplumun yapısını sürdürmeye yönelik belirli bir işlevi olduğunu savunurlar. Toplumun varlığını sürdürüyor olması bu duruma bağlıdır. Antropologların görevi ise, gelenekler ve inançların sistemi sürdürme sorununu çözmek üzere işlev gösterdiği yöntemleri araştırmaktır. Bu sebeple insan davranışlarına dönük evrensel yasaları bu araştırmalardan çıkarmak olası bir durumdur (Haviland, vd, 2008: 120).

Radcliffe- Brown kültürlerin ve geleneklerin tarihsel kökenlerini aramayıp, her kültürün kendisine ait yasa ve işlevlerinin olduğunu ve bunların da işlevsel olarak birbirleriyle ilişkili bir sistem oluşturduğunu savunmaktadır. Ona göre bir toplumsal sistem bir bütündür ve bu bütünün parçaları asgari oranda bir uyum ve çatışma yaratmadan bir arada sürmelidir. Bu sebeple kültür de bir bütündür ve bir kültüre ait inancı veya geleneği açıklamak için de sistemi kültürün yapısına bağlayan bir analiz yapmak gerekmektedir. Bir toplumun meydana gelebilmesi için üyeler arasında bazı ortak değerlerin olması gerektiği görüşünü savunan Radcliffe- Brown, bu bağlamda Durkheim'ın ayinlerin temel olarak işlevinin toplumsal bütünleşmeyi güçlendirerek toplumun devamlılığını sağlamaya yardımcı olmak şeklindeki görüşünü sınamaya çalışmaktadır (Şavran, 2019: 10).

Yapısal işlevselci yaklaşımın kıymeti, toplumları ve kültürlerini sistemler şeklinde çözümlemelerine ve çeşitli parçalar arasında karşılıklı ilişkileri incelemelerine dayanır. Fakat Radcliffe- Brown toplumsal davranışların evrensel yasalarını ortaya çıkaramamış, çünkü antropoloji fizik kimya gibi deneysel bir bilim dalı değildir. İnsan eylemleri de her zaman öngörülebilir bir doğa yasasının ürünü olarak görülmez (Haviland, vd, 2008: 120). Doğa bilimleri ile ilgilenen bilim insanları, laboratuvarlarında ne koşullar altında neler olabileceğini gözlemleyebildikleri kontrollü deneyler yapabilirler. Doğanın nasıl işlediğine dair ilkeler keşfederek, yerçekimi yasası gibi bir doğa yasasını formüle edebilirler. Böylelikle doğada meydana gelen bir olayın nasıl ve hangi koşullarda oluştuğuna dair bir öngörü ortaya atabilirler. Fakat antropologlar tam tersine, insan kültürünü bir laboratuvarında değil gerçek yaşamda incelerler. Kültür genel olarak karmaşık ve tarihsel süreçlere bağlı olduğu için

antropologlar kuramlarında belirsizliğe yer verirler. Bu sebeple antropologlar bir durumun ne sebeple olduğunu veya olma olasılığı durumunu açıklayabilir fakat kesin olarak ne olacağını kestiremezler(Haviland, vd, 2008: 121).

2.1.9. Yapısal Fonksiyonalist Kuramda Eğitim

19. yüzyılda klasik sosyologlar kuramsal çalışmalarını ortaya koyarken, izahlarına eğitim olgusunu da eklemiştir. Sosyolojideki en temel kuramlardan biri olan ya yapısal işlevselci kuram da sosyal yapı ve işlevler bağlamında eğitimi ele almıştır. Eğitim ve öğretimin işlevleri ile ilgili konularla ilgilenen işlevselciler, eğitimi bir toplumun temel işlevi olarak görmektedirler. Yapısal fonksiyonalist kurama göre toplum, ayrı ayrı çalışan fakat bir bütün şeklinde faaliyet gösterecek bir biçimde birbirlerine bağlı parçalardan meydana gelmektedir. Bütüne katkı sağlayan işlevleri ile var olabilen parçalar iki kişiyi oluşturduğu küçük bir gruptan, tüm ülke halkının oluşturduğu en büyük gruba kadar çeşitli biçimlerde var olabilmektedir. İşlevselciler 19 yy. da fen bilimlerinin de etkisi ile geliştirilmiş olan organizmacı yaklaşımın etkisinde kalmışlardır. Dönemin düşünürleri ve eğitimcileri, düşüncelerini ve toplum ile kurumlar arasındaki karşılıklı bağımlı ilişkiyi ele alan katkılar sunarak eğitim sosyolojisinin ortaya çıkmasını sağlamışlardır (Birkök, 2013: 36).

İşlevselciler insan bedeni ve sosyal bünye arasında organik bir ilişki kurarak toplumu açıklamaktadırlar. İnsan vücudunun yaşamını sağlayan kalp ve beyin ne kadar önemli ise toplumsal yapıyı meydana getiren kurumlar da sosyal büneyi besleyen ve yaşatan önemli işlevlere sahiptir. İnsan bedeninin ayakta kalabilmesi için kalp ve beyin ne kadar zorunlu ise toplumu ayakta tutabilmek için de bir eğitim kurumuna ve sistemine ihtiyaç vardır. Eğitim kurumu da vücudun yeni hücreler meydana getirmesi gibi toplumun ihtiyaç duyduğu yeni bireylerin üretilmesini sağlamaktadır. Üretimden kastedilen şey bireylerin toplumun ihtiyaç ve beklentilerine yönelik yetiştirilmesidir. Modern toplumun değişen ve artan ihtiyaçlarına bağlı olarak yetiştirilen bu bireyler, herhangi bir nedenden dolayı toplumun bozulan veya aksayan yapısını yeniden düzenleme görevini üstlenirler. Asıl önemli olan toplumsal yaşamdaki denge halidir. Bu yüzden işlevselci kuram genel olarak yapı ve işlem kavramı ile ilgilenmektedir. Sistem içerisinde önemli olan unsur yapı ve işlemin bozulmamasıdır. Değişme ve çatışma toplumda çok fazla görülmek istenmemektedir. Toplumda yeni ortaya çıkan unsurlar

bazı engellenemez değişimlere sebep olsa da toplum ortaya çıkan yeni unsurlara kısa sürede uyum sağlayarak tekrar denge halini yaratmaktadır (Birkök, 2013: 37).

İşlevselcilere göre insanlar toplumsallaşma sürecinde kültürel norm ve değerleri içselleştirdikleri için kendilerine düşen rol ve beklentileri yerine getirmektedirler. Bu sebeple de rollerin bağlı olduğu kurumlar düzenli olarak çalışır. Böylelikle toplumsallaşma toplum düzenini sağlamış olmaktadır (Tan, 1990: 559).

Fonksiyonalist kuram çağdaş toplumda eğitimin önceki toplumlara göre daha çok önem kazanmasını iki temel işlev üzerinden açıklamaktadır; (Tan, 1990: 560).

a.) Eğitim, öncelikli olarak yetenekli bireyleri ayırıp seçmekte ve böylelikle en yetkin ve azimli olanların en yüksek konumlara gelmesini sağlayan etkin ve akılcı bir araç haline gelmiştir. Başka bir ifade ile okullar, kişilerin statü veya aile köklerinden çok çaba ile yeteneğin belirlediği bir fırsat eşitliğinin yaratılmasına yardımcı olmaktadır.

b.) Okullar, ekonomik bir gelişme için giderek bilgiye daha bağımlı bir hale gelen toplumda yetişkin rollerinin gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan bilişsel beceri ve normları öğretirler.

İşlevselci düşünürlerin görüşlerinin oluşmasında rol oynayan kişilerin başında Emile Durkheim vardır. Durkheim eğitim konusuna özel olarak ilgi duymuştur. Bu sebeple kuramın eğitim anlayışını ele alırken kurama katkıları olan Emile Durkheim, Talcott Parsons, Robert King Merton gibi fonksiyonalistlerin de görüşlerinden kısaca bahsetmek faydalı olacaktır.

Durkheim eğitim sosyolojisinin kurucuları arasında sayılmaktadır. Eğitimde bilimsel metodoloji anlayışını savunmaktadır. Özellikle Fransa'daki toplumsal düzensizlik ile ilgilenmiş ve okulların toplumsal yaşamdaki bu düzensizlikleri sona erdireceği görüşünü ileri sürmüştür. Çocukların toplumsallaşma sürecinde okulların önemine vurgu yapmıştır. Okulun çocukların grup yaşamında dayanışma duygusunu arttıracak her şeye sahip olduğu görüşünü savunur. Emile Durkheim'ın eğitimle ilgilenmesinin okul toplum ilişkisi dışında birçok farklı sebepleri de bulunmaktadır. Bu sebeplerden bazıları; karmaşık olan toplumda düzeni sağlamak için eğitimin gerekliliği, doğa bilim yöntemlerini toplumsal araştırma ve çalışmalara uygulamak istemek, sosyolojiyi akademik bir disiplin haline getirmek gibi sebeplerden meydana gelmektedir (Tezcan, 1993: 11).

Durkheim'a göre eğitimin içeriği zamana ve topluma göre değişmektedir. Bu durum eğitimin toplumsal bir olgu olduğunu ve belli bir amacı olduğunu göstermektedir. Eğitimin öncül işlevi, bireyin yetenek ve gizilinin topluma göre işlenmesidir. Bireyin ortaya çıkarılan gizil ve yetenekleri toplumsal sisteme göre şekillenir. Böylelikle toplumun varlığını sürdürebilmesi için ihtiyaç duymuş olduğu normatif ve bilişsel çerçeveler sayesinde birey, toplumsallaşıp insanlaşacaktır(Tan, 1990: 560).

Eğitim sosyolojisinin sistematik olarak ve kuramsal anlamda kurucusu olan Emile Durkheim'a göre toplumsal düzen ve normlar, bireylerin dışında ve onlardan bağımsız bir yapıdadır. Bireyler toplumsallaşma sürecinde toplumsal normları öğrenerek düzene dâhil olurlar. Bu normlar ve düzen bireyler üzerinde zorlayıcı bir etkiye sahiptirler. Bireyler bu zorlayıcı etki ve baskıları ancak düzenden saptıkları zaman hissederler. Bireylerin bu toplumsal düzene ayak uydurma ve normları kazanma süreci eğitim aracılığı ile gerçekleşmektedir. Bu yüzden eğitim bireyin hayatı boyunca sürmektedir. Emile Durkheim'a göre eğitim din, aile, siyaset, ekonomi gibi toplumsal bir kurumdur. Diğer kurumlar gibi sahip olduğu bazı toplumsal işlevler vardır. Eğitim kurumunun da toplumsal işlevi bireylerin yeteneklerini toplumların ihtiyaçların göre şekillendirmektir. Eğitim bunu toplumun norm ve ahlaki değerlerini gelecek nesillere aktararak yapar. Böylelikle eğitim toplumsal bütünlüğün, istikrarın, düzenin sağlanmasına katkı sağlamış olur (Coşkun, 2019: 29).

Kant, Spencer, Mill, Herbart gibi düşünürlerin aksine eğitimin amacının bireylerin yeteneklerini en yüksek olgunluk derecesine çıkarmak olduğu ve bireyi temel alan görüşe karşılık Durkheim eğitimin en temel amacının genç kuşakların toplumsallaştırılması olduğunu belirtmektedir. Böylelikle Durkheim eğitimi toplumdan ayırmamış, eğitimde toplumu göz önünde bulundurmuştur (Tezcan, 1984: 6).

Toplumdaki değerler ve inançların önemine de vurgu yapan Durkheim'a göre bireylere ahlak eğitimi de vermek gerekir. Ahlak eğitimi, toplumun temel değerleri ve inançlarının benimsenmesi sonucunu oluşturan toplumsallaşma deneyimlerinden oluşmaktadır. Bu durum eğer başarılı olursa, güçlü bir toplumsal denetim biçimi halini alır. Böylelikle bireyler toplumların normlarına inanarak doğru veya ahlaki davranışlarda bulunurlar. Bunların ihlali de suçluluk ve utanma duygusuna kapılırlar. Okul içerisinde de ahlak eğitiminin temsilcisi olarak öğretmeni gören

Durkheim, öğretmeni zamanın ve ülkesinin ahlaki düşüncelerinin yorumlayıcısı olarak tanımlamaktadır (Tezcan, 1984: 7).

Emile Durkheim'ın yukarıda bahsedilen eğitim hakkındaki görüşleri bazı eleştirilere uğramıştır. Ona göre eğitim toplumsal idealleri bireylere aktarmaya yarar fakat çoğu toplumda bu ideallerin öğrencilere aktarılıp aktarılmadığı bilinmemektedir. Bu konuda Durkheim'ın okulun toplumsallaştırmada başarılı olacağı varsayımından hareketle aile ve okul arasında yaşanacak çatışmaları ön göremediği belirtilir. Çoğu toplumda da eğitimin kazandırmış olduğu değerlerin toplum idealleri ile benzeyip benzemediği tartışılmaktadır (Tan, 1990: 562).

Sosyolojideki yapısal fonksiyonalist görüşün bir diğer önemli temsilcilerinden olan Talcott Parsons'a göre toplumsal sistem, belirli statülere sahip kişilerin rollerine uygun olarak karşılıklı ilişki ve etkileşimleri sonucu kurulmaktadır. Bu ilişkilerin kalıplaşması sonucuyla da toplumsal yapı ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple Parsons da olaylar kişiler arası ilişkilere kadar indirgenmiştir. Bireyler birbirilerine karşıt görünen ikilikler içerisinde özgür tercihler yaparak toplumsal sistemi meydana getirmektedir. Fakat bireyler bu özgür davranışları meydana getirirken, toplumsal açıdan bunların ne kadar doğru olup olmayacağını, değerler ve normlara uyup uymadığını, ahlaka uygunluğunu ve uymaması durumunda sosyal yaşamda ne gibi tehlikelere yol açacağını dikkate almalıdır. Her toplumun kendisine ait değerleri amaçları vardır, bu yüzden her toplum da kendi modelini devam ettirmek ister (Ergün, 1994: 11).

Talcott Parsons'a göre okul sınıfı sosyal bir sistemdir. Sınıftaki aktörler arasında yani öğrenci- öğretmen veya öğrenci- öğrenci arasında karşılıklı ilişkilerin meydana geldiği ve geliştiği bir eylem sistemi oluşmaktadır. Öğrenci sınıf ortamında yetişkinlerin arasında kendine bir rol edinerek endüstrideki insan kaynağının bir parçası olur. Bu süreç toplumsallaşma ve içselleştirme gibi iki boyutu ortaya çıkarır. Sınıf ortamı çocuğun yetişkinlik dönemlerinde üstleneceği rollerde başarılı olabilmesi için bazı becerileri öğrenme içselleştirmesi açısından işleve sahiptir. Parsons'a göre eğitim çocuğun edinmiş olduğu taahhüt ve becerileri içselleştirerek toplumsallaşma işlevini yerini getirmiş olur. Bu beceri ve taahhütleri net bir şekilde anlatmak için Parsons tamirci ve doktor örneğini verir. Ona göre bir doktor veya tamircinin mesleğinin gerektirmiş olduğu yetenek ve becerilere sahip olması yeterli değildir. Aynı zamanda ilişki kurduğu kişilere karşı da sorumlu davranması gerekmektedir (Coşkun, 2019: 79).

Sosyolojide fonksiyonalist görüşün eksik yanlarını tamamlama çabasında olan R.K. Merton, özellikle fonksiyon kavramı üzerine yoğunlaşmaktadır. Fonksiyonlar her zaman toplumsal bütünlüğü sağlamamakla beraber, bazen de bozup sarsıyor. Bireylerin toplumsal yaşamda birbirleri ile uyum halinde olmalarını sağlayan kültürel yapılar, normlar, değerler, amaçlar ile davranışlar arasındaki ilişkileri gösteren toplumsal yapı uyumsuzluk içerisine girdiğinde bir anomi hali ortaya çıkar. Toplumsal ve kültürel alandaki değişimler bu gibi anomi durumlarına sebep olur. Bu durumda bireyler bir hiçlik ve sahipsizlik duygusuna kapılır. Merton'a göre bu gibi durumlarda eğitim kurumlarına büyük roller ve görevler düşmektedir. Okulların kültürel ve toplumsal değişmelere karşı tavırları, yetiştirmiş oldukları bireyler toplum açısından önemli bir boyuta gelmektedir(Ergün, 1994: 12).

Merton kuramına farklı bir bakış kazandırarak kendisine yönelik eleştirileri farklı kılmayı amaçlamıştır. Açık işlevler ve örtük işlevler ayrımına gitmiştir. Ona göre açık işlevler, belirli bir toplumsal etkinlik şekline katılanlar tarafından bilinen işlevlerdir. Örtük işlevler ise bu etkinliğe katılanların farkında olmadıkları, önceden bilmedikleri sonuçlarıdır. Merton işlevlerin farklı boyutlarını eğitim perspektifinden şöyle açıklar; (Coşkun, 2019: 81).

a.) Eğitimin açık işlevi, bilgi ve becerilerin nesilden nesile aktarılmasıdır. Açık işlev sayesinde bireyler tarihlerini ve içinde yaşamış oldukları dünyayı anlayarak toplumun üretken bireyleri olmak için gerekli olan bilgileri ve becerileri kazanırlar.

b.) Eğitimin örtük işlevi, toplumsal ilişkiler ve ağ kurmaktır. Okula giden öğrenciler arasında arkadaşlıklar oluşur, okullardaki etkinlikler bireylerin toplumsallaşmasına sebep olur. Bu durum öğrencilerin aidiyet duygusunu ve grup kimliğini pekiştirir. Maddi durumu olmayan fakir öğrenciler okulda yemek yer ve okul bir yarı barınak işlevi görür. Bu durumdan dolayı çocuk yaşadığı yoksulluğu hafifleten bir örtük işlev görevi görür.

c.) Eğitimin işlev bakımından bozukluk istenmeyen sonuçlarıdır. Örneğin, toplumda yerleşik bir şekilde mevcut olan ayrımcılık kültürü gizli müfredatlar ile öğrencilere aktarıldığı zaman okul bozuk bir işlev görmüş olacaktır.

2.2. EĞİTİMİN TANIMI, EĞİTİMİN TOPLUMSAL VE FELSEFİ TEMELLERİ

Eğitim, bireylere istendik olan davranışları kazandırmak amacıyla ortaya çıkan bilinçli bir faaliyettir. Öğrencilere bu istendik davranışları kazandırmada izlenen bazı yollar ve kullanılan teknikler vardır. Çeşitli araç gereçler, öğretme yöntemleri, öğretmenin sınıf içerisindeki rolü, role uygun gösterilen davranışlar gibi birçok etmen eğitim sürecinin içerisinde ele alınmaktadır. Bu sebeple eğitimi ele alırken ilişkili olduğu birçok konu ve disiplin içerisinde ele almak gereklidir. Eğitim, tarih, sosyoloji, felsefe, psikoloji gibi birçok disiplin ile etkileşim ve ilişki içerisinde. Bu sebeple eğitimi açıklarken bu çok yönlü özelliği üzerinde durmak faydalı olacaktır. Toplumsal olayları inceleyen sosyoloji, toplumun anlayış ve ihtiyaçlarını, sorunlarını ortaya koyarak bir eğitim planlaması oluşturur. Eğitim politikalarının oluşturulmasında ve uygulamaya konulmasının temelinde de eğitim felsefesi vardır. Bu sebeple eğitim kurumundan ve işlevlerinden bahsederken felsefi ve toplumsal temelleri üzerinde de durmak gereklidir.

Bu bölümde eğitim nedir, eğitimin felsefi temelleri ve toplumsal temelleri nelerdir ve eğitime olan katkılarına ilişkin görüşler ele alınacaktır.

2.2.1. Eğitim Nedir?

İnsanlık tarihine bakılacak olursa, eğitim kadar eski bir etkinlik görmek zor olacaktır. Çünkü eğitim insan ile ilgili en temel sosyal kurumdur. Eğitimin içerisinde hem zihni hem de tabii unsurlar bulunmaktadır. Bu sebeple eğitim, toplumu sahip olduğu kamusal vicdanın, çağdaş değerler ile gözden geçirilmesini ve şekillenmesini oluşturmaya yarayan bütün düşünce ve çabaların ortak bir organizasyon şeklidir (Akyüz, 1991: 13).

Eğitim, insan ile ve insanın toplumsal yaşamı ile ortaya çıkmış, insanlık tarihi kadar eskidir. Bu sebeple birbirleri ile iç içe olan insan ve toplumların önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Belirli koşullarda eğitimden bahsedilirken bazı hayvanların eğitiminden söz edilse de eğitim temelinde insana özgüdür, insanidir. Yapı ve doğasıyla insan medeni ve sosyal bir varlıktır. Diğer insanlar ile bir arada yaşamak, etkileşimde bulunmak, gelişmek, öğrenmek zorundadır. Öğrenmek, bir etkileşim alanı içerisinde sistemli veya sistemsiz bir şekilde bilgileri, becerileri, değerleri edinmektir. Fakat geniş

anlamı ile insanın eğitimi ve öğrenmesi, içerisinde bulunduğu koşullara pasif bir uyumu değil, anlamlı olan bir yaşam içerisinde doğal olan ve toplumsal koşulları değiştirmeyi, bunu yapmak için de kendisini değiştirmeyi zorunlu hale getiren bir süreçtir (Erjem, 2013: 342).

Eğitim'in kelime anlamı olarak tanımlarına bakılacak olursa özünde aynı anlamlar ifade etmesine rağmen farklı biçimlerde tanımlar olduğu görülmektedir. Kelime anlamı olarak eğitim; (Bakırcıoğlu, 2012: 453).

a.) İnsan yavrusunun insanlaştırılması, insanın terbiye edilip üretilmesi etkinliğidir.

b.) Yeni kuşakların, toplumsal yaşamda yerlerini almak maksadıyla hazırlanırken gerekli olan bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine yönelik, kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme sürecidir.

c.) Önceden saptanmış olan amaçlara göre bireyin kendi yaşantıları aracılığı ile davranışlarında belirli gelişmeler sağlamaya yarayan planlı etkinlikler sistemidir.

d.) Belirli bir konuda bir bilgi ya da bilim dalında gerçekleştirilen yetiştirme ve geliştirme.

e.) Yeni kuşaklara geçmişin bilgi ve deneyimlerini düzenli bir şekilde aktarmak ya da kazandırma sürecidir.

Eğitimin kelime anlamı olarak birden fazla tanımının olmasının yanı sıra eğitim ile ilgili yazılmış olan kitaplarda ve literatürde de farklı tanımları vardır. Bunun sebebi eğitimi ve eğitim kurumunu açıklarken eğitimcilerin farklı bakış açılarını esas almalarından kaynaklıdır. Bu sebeple alanda yapılan çalışmalarda yapılan eğitim tanımlarına bakılacak olursa;

Eğitim en genel anlamıyla bir milletin ve cemiyetin kültürel ve medeni değerlerini gelecek nesillere aşılaktır. Pratik açıdan eğitim, bir sanattır. Gelecek nesillerin muhtelif olan yeteneklerini en elverişli bir şekilde geliştirmek eğitim sanatının başlıca görevidir (Kanad, 1963: 7)

Eğitim, bireyin toplumsal yeteneğinin ve en uygun şekilde kişisel gelişmesinin kazanılması için seçilmiş ve denetimli olan bir çevreyi yani okulu içine alan toplumsal bir süreçtir (Tezcan, 1984: 4).

Ziya Gökalp eğitimi ferdin çevresine uyum sağlaması şeklinde açıklamaktadır. Eğitimde esas olarak aldığı ölçü çevre olmuştur. Eğitim tarihine bakıldığında eğitimi

içten ve dıştan gelen süreçlerin etkisi ile tanımlayan farklı tanımlar mevcuttur. Ziya Gökalp bir sosyolog olduğu için eğitimde en etkili rolün topluma ait olduğu görüşü üzerinde durmuştur. Ona göre eğitim bir cemiyet içerisindeki neslin, henüz yetişmeye başlayan nesle fikir ve hislerini vermesidir (Celkan, 1977: 119).

Eğitimden bahsedildiğinde çoğunlukla akla ilk eğitim işine katılan öğrenciler, öğretmenler, anne babalar, çıraklar, ustalar, okul yöneticileri, bakıcılar gelmektedir. Bu sebeple eğitim nedir denildiğinde eğitici ve eğitilenler arasındaki kişisel ilişkiler şeklinde yaygın bir düşünce ortaya çıkmaktadır. Öğretmen ve öğrenci arasındaki ilişki ile birlikte çocuğun gelişim sürecindeki ihtiyaçları, okul ve çevre ortamı, eğitimde kullanılan metotlar ve en önemlisi çevre faktörü eğitim üzerinde oldukça etkilidir. Eğitim, toplumun sosyal kurumlarından biridir. Her çocuk bir aile içerisinde doğar, belli bir sosyal grubun dilini ve geleneklerini öğrenir. Çocuk köy ve şehir ortamında büyür, ilkokula başlar ve öğretim sisteminin diğer okullarında okumaya devam eder. Sosyal bir varlık olan birey çocukluk yaşlarından itibaren oyunlar oynar, arkadaşlar grupları içerisine girer, sohbet eder, tiyatro ve sinemaya gider ve böylelikle içinde bulunduğu grup ile bir bütünleşme yaşar. Bu durum nesillerin içerisinde yaşadığı toplumdan etkilenme yollarından biridir. İçinde yaşanılan toplum bireyleri bazı amaçlar, değerler, tutumlar, alışkanlıklara yönelik düşünmeye sevk eder. Burada vurgulanmak istenen durum eğitim ile toplum arasındaki ilişkidir. Eğitim sosyolojisi adlı bilimsel alan böylelikle temellerini oluşturarak toplum ile eğitim arasındaki karşılıklı bağımlılığı incelemektedir (Ergün, 1994: 6).

2.2.2. Sosyolojik Açıdan Eğitim

Eğitim ile sosyoloji toplumsal yaşamda aynı amaçlara sahiptir. Fertlerin ve toplumların cemiyet yaşamına uyumunu sağlayarak toplumsal problemleri gidermek, önlemek ve toplumun fertleri ile birlikte sağlıklı bir ilerleme yolunda gelişmesine ancak eğitim aracılığı ile ulaşabiliriz. Eğitimin iki temeli olan, insanın ruhi varlığının ilmi olan psikoloji ve insanın sosyal çevresi olan cemiyetin ilmi olan sosyolojidir. Sadece cemiyet ferdin sosyal çevresi değil, aynı zamanda fert de cemiyetin birer parçasıdır (Köymen, 1969: 65).

Eğitim sosyal bir olgudur. Eğitim işi bir toplumun içerisinde meydana gelmektedir. Toplum olmazsa eğitim de olmaz. Çocuğu “insan” yapan, insani

özellikler kazandıran ve onu sosyalleştiren de toplumdur. Toplum bu görevi eğitim aracılığı ile yapar. Toplum üyelerini eğiterek sosyalleştirir ve böylece onları toplumsal yaşama hazırlar. Bu yüzden çocuğu eğiten en önemli kurumların başına aile ve eğitim kurumu gelmektedir (Öztürk, 1970: 15).

Kurumlar, düzenlenmiş, yapılanmış, tesis edilmiş ilişki ve muamele şekilleridir. Toplumun en başta gelen yapısal unsurlarından olan kurumlar, bireylerin ve toplumun temel ihtiyaçlarını karşılar ve amaçla işlevde bulunurlar. Örneğin, ekonomi kurumu toplumun ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin üretim, tüketim ve dağıtım ile ilgili işlevler etrafında yapılırken, aile ise neslin devamı, çocukların yetiştirilmesi, cinsel ilişkilerin düzenlenmesi gibi işlevler etrafında yapılanmıştır. Kurumlar, değerlerden normlardan, sosyal ilişkilerden, sosyal statü ve sosyal rollerden oluşmaktadırlar. Kurumların temel birimi de davranış kalıpları veya davranış örüntüleridir (Erjem, 2013: 346).

Her toplum genç kuşaklarına toplumun refah ve verimliliğine katkı sağlayacak beceriler kazandırmak zorundadır. Bireylere sosyal kurumların varlığını hissettirecek değerler ve tutumları öğretmek gerekmektedir. İşte bu ihtiyaçları karşılamak masadıyla ortaya çıkan örüntülere eğitim kurumu denmektedir (Akan, 2002, akt. Kocadaş, 2016: 149).

Her kurum himayesinde bazı temel değerler taşımaktadır. Eğitim kurumu, bilgi ve öğrenme gibi değerleri içerir. Bu değerlerden türetilen normlar, eğitim kurumunun işleyişini, kurum içerisindeki insan ilişkilerini düzenlemektedir. Sosyal statüler ve roller bu kurumsal ilişkilerin bir düzen içerisinde, yapılanmış şekilde istikrarlı devamını sağlar. Eğitim kurumu içerisinde öğretmenlik, öğrencilik, velilik, bir sosyal statü ve aynı zamanda da sosyal roldür. Öğretmen- öğrenci ilişkilerinin nasıl gerçekleşeceği bu statü ve rol yapısı ile işleyiş kazanmaktadır. Bu statüler ve roller oldukça sürekli bir içeriğe sahiptirler(Erjem, 2013: 347).

Eğitimin toplumsal olarak üstlenmiş olduğu görev, diyalektik bir yapı göstermektedir. Eğitim, hem yetiştirmiş olduğu çocukları ve gençleri içinde yaşayacakları topluma uyan birer şahsiyet olarak yetiştirmek amacıyla içinde toplum düzenini ve kültürünü onlara aktarmakta hem de bu çocuk ve gençlere toplum yapısını değiştirici, düzeltici ve ileriye götürücü, eleştirici düşünmeyi vermeye çalışmaktadır. Eğitimde bu iki yöne çok fazla dikkat edilmelidir. Gençler hem devlet ve toplum için,

onların kültür ve kanunlarına uyacak bir şekilde yetiştirilmeli hem de ileriye yönelik olumlu değişiklikleri yapabilecek güçte olmalıdırlar. Aslında birbirlerine zıt gibi görünen bu hususlar, daha dikkatli bir şekilde ele alındığında sadece görünürde bir zıtlık olduğu ortaya çıkmaktadır. Eğitimde bu iki önemli kısım ne kadar mükemmel bir şekilde gerçekleştirilirse, zıtlığın da o oranda ortadan kalktığı görülecektir (Ergün, 1994: 77).

Eğitim, evrensel ve sosyal bir olgudur. Evrenseldir. Çünkü dünya üzerinde eğitim olgusunun varamadığı hiçbir toplum yoktur. Kapsam ve veriliş teknikleri farklılık gösterse de eğitim sosyal bir faaliyettir. Çünkü eğitim bir etkileşim sonucu ortaya çıkan, bir topluluk içerisinde gerçekleşen bir süreçtir. Bu sebeple eğitim; birden fazla insanın aralarındaki sosyal ilişkilerden doğan bir durumdur şeklinde tanımlayabiliriz. Her ne kadar herkesin üzerinde uzlaştığı bir eğitim tanımını yapmak zor olsa da genel manasıyla eğitim; her yaştaki insanın, sürekli olarak değişen fiziki ve sosyal dünyaya başarılı bir uyum sağlayabilmesi ve toplumsal değerleri kazanabilmesi için gerekli bilgi, beceri ve alışkanlıklar elde etmesidir (Yılman,1978: 10-11).

Eğitimin bireyler açısından en önemli yönlerinden birisi de şüphesiz ki toplumsal karakteridir. Toplum ve onun yaratmış olduğu toplumsal zemin olmadan eğitimin uygulama alanı bulması pek mümkün değildir. Eğitim olayının gerçekleşmesi için, mutlaka bir toplumsal zemin olmalıdır. Bu düşünce, bazı açılardan fazla nitelikler taşıyor gibi görünmektedir. Özellikle tabiatın eğiticiliği ve ferdin önemli bir varlık oluşu açısından eleştirilere açıktır. Fakat burada vurgulanmak istenen konu tabiatın ve bireyin reddi değil, bireyin sosyal bir varlık olduğudur ve bu varlığı şekillendirmek isteyen eğitimin de, sosyal bir niteliğinin bulunduğu hususudur. Nasıl ki toplumsal bir ortam ve zemin olmadan eğitim düşünülemiyorsa, eğitim olmadan da toplumun varlığını sürdürmesi düşünülemez. Bu sebeple eğitim varlığını sürdürebilmesi için topluma ihtiyaç duyarken, diğer taraftan da bireyleri yetiştirir, toplumun değerlerini işler ve onlara canlılık kazandırır. Bu sebeple eğitim ve toplum ilişkisinden bahsedildiğinde bu alanı inceleme ve araştırma konusu yapan bilimler de gündeme gelmektedir. Bunların başında da hiç şüphesiz sosyoloji gelmektedir (Akyüz, 1991: 112).

2.2.3 Eğitimin Felsefi Temeller

Birey yetiştirme süreci üzerine düşünme ve bu doğrultuda eğitim ile ilgili faaliyetlere yön verme isteği tüm toplumlarda çok eski yıllardan beri önemli bir tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalar eğitim ile ilgili farklı düşünce sistemlerinin geliştirilmesine sebep olmuştur. Eğitimciler açıklamak istedikleri düşünce sistemlerini çeşitli felsefi akımlar aracılığıyla açıklamıştır. Ortaya çıkan bu felsefi akımlar birçok ülkedeki eğitim uygulamalarına yön vermiştir. Bu eğitim akımlarından bazıları şu şekilde açıklanabilir; (Erişen,2011: 97).

2.2.3.1. Daimicilik (Perennialism)

Klasik realizm ve idealizm görüşüne dayalı olarak geliştirilen bir akımdır. Akımın temel ilkeleri şöyledir;

- Eğitim evrensel bir nitelikte belirli gerçeklere göre düzenlenmelidir. İnsanın doğası, ahlaki ilke ve değerleri her yerde benzer olduğu için, eğitim de bu benzer yönleri dikkate alarak birey yetiştirmelidir.

- İnsanın en önemli yanı aklıdır. Bu sebeple eğitim, bireyin aklını geliştirmeye ve entelektüel olan eğitime yönelmelidir. İnsanı insan yapan en önemli özelliği düşünebilme yetisidir. Bu sebeple insan kendisini akıllı bir şekilde yönetebilecek şekilde yetiştirmelidir.

- Eğitim, sağlam ve doğru karaktere sahip insan tipleri yetiştirme ile meşgul olmalıdır.

- Okul gerçek yaşamın kopyası olan bir alan değildir, bireyleri gerçek yaşama hazırlama alanıdır. Okulun temel işlevlerinden biri kültürü etkili bir biçimde gelecek kuşaklara aktarmaktır.

- Okul, öğrencilere yaşamın hem maddi hem de manevi gerçeklerini tanıttak bilgileri vermelidir. Sadece belirli zamanlarda önemli olan bilgileri vermek yerine, her zaman geçerli olan bilgiler ve değerlerin bireylere kazandırılmasına da önem vermelidir.

- Meslek ve iş öğrenmeye dayalı eğitimler meslek ve iş yeri sahiplerine bırakılmalıdır.

- Eğitim- öğretim programlarında doğa bilimleri, dil, felsefe, matematik, sözel ve görsel sanatlar, mantık, tarih gibi konu alanlarına ağırlık verilmelidir.

- Bireyin doğasının ortaya çıkardığı en güzel ve en iyi eserleri klasik yapıtlarda görmek mümkündür. Eğitim- öğretim sürecinde klasik eserlerin ve bu eserlerde ifade edilen değerlerin tanıtılması hususuna önem verilmelidir.

2.2.3.2. Esasicilik (Essentializm)

Temelci veya özcü olarak tanımlanan bu görüşün felsefe içerisinde nasıl değerlendirildiğine dair farklı yorumlar bulunmaktadır. Esasicilik görüşünü eğitim felsefesi içerisinde kabul etmeyenler kadar, daimicilik içerisinde de değerlendirenler de vardır. Fakat bu görüşü bir geleneksel felsefe ile doğrudan bağlantısını kurmak ve o felsefeye dayandırmak güç olacaktır. Yine bununla beraber idealist ve realist felsefenin de izlerini taşımaktadır. Günümüzde geleneksel olarak kabul edilmiş olan eğitimi uygulamalarının büyük bir kısmı esasicilik görüşü ile ilgilidir. Esasiciliğin savunduğu başlıca görüşler (Erişen,2011: 97-98);

- İnsan sosyal ve kültürel bir varlık olup, doğuştan kafası boştur, hiçbir bilgiye doğuştan sahip değildir.

- Eğitimin temel işlevi, bireyin kültürünün temel öğelerini, özünü korumak ve bunları gelecek nesillere aktarmak, toplumsal yaşama uyumu sağlamaktır.

- Eğitimin özünün konu alanını çok iyi özümlemesinin oluşturduğu görüşünü savunurlar. Tarih süzgecinden geçmiş olan temel bilgiler, çocuğun bireysel olan tecrübesinden daha önemlidir. Bu sebeple, yabancı diller, matematik, tarih ve fen programların çekirdeğini oluşturmalarıdır.

- Öğrenmenin temelinde sıkı çalışma ve zorlanma vardır. Bu sebeple öğrencilere kendilerini disipline etme öğretilmelidir. Öğrencilere başlangıç sürecinde bazı şeyleri öğretmek zor olabilir bu güçlükler ancak disiplin içerisinde çözümlenebilir.

- Eğitimde girişim süreci öğrenciden çok öğretmendedir. Bu sebeple öğretmen entelektüel açıdan lider bir öğretmen olmalıdır.

- Okulda zihinsel disiplin yaklaşımının geleneksel yöntemleri kullanılmalıdır. İlerlemecilerin önem vermiş olduğu problem çözme yeteneği her konuya uygulanamaz. Bu sebeple genel kavramların geliştirilmesi, hayatın tümünü bireylere kavratacak bir öğretim programının yapılabilmesi için soyut düşünme, ezberleme yöntemleri ve alıştırma kullanılmalıdır.

Esasici yaklaşıma göre tarih süzgecinden geçirilerek ortaya konulan bilgiler öğrencilerin yaşantı sonucu öğrendiği bilgilerden daha değerlidir. Esasiciliği daimicilikten ayıran en önemli nokta burasıdır. Daimicilikte geçmiş tecrübeler değiştirilmeden aynen aktarılmalıdır görüşü savunulurken esasicilikte geçmiş tecrübelerin faydalı ve önemli kısımları korunarak ve geliştirilerek gelecek nesillere aktarılmalıdır görüşü savunulur (Arslan, 2018: 57).

2.2.3.3. İlerlemecilik (Progresivism)

Pragmatist felsefenin eğitime uygulanması ile ortaya çıkan ilerlemecilik, eğitim felsefesinin temelini oluşturmaktadır. Pragmatist felsefenin savunduğu temel argüman değişimdir ve ilerlemecilik akımı da geleneksel olan eğitimin katı disiplini, öğretmen merkezli olan edilgen olan eğitim öğretim sürecine karşı çıkmaktadır. Toplumdan bağımsız olan dünyaya ve değişmez olan bilgilere uymaktan çok, değişiklikler ve günlük yaşamdaki çeşitlilikleri anlamının gerekli olduğu görüşünü savunmuşlardır. Görüşün temel ilkeleri şunlardır; (Erişen,2011: 98-99);

- Eğitim-öğretim süreci çocukların ilgi, beceri ve ihtiyaçlarına göre düzenlenmelidir. Eğitimde bireysel olan özellikler dikkate alınarak, öğrenci merkezli bir eğitim-öğretim süreci yapılmalıdır. Öğretmen bilgiyi aktaran olmaktan çok aynı zamanda da rehber rolünde olmalıdır.

- Öğretmen ve öğrenciler öğrenme süreci birlikte planlamalı, öğretmen öğrencilerin hipotezler öne sürmesini, bilgiyi toplayıp analiz ederek sonuca varıp yorumlamasına da rehberlik etmelidir (Arslan, 2018: 58).

- Okul bireyleri yaşama hazırlamaktan ziyade, yaşamın kendisi konumunda olmalıdır. Akıl merkezli bir yaşam, tecrübelerin yorum ve inşasını gerektirdiği için bu durum öğrenmeye bağlıdır.

- Bilgi, kullanmak içindir ve öğretilecek bilgilerin yararlı olması gerekmektedir.

- Öğrencilerin öğrenme sürecine aktif bir şekilde katılabilecekleri, işbirliği, araştırma ve problem çözüme becerilerini geliştirmeyi hedef alan öğrenme yaşantıları sağlanmalıdır.

- Eğitimin olduğu ortamın demokratik olması gerekmektedir. Demokrasi, fikir ve kişiliklerin birbirlerini özgür bir şekilde etkilemesine izin vermektedir. Gelişme için demokratik olan bir eğitim ortamı gerekli bir ön koşuldur.

- Öğrencilerin sosyal etkileşimlerinin sağlanması gerekmektedir. İlerlemeci eğitim felsefesini takip eden eğitimciler ve öğretmenler öğrencileri demokratik yaşama hazırlamak ve sosyal yönlerini geliştirebilmek amacıyla grup etkinliklerine sıkça başvururlar. Bu sebeple iş birliğine dayalı bir öğrenme yapılabilir. Okul yaşama hazırlık değil yaşamın kendisidir. Bu sebeple okul ortamı yaşama uygun bir şekilde düzenlenmelidir. Okulda yapılan aktiviteleri okul duvarlarının dışına taşıyarak öğrencilere gerçek yaşama dair beceriler ve faaliyetler kazandırılmalıdır (Arslan, 2018: 58).

2.2.3.4. Yeniden Kurmacılık (Reconstructionism)

Yeniden kurmacılık da ilerlemecilik gibi temelini pragmatizme dayandırmıştır. Bu sebeple yeniden kurmacılık görüşü, ilerlemeci felsefenin devamı olarak görülmüştür ve onun tüm görüşlerine de katılmaktadır. Bu akımın temel görüşleri şöyledir; (Erişen,2011: 99);

- Eğitimin hedefi toplumu sürekli bir şekilde yeniden düzenlemek ve toplumda gerçek demokrasiyi yerleştirmektir.
- Eğitim sosyal sosyal reform çalışmalarını gerçekleştirmede en önemli araçtır. Bu sebeple eğitim bir değişim aracı olduğu kadar aynı zamanda da bir denge aracıdır. Okul, toplumda yapılması gerekli olan sosyal alandaki reformların gerekliliğine toplumu inandırmalıdır ve toplumu eğitmelidir.
- Eğitim toplumsal değişme sürecinin bir merkezi olmalıdır ve öğretmen süreç içerisinde aktif olmalıdır.
- Yaşam sadece yaşanan andan ibaret değildir gelecek zamanları da içine alır. Yaşam sürekli bir değişim içerisinde olduğundan insanlar her an yaşamı yeniden kurmak zorunda kalmaktadır. Toplum ve dünyanın gelecekte karşısına çıkacak sorunlara eğitim sürecinde önem verilmelidir.
- Dünyadaki ülkeler arasında ırk, dil, din, cinsiyet ayrımları yapılmamalı, eğitimin en temel hedefleri sevgi, hoşgörü, mutluluk, saygı gibi değerlere sahip bir dünya düzeni kurmak olmalıdır.
- İdeal toplum, demokratik bir toplum olduğu için, demokrasiyi kendi içerisinde ve toplumda gerçekleştirmeye yönelik bir eğitim sistemi kurulmalıdır.

- Eğitimin amaçları ve araçları davranış bilimlerinin bulgularına dayalı bir şekilde yeniden inşa edilmelidir.

Yeniden kurmacılık diğer tüm felsefe alanlarına göre bugünü ve yarını nitelendirme açısından farklılık gösterir. Yeniden kurmacılık karşısında diğer felsefe alanları muhafazakâr kalmaktadırlar. Bununla beraber yeniden kurmacılık felsefesi bir eğitim felsefesi olmaktan çok toplumu dönüştürmeyi hedefleyen bir anlayışa sahiptir. Eğitime bir dönüştürücülük rolü yükleyen yeniden oluşturmacı eğitim dönüştürücülük işlevine olanaklar bulma çabasından da vazgeçmemiştir (Erkılıç, 2013, s.63). Yeniden kurmacı felsefeye göre toplum ve doğayı değiştirmede sorumluluk okula aittir. Öğretmenler eğitime dair gerekli olan metaryaller, yöntem ve teknikleri kullanmalıdır. Öğretim demokratik ortamda gerçekleşmeli ve ceza yöntemi kullanılmamalıdır (Ergün, 2007: 88).

2.2.3.5. Politeknik Eğitim

Kökeni Yunancaya kadar dayanan politeknik sözcüğü, kelime kökeni olarak Poli'den gelmektedir. Poli “ çok” anlamına gelmektedir. Teknik sözcüğü ise eski Yunancada technicos sözcüğünden türemiştir, kelime anlamı olarak da “sanat” ve “beceri” anlamlarında kullanılmaktadır. Bu bağlamda politeknik sözcüğü anlam bakımından “ çok yönlü teknik ve beceri” manasında kullanılmaktadır. Buna karşılık eğitim bilimlerinde bir felsefi kavram olarak politeknik genellikle sosyalist ülkelerde uygulanan eğitim modelinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Kavram, sosyalist ülkeler dışında genellikle çok yönlü, çok boyutlu, çok amaçlı, teknik, orta ya da yükseköğretim kurumları içerisinde de kullanılmaktadır (Erkılıç, 2013: 63).

Politeknik eğitimin ilkeleri yaşam boyu süren eğitim, bilimsellik, demokratikleşme, üretim için eğitim ve çok yönlü gelişimi kapsamaktadır. Politeknik kavramının asıl ortaya çıkışı ve gelişimi bazı farklılıklar göstermektedir. Marks’a göre politeknik, eğitim salt olan endüstriyel teknikler ve iş süreçlerine ait bilgiler verir ve bu bilgileri kullanmayı sağlar. Politeknik felsefesine dayanan eğitim sistemleri konu ve içerik bağlamında bazı farklı görüşlere sahiptir. Öncelikli olarak program bireyleri, sosyalist politik ve moral inanışlar ile uyumlu, geniş bir bakış açısında yetenekli, dengeli kişilik özelliklerine sahip, çok yönlü yetiştirmeye yönelik dersler ve konulara sahip olmalıdır (Erkılıç, 2013: 64).

Politeknik eğitim bazı temel ilkeleri benimsemektedir. Bunlar; (Sönmez, 2006, akt. Erkıılıç, 2013: 65).

- Uygulama ve kuram arasında bütünlük sağlanmalıdır.
- Okul bir endüstri kurumu gibi üretim merkezi olmalıdır.
- Kolektif bilincin oluşturulması için birlikte çalışma ve üretimde bulunma etkinliklerine yer verilmelidir.
- Kişilik eğitimi önemsenmelidir.
- Diyalektik akıl yürütme öğretilmelidir.
- İdeolojik eğitim yapılmalıdır.
- Beden eğitimi ve sanat eğitimi yapılmalıdır.
- Politeknik eğitimde ölçme ve değerlendirme süreci öğrencinin, akıl yürütmenin kullanıp kullanmadığının, üretime katkısının, kolektif çalışma gücü ve topluma olan katkısı gibi konular içermektedir.

2.2.4. Eğitimin Toplumsal Temelleri

Toplum, bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu bir yapıdır. İnsanlar toplumsal yaşam sayesinde sosyalleşir ve yaşamını sürdürür. Bu sebeple her toplum bireylerini toplumsallaştırma ihtiyacı duymaktadır. Birey ait olduğu toplumun, örf, adet, gelenek ve göreneklerini benimseyerek toplumsallaşır. Bu sebeple her toplum kendisine ait bir eğitim sistemi kurar. Fakat bu eğitim sadece formal yollarla değil, aynı zamanda toplum içerisinde informal olarak da gerçekleşir. Eğitim ve toplum iç içe geçmiştir. Toplumun nitelikleri ile bireylerin nitelikleri de birbirleri ile eşdeğerdir. Eğitimi bir diğer açıdan toplumsal kalkınma sürecinde de kilit bir rol oynar. Gelişen teknoloji, iletişim sistemleri ile beraber eğitim de zamanla değişmektedir. Bilginin hızlı bir şekilde artması, değişmesi gibi süreçler toplumların eğitim süreçleri üzerinde etkili olmuştur. Çünkü bireylerin yeni teknolojiler ile birlikte yeni eğitim öğretim yöntemleri ile donatılması toplumsal verimliliği arttıracaktır. Bu sebeple eğitimin toplumsal temellerini açıklamak, eğitim ve öğretimin temellerini uygun bir şekilde uygulanmasını sağlamak ve toplumsal bir kurum olarak incelenen eğitim kurumunun ele alınması çalışmanın çok yönlülüğü açısından gerekli olacaktır.

2.2.4.1. Sosyalleşme

Sosyalleşme kavramını literatüre ilk kazandıran kişi Emile Durkheim'dır. Durkheim eğitimi, yetişkin kuşakların, yetişmekte olan kuşakları sosyalleştirmesi, toplumsal yaşama alıştırmaları, ruhsal, zihni ve ahlaki açıdan yetiştirmesi olarak kabul etmiştir. Durkheim eğitime “ metotlu sosyalleşme” adını vermişti. Toplum içerisinde gerçekleşen bilinçsiz, plansız ve kendiliğinden yapılan sosyalleşmeye de metotsuz sosyalleşme adını vermiştir (Ergün, 1994: 33). Sosyalleşme olayı insan yaşamında sosyal yapıya bağlı olarak meydana gelen zorunlu bir oluşumdur. En geniş anlamı ile sosyalleşme, birey yaşamında gözlenen bir form değiştirme, sosyal faktör ve unsurlar aracılığıyla oluşan bir yenilenme ve gelişme halidir (Akyüz, 1991: 175).

Toplumsallaşma veya sosyalleşme süreci, doğuştan başlayıp tüm yaşam boyunca süren uzun bir süreci kapsamaktadır. Bu süreç aracılığı ile birey, bir kişilik kazanmaktadır. Başka bir ifadeyle toplumsallaşma, belirli bir toplumun davranış kalıplarını kişiliğine mal ederek o topluma ait bir birey konumuna gelmesi durumudur. Fakat birey toplumsallaşırken o toplumun isteklerine uygun olan davranışlar geliştirmek zorundadır. Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar kişilerin toplumsallaşmasını zorunlu kılar. Böylelikle toplumsallaşma, bireyi toplumsal sistemin bir üyesi haline getirir (Tezcan, 1984: 27).

Toplumsallaşma, birey ve toplum açısından değerlendirildiğinde iki bakımdan ele alınmaktadır; (Tezcan, 1984: 28)

a.) Nesnel bakımdan toplumsallaşma: Bu kısımda toplumun birey üzerinde kurmuş olduğu etki durumu söz konusudur. Böylelikle toplum, var olan kendi kültürünü nesilden nesile aktarmaktadır. Toplum ortaklaşa bir biçimde benimsemiş olduğu beklenti ve isteklerini, değer yargılarını, ideallerini bireye aşılar ve bireye toplumsal yaşamdaki rolleri öğretir.

b.) Öznel bakımdan toplumsallaşma: Bu toplumsallaşma türü de bireyin içerisinde yaşadığı çevreye uyarlanması şekline gerçekleşir. Böylelikle birey, örgütlenmiş olan toplumsal yaşamın herkes tarafından kabul edilip, onaylanmış hareket biçimlerine uyarlanmaya başlar. Bu uyarlanma için de toplumun sahip olduğu davranış biçimlerini öğrenir. Birey böylelikle kültürel değerleri, normları benimseyip içselleştirir. Öğrenilen norm ve değerler sosyalleşmeyi kolaylaştırır.

Her iki toplumsallaşma sürecinde de bireyler benliklerini ve kişiliklerini kazanmaktadırlar.

2.2.4.2. Sosyalleşme ve Eğitim İlişkisi

Sosyoloji ilminin sistemleşmesindeki en belirgin nedenlerden biri cemiyetin işleyiş ve değişimi üzerinde duyulan merak olmuştur. Bunun yanı sıra toplumun ihtiyaç duyduğu konuların eksikliğini incelemek de sosyolojinin çalışma konularından biri olmuştur. Bu ihtiyaçları şöyle özetlemek mümkündür; (Köymen, 1969: 61).

- Cemiyet işleyiş ve değişmesinin mekanizmasını tanıyarak bireylerin, toplumların, toplulukların ve toplantıların bu işleyiş ve değişmeye başarılı bir şekilde alışmalarını sağlamak
- Cemiyet problemlerini çözmek
- Muhtemel olan sosyal değişimleri önceden görerek gerekli tedbirleri almak

Eğitimin amaçları da bunlardan farklı değildir. Bugünkü eğitim anlayışında sosyolojinin amaçları ile eğitimin amaçları birleşmiş gibidir. Eğitim, bireyin yeteneklerini ortaya çıkarmasına ve geliştirmesine önem verir. Bu önem bireyin topluma daha yapıcı bir şekilde uyum sağlaması içindir. Bu sebeple toplum ile eğitimin amaçları arasında oldukça fazla benzerlikler vardır (Köymen, 1969: 62).

Toplum sınırları belirlenmiş bir çevrede ortak hedeflere sahip, iş birliği ve dayanışma içerisinde olan insanlardan meydana gelmektedir. Toplumun devamlılığını sürdürebilmesi için eğitim kurumuna ihtiyacı vardır. O halde eğitim, toplum yaşantısının kurallara göre düzenli bir şekilde, sürdürülebilmesi için toplum tarafından oluşturulmuş temel kurumlardan birisidir. Bu sebeple toplum ve eğitim birbirine ihtiyaç duyan ve birbirini tamamlayan iki önemli kavramdır (Aslan, 2001: 27).

Eğitimin işlevlerini yerine getirebilmesi için mutlaka bir toplumsal ortama ihtiyacı vardır. Ancak toplum varsa eğitim mümkündür. Diğer taraftan toplum da insan ilişkileri ve etkileşimi ile yani eğitim aracılığı ile varlığını sürdürebilir. Toplum bir amaç, eğitimde bu amacı gerçekleştirmek için kullanılan bir araçtır. Bu sebeple her toplumun meydana gelme sürecinde kendisine özgü değerlerle inşa ettiği bir yapısı vardır. Bu yapı bir amaç olarak değerlendirildiğinde eğitimi de bu amacı gerçekleştirmek için kullanılan araç olarak görülür. Değişime açık, gelişmeyi hedef alan toplumların başvurduğu ilk kurum eğitim kurumudur. Bu sebeple eğitimin en belirgin

özelliği toplumsal yönlü olmasıdır. Çünkü eğitim her toplumda, o toplumun yapısına ve özelliklerine bağlıdır. Bu sebeple eğitim toplumdan topluma da farklılık gösterir (Aslan, 2001: 28).

2.2.4.3. Eğitimin Toplumsal İşlevleri

Eğitimin makro açıdan, yani siyasal, toplumsal, ekonomik yönlerden ele alınışı son dönemlerde ortaya çıkmış bir gelişmedir. Bu başlıkta ele alınacak işlevlerde böyle bir eğitim anlayışının gerektirmiş olduğu işlevlerdir. Açık ve gizli işlevler olarak ikiye ayrılmaktadır (Tezcan, 1984: 53).

A.) Eğitimin Açık İşlevleri: Eğitimin açık işlevleri, toplumun kültür mirasının birikimi ve aktarılması, yenilikçi ve değişmeyi sağlayıcı elemanlar yetiştirmek, siyasal, toplumsal seçme ve ekonomik gibi alanlarla bir bütün olmaktır.

-Toplumun kültür mirasının birikimi ve aktarılması eğitimin görevidir. Burada, kültürün öğelerinden olan teknik ve değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması söz konusudur. Kültürel miras, genellikle ilk aşama olarak örgün ve yaygın yollarla çocuğa aktarılmaktadır. Bir önceki kuşaktan sonraki kuşağa devretme araçları dil, deneyim ve bilgidir. Bu araçlarla hızlı bir biçimde aktarma yapılmaktadır. Birey örgün ya da örgün olmayan eğitim ile bilgi alım işini dil yoluyla öğrenir.

-Çocuğun Toplumsallaştırılması eğitimin ikinci görevidir. Toplumun değerleri, kuralları, yapılması istenen veya istenmeyen normları eğitim aracılığı ile çocuklara öğretilerek birey toplumsallaştırılır. Bu süreçte kültür de çocuğa aşılanır.

-Yenilikçi ve değişmeyi sağlayıcı elemanlar yetiştirmek hiç kuşkusuz okullar aracılığı ile sağlanacaktır. Yenileşme ile beraber şüphesiz yeni düşünceler ortaya çıkacaktır. Bu durum eskiye karşı bir meydan okumaya sebep olacaktır. Bu durum özellikle geleneksel kuralların olduğu toplumlarda daha sık görülür. Bu sebeple değişen yenilikçi sisteme uyum sağlayacak elemanlar ancak eğitim aracılığı ile sağlanacaktır. Okulların eğitim programlarını bu yeniliklere uygun bir şekilde düzenlemesi gereklidir. Örneğin, sanayileşmekte olan bir ülkede eğitim sisteminin sürekli olarak teknik yenileşmeye öğretim programlarıyla, bu alanda uzman yetiştiren okullarla ayak uydurması gibi. (Tezcan, 1984: 54).

- Siyasal işlev eğitimin siyasi niteliği ve onun devletin bir işlevi oluşundan gelmektedir. Burada siyasal açıdan eğitimin iki görevi vardır. Birincisi mevcut siyasal düzene sadakati sağlamak. Bütün siyasal sistemlere çocuklara ve yurttaşlarına siyasal

eğitim vermek isterler, Böylelikle topluma bir birlik ve beraberlik ruhu kazandırırılar. İkinci siyasal işlev ise liderlerin seçimi ve eğitilmesi ile ilgilidir. Liderlerin seçilmesi ve eğitilmesinde okullar birinci derecede önemli rol oynamaktadırlar (Tezcan, 1984: 54).

- **Eğitimin Seçme ve sınıflama işlevi** genellikle okulların yerine getirdiği bir işlevdir. Yetenekli kişilerin seçilmesi ve yeteneğine uygun eğitim görmesini sağlayacak kurum okuldur. Zekâ bölümü aynı olan öğrenciler aynı eğitim koşullarına sahip değillerse o zaman okul bu işlevini yerine getiremiyor demektir. Ülkemizde, eğitimin bu yönü bakımından bir işlev bozukluğu vardır. Aynı zekâ bölümüne sahip çocuklara ülkenin her yanında aynı nitelikte eğitim verilememektedir. Bunun sebebi de okullar arası geçiş güçlükleridir. Bu işlevin yerin getirilememesinde eğitim sistemindeki katı durumu göstermektedir(Tezcan, 1984: 58).

-**Eğitimin ekonomik işlevi** kısaca, ekonominin ihtiyaçlarına uyan ve geleceğin tüketicilerine gerekli olan bilgiyi verecek insan ve beyin gücünü sağlamaktır. Eğitimin ekonomik işlevi, hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkeler için söz konusu halindedir. Ülkemizce son yıllarda eğitimin ekonomik işlevi kuramsal bir yapı olarak bile kabul edilmemişti. Fakat yakın döneme bakıldığında kalkınma planları ve reform çalışmalarında bu alana yer verildiği görülmektedir(Tezcan, 1984: 61).

B.) Eğitimin Gizli İşlevleri: Eğitimin ilk bölümünde eğitimin temel görevlerinin yanında, bazı saklı işlevleri de bulunmaktadır. Bunlar; (Tezcan, 1984: 62).

-**Eş seçme** eğitimin gizli işlevlerinden biridir. Birey eğitim ortamında kendisine eş seçme olanakları hazırlar. Öğrencilerin çoğu eşlerini okulda, okul arkadaşları arasında seçmektedir. Bu sebeple eğitim, toplumun aile kurumuna bir evlenme pazarı şeklinde katkıda bulunmaktadır.

-**Tanıdık Sağlama** öğrencinin eğitim aracılığı ile çevresini genişletmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bireyin aldığı eğitim seviyesi yükseldikçe çevresi de genişlemektedir. Bu kişiler ileride iş ya da mesleki bakımdan ilişki kuracak ve birbirlerine yardım edecektir.

-**Statü Kazandırma** eğitimin önemli işlevlerindendir. Eğitim sadece gelir ve mesleki saygınlık sağlamakla kalmaz, aynı zamanda eğitimin kendisi statü verir. Eğitimli olan bir kimse kendi başına bir rol ve statü oluşturmaktadır (Tezcan, 1984: 63).

-**Çocuk Bakıcılığı** özellikle anaokulu, temel eğitim ve orta öğretim kademelerinin gizli işlevi olarak ele alınmaktadır. Okulun görevi, günün belirli

saatlerinde çocuğun bakımının ve korunmasının sağlanması şeklindedir. Okul bir çeşit kurumlaşmış çocuk bakıcılığı görevi yapmaktadır. Okulun bu görevi özellikle sanayi toplumlarında ve kent okullarında önemli bir işlevdir(Tezcan, 1984: 64).

-İşsizliği önleme eğitimin bir başka gizli işlevidir. Eğitim geçici bir süre işsizliği önlemektedir. Okullara giden bireyler belli bir süre zamanlarını okulda geçirmektedir. Okul olmasaydı bu kişiler çalışmaya başlayacaktı. Mevcut ekonomik düzen bu kadar bireyi istihdam edemeyecektir. Bu sebeple okul, bu kişilerin öğrenimleri süresince işsiz kalmalarını önlemektir.

-Çocuğun ekonomik sömürülmesini önleme çocukların zorunlu olarak eğitim alması, iş alanlarının dışında tutularak yetişkinlerle rekabete girmekten ve sömürülmelerinin önüne geçmektedir.

-Temizleyicilik okulun suç işlemekten, madde bağımlılığından diğer bütün patolojik durumlardan bireyi uzaklaştırma işlevidir. Birçok araştırmada okulun suçu önleme, madde bağımlılığından uzaklaştırma gibi birçok olumsuz davranıştan bireyi temizlediği saptanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. YAPISAL FONKSİYONALİST KURAM BAĞLAMINDA İSMAİL HAKKI BALTACIOĞLU'NUN EĞİTİM HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, çağımızda hızlı bir şekilde ortaya çıkan ve yayılan Eğitim Reformu Akımının ülkemizdeki en büyük ve önemli temsilcisidir. Eğitim ve toplum hakkındaki fikirleri hiçbir düşünürde görülmeyecek derecede kapsamlı ve derin düşüncelerdir. 1900-1945 yılları arasında her ülkede ortaya çıkan bu reformcu hareketlerin hepsinin ortak amacı; geleneksel eğitimi köklü bir değişimden geçirerek çağa uygun yeni eğitim modelleri yaratmak, bu amaçla da yeni bireyler yetiştirmektir. Bu amaçla da mevcut eğitim sistemi ve okullar, ciddi eleştirilere maruz kalarak alternatif ve işlevsel yeni eğitim öğretim sistemleri ortaya kondu. Ortaya atılan bu görüşlerin ortak noktası da 1918'li yıllara kadar ferdiyetçi görüşler iken, 2. Dünya Savaşı ve sonraki yıllarında ise İçtimai görüşler ile sentezlenmiş olmalarıdır (Aytaç, 2019: 241). Çağımızda hâkim olan bu reformcu görüşü Baltacıoğlu'nda da görmek mümkündür. Diğer eğitim reformcuları gibi İsmail Hakkı Baltacıoğlu da geleneksel eğitimi şiddetle eleştirmiş ve kökten bir değişimin gerekliliğini savunmuştur. Eğitim ile ilgili görüşlerini yayınlamış olduğu makale ve eserlerinde detaylıca açıklayan Baltacıoğlu'nun düşünce dünyasındaki değişimleri eserlerinde görmek mümkündür. Eğitim hakkındaki görüşlerini kaleme aldığı; Talim ve Terbiyede İnkılap, İçtimai Mektep, Toplu Tedris, Rüyamdaki Okullar, Pedagojide İhtilal isimli eserlerinde detaylıca açıklayan Baltacıoğlu, reform niteliğindeki eğitim görüşlerini yansıttığı bu eserleri ile Türk eğitim tarihi içerisindeki klasik eserler arasında yer almıştır.

Baltacıoğlu eğitim ile ilgili yazmış olduğu bütün eserlerinde geleneksel eğitim programlarını, ders kitaplarını, öğretmenler, yöneticiler ve aileleri değerlendirmiştir. Değerlendirmelerinde eleştirdiği en temel alan ezberci ve teorik eğitim sistemi olmuştur. Ona göre ülkemizde eğitimin amacı hafızası güçlü ve kuvvetli olan bireyler yetiştirmektir. Ezberci ve teorik eğitimlerle gençlerin zihinlerini bilgi yığınları ile dolduran mevcut eğitim sistemi bireyleri toplumsal yaşama hazırlamamaktadır. Baltacıoğlu eserinde ezbere dayalı geleneksel eğitimi şöyle eleştirir;“ Okumanın ezberlemek, ezberlemenin anlamak, anlamamanın öğrenmek, öğrenmenin yapmak

olduğunu sanan bir devirde yaşıyoruz. Bu çağ insanları yapma ve yaratma güçleriyle değil, ezberleme ve anlama güçleriyle tartıyor ve değerlendiriyor. Ezberlemek, anlamak, öğrenmek yapmak değildir. Aksine; yapmak hem öğrenmek, hem anlamak, hem de bilmektir. İnsan bir şeyi okuduğu, ezberlediği, anladığı, öğrendiği nispette değil yalnızca yaptığı nispette bilir. Okullar bir okutma evi olmaktan çıkıp, bir yaratma evi haline gelince şimdiye kadar örneği görülmemiş yepyeni bir nesil yetişecektir.” (Baltacıoğlu, 1944b: 45).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ezberci eğitimden uzaklaşılması gerektiğini vurgularken eğitimin yaparak- yaşayarak öğrenme sistemine uygun olarak nasıl verilmesi gerektiğini de eserlerinde detaylıca açıklamıştır. Fertlerin ilgi ve becerilerine uygun olarak pratik yaşamda bireysel ve toplumsal fayda sağlayacak eğitimler alması gerektiğini savunur. Okullarda el işi, teknik, bahçe işleri, mobilyacılık gibi eğitimlerinde verilmesinin bireyin sosyal çevresine ve kendisine faydalı olacağı kanaatindedir. Birey böylelikle üretim sürecinin bir parçası olacak ve toplumsal iş bölümünün gerektirdiği sorumlulukları oluşturacaktır. Acemi olarak nitelendirdiği ferdin böylelikle sosyal ve mesleki bir şahsiyete kavuşacağını açıklar. Bu sebeple okullar ve okullarda alınan eğitimin amacının meslek adamı yetiştirmek olduğunu açıklayarak bütün okullarında öğrencilerini bu amaç doğrultusunda eğitmelerini istemektedir (Baltacıoğlu, 1964: 9).

Eğitim ve öğretim ile ilgili ıslahatlar yapılırken Avrupa’yı takip etmemiz gerektiğini savunan Baltacıoğlu, batının kültür, değerlerini değil teknik, endüstri, ticari alanlardaki faaliyetini takip etmemiz gerektiğini savunur. Öğrenilmesi gereken onların değerleri değil bilimleridir. Bu bilim sübjektif düşünceler ile donanmış bilim değil, gerçek bilimin kendisi olmalıdır (Işık, 1997: 256). Dönemin modernleşme hareketlerinde en büyük yanlışının bu olduğunu savunan Baltacıoğlu, modernleşme sürecinde örnek alınan batının, tüm değer yargılarının ve alışkanlıklarının uygulanmaya çalışılmasının yanlış olduğunu Türklerin kültür ve geleneklerinin Avrupa toplumlarından çok daha ilerde olduğu görüşündedir. Türk’e Doğru kitabında milli pedagojinin önemine vurgu yapan Baltacıoğlu’na göre “ Pedagoji terbiye ilmi demek değildir. Bu, her milletin içinden çıkan ve o millete göre olması gereken pedagogların ortaya koydukları bir ideolojidir. İdeolojiyi ilimden ayıran şey, birinin az çok sübjektif, ikincinin ise objektif olmasıdır. Türk pedagojisinin insanı da Türk insanı olacaktır.

Milletlerarası olan teknik, ilim, fen, metot insanları birbirine benzetir, fakat bunlar insanların milliyetini, milli ayrımlarını silemez. Bizde pedagoji faaliyeti Meşrutiyet ile birlikte 1908 yılında başlar. O zamanın terbiyecileri Avrupa hayranıydılar. Milli pedagoji değil Avrupalı pedagoji aradılar. Bu sebeple şimdiye kadar ülkemizde milli pedagoji doğmadı'' (Baltacıoğlu,1943: 175).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim hakkındaki görüşleri ile ilintili bir kuram olan Yapısal işlevselcilikte, ele alınan işlev kavramı, herhangi bir sistemin varlığını ve dengesini koruyabilmesi için ihtiyaç duyduğu düzeni ifade eder. Sistem içerisinde barındırdığı parçaların birbirilerine olan bağıllığı ve uyumu ile bütüne katkı sağlamaktadır. Düzen içerisinde işleyen bir toplum temel sorunların çözümü ve devamlılığı için bazı yollar bulmuştur. İşlevselci kuramda bu çözüm yolları kurumlar aracılığı ile gerçekleşmektedir. İşlevselcilere göre bireyler toplumsallaşırken bazı kültürel norm ve değerleri içselleştirerek kendilerinden beklenen rol beklentileri yerine getirmektedirler. Bu sebeple rollerin bağılı olduğu kurumlar düzenli olarak çalışmalıdır (Şavran, 2019: 2).

Emile Durkheim ile birlikte anılan işlevselci yaklaşımın 20. yy'deki yorumu olarak Yapısal İşlevselcilik kuramı gelmektedir. Kuramın önde gelen temsilcileri Talcott Parsons ve Robert Merton'dur. Yapısal Fonskiyonalist kuramın temsilcilerine göre toplumda işsizlik, yoksulluk gibi sorunların ortaya çıkardığı bölünmeler ancak ekonomik ve toplumsal ilerlemeler aracılığı ile aşılabılır. Dezavantajlı grupların genel refahtan yararlanmadığı veya çok az yararlandığı durumlarda toplumsal düzensizlikler ortaya çıkar. Bu sebeple Modernleşmenin ve refah seviyesinin arttırılması sürecinde eğitim çok önemli bir rol oynamaktadır. Eğitim kurumu refah devletinin en önemli kurumudur(Şavran, 2019: 3).

İşlevselci görüşün oluşmasında önemli rol oynayan Emile Durkheim, Fransa'da toplumsal yaşam ve düzensizlikleri takip etmişlerdir. Yaşanan düzensizlikleri ancak okulların önleyeceği görüşüne sahip olan Durkheim, okulun çocuğun toplumdaki grup yaşamına ve dayanışma duygusuna sahip olmasında önemli etkileri olduğunu savunur. Eğitime bir toplumsal olgu olarak ele alan Durkheim, bu sebeple eğitim ve sosyoloji arasında sıkı bir ilişki olduğunu savunmaktadır. Eğitimi de toplumsal bir kurum olarak ele almıştır. Temel kurumlardan biri olan eğitim kurumu, toplumsal uyum ve birliği geliştirir. Eğitimin işlevi genç kuşakların metodik bir şekilde

toplumsallaşmasıdır. Bireysel yeteneklerin toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Amaç çocukta belirli değerler ve belirli entelektüel beceriler kazandırmaktır. Bu beceriler bireyden hem siyasal toplum çevresi hem de özel toplumsal çevre istemektedir. Toplumun bir arada hayatta kalabilmesi uyum ve düzen içerisinde olması ancak eğitim kurumu aracılığı ile gerçekleşmektedir. Bu sebeple Durkheim eğitimin toplumsal yönüne ve topluma dikkat çekmiştir(Tezcan, 1993: 11).

Bir başka işlevselci Talcott Parson'dır. Parsons 20. Yüzyıl da Durkheim'ın görüşlerini geliştirerek yapısal fonksiyonalizmin gelişmesini sağlamıştır. Onun çalışmalarının büyük bir çoğunluğu toplum gibi geniş olan toplumsal sistemler üzerinedir. Eğitim konusunu da bu sistemler üzerinden açıklamıştır. Kuramın önemli bir kısmı olan sistem kavramı Parsons'ın eğitim modelinde de bulunmaktadır. Bir toplumsal sistem aracı olarak okulu ve aktörler olarak da öğrencileri ele alan Parsons, öğretmen ve öğrenciler arasındaki etkileşim sürecini incelemektedir. Okul örgütünde sınıfın işlevlerine vurgu yapar ve önemli işlevin toplumsallaşma olduğuna değinir. Toplumsallaşma işlevi ile birey gelecekte toplumsal yaşamda karşısına çıkacak beklenti ve rolleri karşılayacaktır. Bu noktada eğitim bireylerin beceri ve ihtiyaçlarını dikkate alarak toplumsallaştırır. Bireyler toplumsallaşma ile ilgili birçok beceriyi okullarda kazanarak uyum ve kapasitelerini de geliştirirler. Böylelikle sistemden beklenen süreklilik ve uyum da gerçekleşmiş olur (Tezcan, 1993: 15).

Robert K. Merton işlev kavramını farklı bir perspektiften ele almıştır. Merton'a göre sosyal yapının işlevleri herkes tarafından anlaşılamamaktadır. Görünür açık işlevler olduğu kadar görünmez kapalı işlevlerde bulunmaktadır. Görünen işlevler bilinen ve sonuçları beklenen işlevlerdir. Gizli işlev ise bilinmeyen işlevlerdir. Örneğin eğitimin gizli ve açık işlevleri gibi. Açık işlevlerde bireyi eğitmek ve toplumsal yaşama hazırlamak görevini üstlenirken gizli işlev ile birey kendisine uygun eşi eğitim kurumları aracılığıyla bulabilmektedir (Şavran, 2019: 31).

Genel olarak yapısal işlevselci kuramın eğitim anlayışını özetleyecek olursak, işlevselciler insan vücudu ile sosyal bünye arasında bir bağ kurmuştur. İnsan vücudunda yaşamı sağlayan kalp ve beyin gibi toplumsal yapıyı da meydana getiren bazı işlevlerin olduğu görüşünü savunurlar. Nasıl ki bir insanın yaşayabilmesi için beyin ve kalp gerekliyse toplumun da yaşayabilmesi için bir eğitim sistemine ve eğitim kurumuna

ihtiyacı vardır. Eğitim kurumu vücudun yeni hücreler üretmesi gibi topluma ihtiyaç duyulan yeni bireyler üretmektedir. Toplumsal yapıda herhangi bir sebepten bozulan ve işlevini yitiren bir yapı meydana geldiğinde toplum gereken önlemleri alarak, yeni modern toplumun ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Asıl olan ve önemli olan toplumun denge halidir. İşlevselci kuramın amacı bu işlev ve dengeyi sağlamak korumaktır. İşlevselci kuramda değişme ve çatışma pek fazla görülmek istenmeyen olaylardır. Kuramın eğitim görüşünde ortaya çıkan ya da çıkması beklenen bu fenomenler, eğitim kurumunun yetiştirdiği nitelikli bireyler aracılığı ile ortadan kaldırılmalıdır. Eğitim, toplumsal sistemi, işbölümü, yapı ve dengeyi oluşturacak etkili programlar ile düzenliliği ve devamlılığı sağlamış olacaktır (Birkök, 2013: 37).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Yapısal Fonksiyonalist Kuramın görüşleri karşılaştırıldığında kuramın eğitim görüşleri ve Baltacıoğlu'nun eğitim hakkındaki görüşlerinin aynı perspektiften değerlendirildiğini görmek mümkündür. Yaparak-yaşayarak öğrenme modelini benimseyen ve tüm ezber katı eğitim modellerini reddeden Baltacıoğlu, eğitimin bireyleri toplumsal yaşama hazırlayan, mesleki ve pratik bilgiler öğreten bir program aracılığı ile verilmesi gerektiğini savunur. Milli pedagoji ve mesleki eğitim görüşünü savunarak bireylerin milli örf, adet ve geleneklerine bağlı, toplumsal bütünleşme ve dayanışmayı arttıracak bir eğitimle yetiştirilmesi gerektiği görüşündedir. Fertlerin Avrupa toplumlarından kopyalanan ve milli değerlerimize uymayan taklit eğitim programları ile eğitilmesine şiddetle karşı çıkar. Ona göre, milli değerler ve fertlerin yetenekleri dikkate alınarak verilen eğitimler bireyleri toplumsal yaşama hazırlar. Baltacıoğlu'na göre; okullarımızın programları, tekniği verebilecek şekilde düzenlenmeli, bu okullardaki eğitim modelinde de dinamik bir pedagoji anlayışı benimsenmeli ve öğretmenler teknik açıdan geliştirilmesi sağlanmalıdır. Ekonomik şartlar yeterli seviyeye getirilerek, uygun bir eğitim öğretim ortamı kurulmalı, çocuklara zümre hayatı yaşatılmalı ve şahsiyetlerini geliştirme imkânı oluşturulmalıdır (Tozlu,1989: 123.)

Bu bağlamda İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Yapısal Fonksiyonalist Kuram'ın eğitim hakkındaki görüşleri arasında ilişki kurmak ve Baltacıoğlu'na yapısal işlevselci demek mümkündür. Durkheim ile başlayan ve Parsons ile geliştirilen işlevsel kuram ve kuramın eğitim modeli Baltacıoğlu'nun eğitim hakkındaki görüşlerinin de temelini oluşturur. Yapısal fonksiyonalizmin toplumsal yaşamda beklediği düzen ve denge

eğitim kurumları aracılığı ile gerçekleşir. Eğitim kurumu bu sebeple istenmeyen çatışma ortamından bireyleri uzaklaştırarak işbölümünün gereklerini yerine getirmelerini sağlayacaktır. Emile Durkheim da işbölümü, Talcott Parsons'da sistem, Merton da açık-gizli işlevler olarak ifade edilen bu yapı İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nda İhtimai bir mesele olarak ele alınmıştır. Kuramın toplumdan beklenen düzen ve işlevleri eğitim kurumları aracılığı ile oluşturma anlayışını Baltacıoğlu'nun İhtimai Mektep modelinde görmek mümkündür. Geleneksel eğitimin ezberci yapısını, otokrat öğretmenleri şiddetle eleştirir. İhtimai hayata hazırlanan bireylerin okullarda mesleki eğitimler, yetenek ve ilgi alanlarını geliştirecek, kabiliyet kazandıracak eğitimler alması gerektiğini savunur. Bahçıvanlık, mobilya işleri, teknik ilimler, mimari sanatlar gibi tüm alanlara ilgi duyan ve bu alanlar ile ilgili eserler veren Baltacıoğlu, fertlerin teorik dersler yerine bu gibi faydalı ve meslek öğreten bilgilerle donatılarak okullardan mezun edilmesi gerektiğini eserlerinde ve köşe yazılarında sıklıkla vurgular. Okullarda verilen mesleki eğitimler bireylerin mezun olduktan sonra toplumsal yaşamın içerisine kolayca uyumlu olmalarını sağlayacak ve sistem içerisinde bireyler sürekliliğini sağlayacaktır. Bu eğitim yöntemi bireyin toplumsal yaşamda işlevsel bir düzende olmasının toplumların sağlıklı, uyumlu ve birlik olmasının önünü açacaktır. Toplumda meydana gelecek uyum ve düzen ortamı da toplumsal ve bireysel refaha sebep olacaktır. Bireysel içinde yaşadıkları toplum ile ne kadar uyum halinde olursa aidiyet ve biz duygusu o kadar gelişmiş olacaktır. Baltacıoğlu'na göre bu aidiyet milli pedagoji 'ye olan ilgiyi arttıracak ve topluma faydalı, örnek Türk genci yaratılmış olacaktır

Eserleri ve Yeni Adam dergisinde yayımlanan köşe yazıları incelendiğinde görülüyor ki fonksiyonellik Baltacıoğlu'nun genel düşün hayatının önemli kavramlarından biri olmuştur. Bu sebeple yazılarında eğitimcilerin gençleri işlevsel ve yararlı olana yönlendirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bireyler yaşamı boyunca birçok yeni bilgi öğrenmektedir, fakat asıl önemli hakiki bilgi, ihtiyaçları çözen bilgidir. Bu yüzden okullarda öğretilen bilgiler fertlerin ihtimai yaşamda ihtiyaçlarını karşılayacak bilgiler olmalıdır. Toplumsal fayda sağlayan bilgiler böylelikle toplumda uyum ve işbirliğini arttıracaktır. Eğitim hakkındaki reform niteliğindeki görüşleri çağdaş birçok eğitim düşünürlerinin çok üzerinde olan İsmail Hakkı Baltacıoğlu, çağının önünde koşan, ilkeleri, eğitim ile ilgili yenilikçi görüşleri, kendine özgü düşün dünyası ile Türk Eğitim Tarihi ve Türk Sosyoloji Tarihi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Doksan yıllık

yaşamında 2. Abdülhamid ve 2. Meşrutiyet Dönemlerinde, Atatürk Dönemi ve tek partili, çok partili döneme geçiş süreçlerine şahit olmuştur. Bu süreçlerin hepsi onun eğitim ve kültür hayatına bizzat etkili olmuştur. Yayımladığı sayısız eserleri ve makaleleri ile görüşleri tekrar tekrar okunmalı ve günümüz eğitim öğretim programlarında da uygulanmalıdır.

SONUÇ

İsmail Hakkı Baltacıoğlu Türk Düşünce Dünyası üzerinde etkileri hala devam eden bir bilim insanıdır. Yenilikçi fikirleri ve eğitim dünyasında inkılap niteliğindeki görüşleri ile eğitimde reform hareketinin öncüleri arasındadır. Eğitim- öğretim programlarında kullanılan öğretim yöntemlerinin bireye ve topluma faydalı olmadığını ve içtimai yaşamın birlik beraberliği için yaparak-yaşayarak öğrenme yöntemine başvurulması gerektiği görüşündedir. Ona göre fertler toplumsal yaşama ancak eğitim kurumları aracılığı ile hazırlanır. Eğitim kurumlarının asıl görevi bireyleri teorik ve ezberci eğitimler vermek değil, aksine ferdi içtimai hayata hazırlayacak, beceri ve ihtiyaçlara göre eğitmektir. Böylelikle birey sistemdeki işbölümünün bir parçası olacak ve toplumsal aidiyeti artacaktır. Toplumun kültür ve beklentileri ile çatışan bir eğitim anlayışının toplumu ancak felakete sürükleyeceği görüşündedir. Ona göre milli değer ve kültür aileden sonra eğitim kurumları aracılığı ile öğretilir. Bireyler eğitim kurumlarında milli pedagoji anlayışı ile yetiştirilmelidir. Böylelikle eğitim sosyal gerçeklerden bağımsız, teorik, salt bilgi yığını olmaktan uzaklaşacaktır.

Baltacıoğlu'nun eserleri incelendiğinde görülmektedir ki düşüncelerinin oluşum süreci sosyolojik ve işlevsel değerlendirmeler oluşturmaktadır. Sosyolojik araştırmalar ve gözlemlere dayanarak toplumsal yaşam ve eğitim kurumu ile ilgili önemli tespitlerde bulunmuştur. Bu görüşlerinin temelinde sosyoloji alanında başlıca kuramlardan biri olan yapısal fonksiyonalizm kuramı da görmek mümkündür. Fertlerin okullarda bahçe işleri, mimari sanatlar, teknik ilimler öğrenmesi gerektiği görüşünü savunan Baltacıoğlu, böylelikle okullardan mezun olan fertlerin içtimai hayata faydalı ve uyumlu bir yaşam süreceği kanaatindedir. Okullarda öğrenilmesi gereken bu dersler aynı zamanda milli pedagojinin de gençler tarafından benimsenmesini sağlayacaktır.

İşlevselci kuramın toplumsal ilişkileri ele alış biçimini ve toplumların kurumlarla olan kuvvetli ilişkisini Baltacıoğlu'nda da görmek mümkündür. Baltacıoğlu'nda bu sebeple en kuvvetli kurum eğitimidir. Eğitim kurumu aracılığı ile birey toplumsallaşmış ve sistemin aktif bir parçası haline gelmiştir. Okul bu sebeple bireyi sosyalleştiren ve toplumsal aidiyeti arttıran en önemli alandır. Bu nedenle okullar eğitim faaliyetlerine ve programların sosyal alanda faydalı olacak ve milli benliği arttıracak eğitimler almalıdır.

Özellikle Baltacıoğlu'nun fikir dünyasının şekillenmesinde Sosyolojinin ülkemizdeki ve dünyadaki en önemli iki ismi olan Ziya Gökalp ve Emile Durkheim'in etkisi oldukça fazladır. Gökalp ve Durkheim'in içtimaiyat görüşlerini benimseyen düşünürümüz, görüşlerinin önemli bir kısmını Gökalp ve Durkheim ekolü çizgisinde oluşturmuştur.

Emile Durkheim, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun fikir yaşamında oldukça etkilidir. Durkheim'in işbölümü hakkındaki görüşlerini ve işlevselci modeli yakından takip eden Baltacıoğlu, manevi üstadım dediği Emile Durkheim'in toplum ve eğitim modelini kendi düşünceleri ile sentezlemiştir. Eserlerinde üzerinde sıklıkla durduğu işbölümü kavramını eğitim görüşleri ile temellendirerek, eğitim sosyolojisine bu bağlamda önemli bir perspektif sunmuştur. Durkheim toplumu sosyal bir olgu olarak ele alır ve eğitimi henüz toplumsal yaşama hazır olmayan bireyi toplumsallaştırma faaliyeti olarak görür. Baltacıoğlu'da tıpkı Durkheim gibi eğitimi sosyal bir olgu olarak ele alır ve ferdi içtimai hayata hazırlayan önemli bir sosyal kurum olarak görür. Eğitim kurumu aracılığı ile sosyalleşen birey aynı zamanda içinde yaşadığı toplumun değerlerini de benimsemiş olacaktır.

Baltacıoğlu'nun eğitim modelinde Parsons'ın okul sınıfı modelini görmek mümkündür. Baltacıoğlu da okulları bireylerin toplumsal yaşamda mesleki eğitim aldıkları alanlar olarak izah etmektedir. Ona göre bireyler okullarda ilgi ve becerilerine göre yetiştirilmeli ve teknik öğrenmelidir. Okullarda mesleki eğitimin gerekliliğini savunarak, ferdin okul yaşamından sonraki yetişkinlik döneminde üsteleneceği rollere hazırlıklı olmasının önemini vurgular.

Sosyolojide yapısal fonksiyonsiyonalist kuramın eksik yönlerini tamamlama çabasında olan R.K.Merton'ın anomi kavramı Baltacıoğlu'nda eğitimin kültür ve değerleri aktarma kısmında görülmektedir. Merton ile yakın bir görüşte okulun bireyleri değişen yaşam koşullarına ve kültürel değerlere hazırlaması gerektiğini savunmuştur. Okul içerisinde barındırdığı açık ve gizli işlevlerle bireylere kültür aktarımı yaparak içerisinde yaşayacakları topluma hazırlamaktadır. Bu durum fertlerde milli benlik ve değerleri geliştirerek toplumsal bütünleşmeyi de pekiştirmektedir. Okul açık işlevleri aracılığı ile bireyleri eğitip mesleki eğitimler vererek içtimai yaşama ve toplumda edineceği rollere hazırlarken, gizli veya örtük işlevleri aracılığı ile fertlere kültür aktarımı, toplumun norm ve değerlerini, inançlarını, geleneklerini öğretecektir.

Böylelikle okullar kültürel ve toplumsal değişmelere karşı çatışmaları önlemek maksadıyla fertleri bütüncül bir şekilde içtimai yaşama ve bu yaşamda karşılaşacakları ilişkilere hazırlamış olacaktır. Böylelikle anomi durumu ortadan kalkacaktır.

Son bağlamda Meşrutiyetten Cumhuriyet'e kadar yaşanan değişim süreçlerine şahit olan İsmail Hakkı Baltacıoğlu, toplum ve eğitim hakkındaki görüşlerini de bu ekseninde şekillendirmiştir. Türkiye'nin kalkınması, milli pedagoji ve milli kimlik anlayışının gelişmesi için çok çeşitli tezler ortaya atmıştır. Kendisini eğitimden, sanata, edebiyattan felsefeye birçok alanda görmek mümkündür. Eğitim alanındaki problemleri ve ihtiyaçları objektif bir şekilde değerlendirerek toplumsal kalkınma ve bütünleşmeyi destekleyecek görüşler sunmuştur. Eğitimin toplumsal kimlik kazandırma, bir vatandaş ve meslek mensubu yapma gayesinin önemini yazılarında vurgulamıştır. Bu sebeple İsmail Hakkı Baltacıoğlu gerek çağının ilerisinde düşünce dünyasıyla gerekse her koşulda savunmaktan vazgeçmediği ilkeleri ile Türk düşünce tarihi içerisinde daima önemli bir konumda olacaktır.

KAYNAKÇA

Akyüz, H. (1991), Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma, İstanbul: MEB Yayınları.

Arslan, A. (2018). “Eğitimin Felsefi Temelleri”. (Ed. Ali Rıza Akdeniz, Mehmet Küçük). Eğitime Giriş. Ankara: Nobel Yayıncılık, ss. 44-63.

Aslan, A.K. (2001). “Eğitimin Toplumsal Temelleri”. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:5, ss. 19-30.

Aytaç, K. (2019). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES) , 17 (1) , ss. 237-248.

Aydın, T. (1975). İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun Yeni Adam’daki Makaleleri ve Eserleri. (Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Anabilim dalı.

Bakırcıoğlu, R. (2012). Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü, Ankara: Anı Yayıncılık

Baltacıoğlu, İ.H. (1938). Toplu Tedris, İstanbul: Sebat Basımevi

Baltacıoğlu, İ.H. (1939). Sosyoloji, İstanbul: Sebat Basımevi

Baltacıoğlu, İ.H. (1940). Hayatım. Yeni Adam. No: 225.

Baltacıoğlu, İ.H.(1942). İçtimai Mektep, Ankara: Maarif Matbaası

Baltacıoğlu, İ.H. (1943). Türk’e Doğru, İstanbul: Kültür Basımevi

Baltacıoğlu, İ.H. (1944a). Rüyamdaki Okullar, İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası

Baltacıoğlu, İ.H. (1944b). Öğretmen, İstanbul: Kültür Basımevi

Baltacıoğlu, İ.H. (1945). Batıya Doğru, İstanbul: Sebat Basımevi

Baltacıoğlu, İ.H. (1956). Türkiye’de Din Anlayışı, Din Yolu Dergisi, 1(1).

Baltacıoğlu, İ.H. (1964). Pedagojide İhtilal, İstanbul: Şahıs Yayını

Baltacıoğlu, İ.H. (1966). Ziya Gökalp, İstanbul: Diyarbakır’ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları

Baltacıoğlu, İ.H. (1967). Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi

Baltacıoğlu, İ.H. (1995). Talim ve Terbiyede İnkılap, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi

Baltacıoğlu, İ.H. (1998). Hayatım. İstanbul: Dünya Yayınları

Birkök, M.C. (2013). “Eğitim Sosyolojisinde Kuramsal Yaklaşımlar” (Ed. Mimar Türkkahraman ve İbrahim Keskin). Eğitim Sosyolojisi. İstanbul: Lisans Yayıncılık, ss.27-47

Bavagra, Ü. (2016). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’nda Bir Eğitim Modeli: Rüyamdaki Okullar. (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Celkan, H.Y. (1977). Ziya Gökalp’ın Eğitim Sosyolojisi. (Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Coşkun, E.A. (2019). Eğitim Sosyolojisi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları

Dölen, E.(2008). "II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun". Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi 10: 1-46

Durheim, E. (2013). İntihar. (Çev. Zühre İlkelen), İstanbul: Pozitif Yayınları

Durkeim, E. (2016). Sosyolojik Yöntemin Kuralları, 2. Baskı, İstanbul: Doğu Batı Yayınları

Ergün, M. (2007). “Eğitimin Felsefi Temelleri” (Ed. Özcan Demirel ve Zeki Kaya). Eğitim Bilimine Giriş, 2. Baskı, Ankara: Pegem Yayınları.

Ergün, M. (1994). Eğitim Sosyolojisine Giriş, Ankara: Ocak Yayınları

Erkılıç, T.A. (2013). “Eğitim Felsefesi Akımları” (Ed. Adnan Boyacı). Eğitim Felsefesi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayını, ss. 49-69.

Erişen, Y. (2011). “Eğitimin Felsefi Temelleri” (Ed. Emin Karip). Eğitim Bilimine Giriş. Ankara: Pegem Akademi, ss.83-104.

Erjem, Y. (2013). “Eğitim Kurumu”(Ed. Feridun Merter ve Mustafa Talas). Sosyoloji, İstanbul: Lisans Yayıncılık

Erdoğan, İ. (2018). Cumhuriyetçi Muhafazakâr İsmail Hakkı Baltacıoğlu Bir Eğitim İnkılapçısının Hayatı, İstanbul: Alfa Yayınları

Giddens, A. (2013). Sosyoloji, İstanbul: Kırmızı Yayınları

Haviland, W.A, Prins, H.E.L, Waltrath, D, McBride, B. (2008). Kültürel Antropoloji. (Çev. İnan Deniz Arguvan Sarıoğlu). İstanbul: Kaktüs Yayınları

İŞİK, Z. (1997). “İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun Eğitim Yaklaşımı”, M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Sayı:9, ss. 251-261

Kaçmazoğlu, H. B. (2001). Bir Halk Adamı Olarak Aydının Porteresi: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Türk Düşünce Serüveni: Genç Aydınlanmanın Erken Aydınları, Doğu Batı Dergisi, Sayı:16, ss.199-217.

Kaçmazoğlu, H. B. (2015). Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar, 6. Baskı. İstanbul: Doğu Yayınları

Kabakçı, E. (2008). “ Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi ve Türk Sosyolojisine Etkisi” Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 6, Say: 11, ss. 41-60

Kanad, H. F. (1963). Pedagoji Tarihi, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi

Kocadaş, B. (2016). Toplum, Toplumsal Yapı ve Kurumlar, 2. Baskı, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları

Kolçak, S. (1968). İ.H. Baltacıoğlu Eğitimin Felsefesini Yapan Pedagog. İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası

Köymen, N. (1969). Eğitim Sosyolojisi, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi

Obuz, Ö. (2015). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’nun Düşünce Dünyası. (Doktora Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Öztürk, H. (1970). Eğitim Sosyolojisi, Ankara: Memleket Yayınları

Ritzer, G. (2014). Klasik Sosyoloji Kuramları, (Çev. Himmet Hülür), Ankara: De Ki Basım Yayım

Swingewood, A. (1998). Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi. (Çev. Osman Akınhay), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları

Şavran, T.G. (2019). “İşlevselcilik- Talcott Parsons ve Parsons Sonrası İşlevselcilikte Gelişmeler” (Ed. Serap Suğur). Modern Sosyoloji Tarihi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayını, ss. 2-56.

Şenol, H.F.(2010). “İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve felsefe”. Kutadgu Bilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi, Sayı 18, Ekim 2010, ss. 181-193.

Tan, M. (1990). "Eğitim Sosyolojisinde Değişik Yaklaşımlar: İşlevselci Paradigma ve Çatışmacı Paradigma". Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences 23 (2) ss:557-571

Tezcan, M. (1984). Eğitim Sosyolojisi Kuram ve Sorunlar, 3. Baskı, Ankara: Çağ Matbaası

Tezcan, M. (1993). Eğitim Sosyolojisinde Çağdaş Kuramlar ve Türkiye, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi

Tozlu, N. (1989). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları

Türkkan, Y. (2008). Türk Modernleşmesinde Yeni Adam Dergisi (1934-1938). (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

Uz, F. (2019). İnkılap'tan İhtilal'e Eğitim: Pedagog İsmail Hakkı Baltacıoğlu. (Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ülken, H.Z. (1992). Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, 3. Baskı, İstanbul: Ülken Yayınları

Yılman, M. (1978). Çağdaş Eğitim Sosyolojisi, İzmir: Milli Eğitim Basımevi

Yoldaş, Y. (2004). İşlevsel- Yapısal Sistem Kuramı, Ankara: Roma Yayınları

Wallace, R.A. ve Wolf, A. (2002). Çağdaş Sosyoloji Kuramları, (Çev. M. Rami Ayas ve Leyla Elburuz), Ankara: Doğu Bayı Yayınları